Begrotingen Binnenlandse Zaken, gemeentefonds en provinciefonds 2027

Voorzitter: Paulusma

Begrotingen Binnenlandse Zaken, gemeentefonds en provinciefonds 2027

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2027 (37020-VII);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het gemeentefonds voor het jaar 2027 (37020-B);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het provinciefonds voor het jaar 2027 (37020-C).**

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de behandeling van de begroting Binnenlandse Zaken. Ik heet de leden van de Kamer van harte welkom. Ik heet de minister in vak K van harte welkom. Ik deel de Kamer mede dat de staatssecretaris er vanwege ziekte helaas niet bij kan zijn. Hij hoopt er donderdag weer te zijn, maar vooralsnog is de minister ons baken vanuit vak K. Ik wil voorstellen om geen begrenzing te doen aan het aantal interrupties, maar ze wel te begrenzen tot 30 seconden per keer. Ik heb de vorige keer gezegd dat ik jammer genoeg geen luik heb, maar ik ga ervan uit dat alle Kamerleden mij helpen.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**:
Ik ga als eerste de heer Mohandis het woord geven, die spreekt namens de fractie van PRO. Gaat uw gang.

De heer **Mohandis** (PRO):
Voorzitter, dank u wel. Voordat ik begin — het is geen ordepunt, want dan zou ik daar, aan de interruptiemicrofoon, moeten staan — wil ik vanaf deze kant de staatssecretaris beterschap wensen. Dan iets inhoudelijks. We hebben ons ook voorbereid op de brief die gaat over het punt van minder ambtenaren. Ik ga er gewoon van uit dat het kabinet reageert op de punten die wij inbrengen. Ik wilde dus wel even gezegd hebben dat we dat debat wat mij betreft vandaag ook met elkaar voeren.

Voorzitter. In een sterke democratische rechtsstaat is een betrouwbare en dienstbare overheid van cruciaal belang om ervoor te zorgen dat beloftes die worden gemaakt, ook worden uitgevoerd. Dat betekent dat belangrijke publieke voorzieningen in het hele land op orde moeten zijn en dat burgers als ze in de knel zitten altijd terecht moeten kunnen bij een overheid. In dit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

kader benadruk ik nog eens de woorden van de president van de Algemene Rekenkamer, de Nationale ombudsman en de vicepresident van de Raad van State. Zij stelden in 2024 dat de overheid steeds vaker beloftes doet die zij niet kan waarmaken en daarbij keuzes voor zich uitschuift, en dat burgers hierdoor verder in de knel raken, waardoor ingewikkelde hersteloperaties worden opgetuigd en de geloofwaardigheid van diezelfde overheid weer onder druk komt te staan. Dat wantrouwen raakt ook de politiek, omdat wij ook hier aan de lat staan om die moeilijke keuzes te maken en die niet uit de weg gaan om Nederland verder te brengen.

Laat ik beginnen met het punt van de staatssecretaris, die er niet is en die ik nogmaals beterschap wens, uit de brief die wij als Kamer kregen. Die brief gaat over de taakstelling, ofwel de bezuiniging op ambtenaren. Zij noemen in de brief vooral een getal. Als ik de brief lees, denk ik: wat moet ik met zo'n brief? Het lijkt net een lege huls. Want betekent dit punt, 25.000 ambtenaren minder, dat het CAK de telefoon niet meer opneemt om ouders te helpen bij hun zorgaanvraag? En kan de IGJ wel blijven handhaven, om de uitdijende zorgfraude aan te pakken? Dat zijn zomaar een paar voorbeelden. Het voelt alsof er een brief naar de Kamer is gestuurd waarin staat: succes ermee. Dan vraag ik me toch af of het kabinet nou helemaal niets heeft geleerd van de afgelopen decennia en al die pogingen die er gedaan zijn. En dan zo'n brief naar de Kamer sturen en denken dat het wel wordt opgepakt! Ik vind het zó onverantwoord. Laat ik maar heel duidelijk zijn: PRO gaat niet mee in het hakken op de uitvoering. PRO gaat niet mee in het ondienstbaar maken van de overheid, zodat telefoons niet meer worden opgenomen. PRO gaat niet mee in het hakken op handhavingsorganisaties, die we nodig hebben omdat we met elkaar wetten optuigen. Wij zijn best bereid om met elkaar het gesprek aan te gaan, maar niet op deze manier.

De **voorzitter**:
Daar hoorde ik een punt.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Heel herkenbaar. Als er gekort wordt op de uitvoering, raakt dat met name de burgers. De vraag is dus of PRO wel openstaat voor de beleidskant.

De heer **Mohandis** (PRO):
Daar staan we altijd voor open, mevrouw Van Brenk. Ik hoopte alleen meer een debat met elkaar te kunnen voeren over keuzes die het kabinet voorlegt. Dan kunnen we met elkaar een wat scherper debat voeren. Maar zoals het nu is voorgesteld ... Lees de brief en de bijlagen die erbij zijn geleverd nog eens na. Als we het percentage zouden vastklikken op alle apparaten, betekent dat gewoon dat er heel veel wordt gesneden in uitvoeringsdiensten. Als we de taakstelling doorvertalen, zie je dat het leraren raakt. Dan denk ik bij mezelf: "Wat is dit voor brief? Wat moeten we hier nou mee?" Dat wil niet zeggen dat we met elkaar geen verantwoordelijkheid hebben. De manier waarop dit wordt aangevlogen, vind ik gewoon heel zonde. Ik vrees daarmee namelijk dat er niet is geleerd van het verleden. Als dit de aanvliegroute is, is het gedoemd om te mislukken.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ik heb de brief ook goed gelezen, hoor. Laat daar geen twijfel over bestaan. Wij hebben ook grote moeite met snijden in uitvoering, zeker in inspecties. Ik blijf echter ook de vraag stellen waarop PRO dan wél zou willen bezuinigen.

De heer **Mohandis** (PRO):
Als er nou een begin werd gemaakt met kijken hoe ministeries niet langs elkaar heen werken ... Ik wil woorden als "interdepartementaal" in dit debat niet te vaak gebruiken, maar er valt heel wat winst te halen als we kijken hoe het kan dat het ene ministerie een bepaald programma draait dat heel erg lijkt op een programma in het andere ministerie. Als je naar de beleids- en de advieskant kijkt, kun je met elkaar best een heel scherp gesprek voeren. Mijn punt is alleen — dat politieke punt markeer ik omdat het de afgelopen twintig jaar vaak zo is gegaan — dat alleen een getal noemen niet werkt. Van 2018 tot heden is het ambtenarenapparaat alleen maar gegroeid, ook omdat wij, heel vaak terecht, dingen willen. Dingen moeten worden gehandhaafd. Dan zullen we ook scherpe keuzes moeten maken met elkaar. Ik zie echter dat deze brief geen begin is van een scherpe keuze. Het is vooral een aantal. Het is een percentage dat je kan loslaten op heel veel departementen. Geen ambtenaar zal zichzelf overbodig verklaren. Dat scherpe debat mis ik. Het had gekund. Maar goed, het is een minderheidskabinet en de brief ligt zo in de Kamer. Wij moeten het met elkaar effe oplossen. Ik ben best bereid om daar heel ver in te gaan — dat hebben we ook gedaan in de Rutte II-periode — maar niet op deze manier.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Inderdaad, wij steunen dat betoog van PRO. Wat ons betreft had het veel scherper gemoeten en gekund. Dat geldt wat ons betreft zeker voor de beleidskant.

De heer **Flach** (SGP):
Ik ben het met de heer Mohandis eens dat de ambitie van het kabinet erg ongericht is. Met het noemen van een getal ben je er niet. De ervaring leert dat de getallen dan alleen maar verder doorstijgen. Tegelijk hoor ik PRO een aantal keuzes maken, in de trant van: PRO gaat niet mee in ... Daarmee zet je een aantal dingen dicht. Dan blijft er heel weinig over om die ambitie wél in te vullen. We kunnen met elkaar toch wel vaststellen dat de hele controledruk wel erg ver doorslaat? Mogen we niet iets meer verwachten van de krachtige samenleving als geheel?

De heer **Mohandis** (PRO):
Ja, de samenleving moeten we zeker krachtig maken en in positie brengen. Het gaat er alleen om dat maatregelen er niet toe moeten leiden dat diezelfde samenleving eronder gaat lijden. Laat ik dan maar gelijk een punt maken over wat ik "hekjes" noem. Als wij bijvoorbeeld inzoomen op de hersteloperatie toeslagen, zien we dat die ongeveer 2.500 fte extra kost. De

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd, de IGJ, heeft zo'n 700 à 800 fte. Zij zeggen ook: als we fraude willen bestrijden, moet er meer bij, want dat vraagt meer capaciteit. Dat is precies waar mijn zorg zit. Nu laten we een getal los, vertalen dat in een percentage en waar het landt, weet je niet.

De Kamer heeft recent nog, vorige week, de motie-Claassen aangenomen, waardoor de Kamer in meerderheid zegt: blijf van de IGJ af. Ik voorzie ook moties bij andere begrotingen met daarin "blijf van mijn ministerie af" en "blijf van mijn inspectie af". Ik snap dat als het kabinet het zo ongericht aanvliegt. Dat is precies het punt dat ik wil markeren. Maar dat wil niet zeggen dat er niets te doen valt. Sterker nog: er vált iets te doen. Maar ik wil het debat ook niet overdrijven. We zitten in Nederland niet boven het Europees gemiddelde qua aantal ambtenaren. Dat wil niet zeggen dat we geen opgave hebben met elkaar, maar deze aanvliegroute zal, gelet op het verleden, mislukken en dat vind ik gewoon heel spijtig.

De heer **Flach** (SGP):
Op zich deel ik uw mening dat dit nog lang niet genoeg is, maar ik hoop wel het begin te maken van een discussie dat we echt wel meer mogen verwachten van "de Nederlander". Ik doe veel met gezond en veilig werk en met de regelgeving en controledruk daarop schakel je bijna het gezonde denkvermogen van de Nederlanders uit, omdat we erop gericht zijn dat er altijd een schuldige moet zijn als het onverhoopt een keer fout gaat. Zouden we niet meer terug moeten naar het zelfdenkend en zelflerend vermogen van mensen — daar waar het kan dan, want ik wil ook geen doden op mijn geweten hebben; laat dat helder zijn — voor hele simpele dingen die eigenlijk iedereen beseft, waarvoor we nu allerlei controlemechanismen hebben opgetuigd?

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik ben echt wel bereid om heel ver te gaan in het meedenken, alleen vrees ik nu — dat is wat ik nu voorzie — dat de brief ertoe gaat leiden dat wij hier in de Kamer vanuit een politieke reflex heel erg gaan kijken naar: dit vind ik belangrijk en daar zet ik een hekje omheen. Dat snap ik. Het punt dat ik hier wil markeren, is dat we bereid zijn om heel streng te kijken naar die beleidslaag, de advieslaag, maar ik zeg er ook bij: omdat de brief wordt aangevlogen zoals hij nu wordt aangevlogen, voorzie ik ook vooral dat het niet gaat werken voor hersteloperaties, een dienstbare overheid, de BelastingTelefoon of het CAK dat mensen helpt. Als het daar landt, dan krijg je een overheid die op afstand komt te staan van mensen en niet een overheid die mensen helpt. Nogmaals, dat is wat ik voorzie. Natuurlijk valt er veel te doen. Ik ben het eens met de heer Flach, maar ik blijf het punt markeren dat zoals het nu wordt aangevlogen, ik weinig vertrouwen heb dat dit op deze manier ook echt gaat werken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Flach** (SGP):
Dat is een heel aardige start van de discussie. Ik hoop dat we het uitgangspunt met elkaar kunnen delen dat we echt een ambitie kunnen hebben van een kleinere overheid, die we dan ook specifiek inzetten op de kwetsbare mensen die dat juist nodig hebben, die dat ook mogen verwachten van de overheid, en dat we tegelijkertijd weer meer eigen verantwoordelijkheid terugleggen bij die grote groep Nederlanders die dat eigenlijk ook prima aankan. Als dat een soort gedeeld uitgangspunt kan zijn, zou ik dat een hele mooie opbrengst vinden van dit interruptiedebat en een start naar een wat breder debat om te komen tot de invulling van die getallen.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik gebruik liever het woord "effectieve" overheid; bij "klein" denk ik aan: laten we het maar zo klein mogelijk maken; dan zien we wel hoe het werkt. Maar volgens mij delen we de enorme opgave.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
De heer Mohandis schetst dat hij de inhoud van de brief nog te onduidelijk vindt, maar dat de opgave wel helder is. Ik zoek even naar een beginpunt van een discussie. Hoe kijkt u naar beginnen bij onszelf in de Kamer, meneer Mohandis?

De heer **Mohandis** (PRO):
Volgens mij is dat altijd goed, altijd. We hebben rapporteurschappen per begroting. Ik wil er niet een heel intern en technisch debat van maken, maar het is heel fijn als we als commissies van elkaar weten wat we uitspoken rond bijvoorbeeld opdrachten die worden gegeven aan het kabinet als het gaat om programmatisch, effectief en slagvaardig werken. Volgens mij is het heel goed dat wij van elkaar weten wat wij het kabinet vragen hieromtrent. Ik zie vooral een omgekeerd effect van die brief, namelijk dat iedereen nu bezig is met "als mijn ministerie maar niet wordt geraakt". Als ik de brief lees, word ik heel nieuwsgierig naar de eerdere versies van de brief. Waren die eerdere versies misschien scherper, maar dachten alle ministers: wacht eens even, dit gaat iets te snel! Is de brief daardoor nu niets anders dan een getal en een doorvertaling in een tabel van waar het mogelijk zou kunnen landen, een paar ministeries uitgezonderd? Dat is wat voorligt. Ik heb kabinetten meegemaakt die het iets preciezer hebben voorgelegd.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij geeft het de heer Mohandis ook een kans om in dit debat aan te geven wat hij zelf wil. Mijn vraag ging eigenlijk over onze rol als Kamer in de druk op ambtenaren, waarover we het gehad hebben in dat mooie rondetafelgespek Slagvaardige overheid. Hoe kijkt de heer Mohandis daarnaar? Daar vonden we elkaar. Ik ben benieuwd of dat nog steeds zo is.

De heer **Mohandis** (PRO):
We vonden elkaar niet; het was gewoon een rondetafelgesprek met deskundigen. Die hebben we uitgehoord over wat er wel en niet kan. Ik heb

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

goed geluisterd naar wat er is gezegd tijdens dat rondetafelgesprek. Daar werd heel duidelijk gezegd: als er geen politieke keuze wordt gemaakt over welke taken we wel doen en welke taken we minder doen, dan heeft dat consequenties. Dat debat mis ik. Wij kunnen het nu gaan bedenken met elkaar. Ik heb het over beleidsadviseurs en allerlei adviesorganen gehad. Dat debat kun je met elkaar voeren. Maar ik zeg dat het vertrekpunt zoals dat nu is gekozen, heel weinig gaat opleveren op deze manier.

Die deskundigen hebben ook gezegd: let op de uitvoering. Als je geen keuzes maakt aan de beleidskant, dan landt het gewoon bij organisaties die mensen moeten helpen die in de knel zitten. Ik val in herhaling op dat punt, maar dat is wat er nu dreigt te gebeuren. In dat laatste stukje gaan wij niet mee.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik ben benieuwd naar het vervolg van de inbreng van de heer Mohandis. Ik zal concreter worden. Wij als Kamer dienen heel veel moties in en stellen heel veel schriftelijke en mondelinge vragen. Daar hebben we het bij het rondetafelgesprek over gehad. Toen vonden we elkaar volgens mij in het idee dat dat ook best wel heel veel ambtelijke capaciteit vergt. Heel concreet is dus eigenlijk mijn vraag: hoe staat de heer Mohandis erin om dat ook eens als een van de uitgangspunten te nemen in deze discussie?

De heer **Mohandis** (PRO):
Natuurlijk sta ik daarvoor open. Wij staan altijd open voor een goed debat, ook als we heel kritisch naar onze eigen rol moeten kijken, ook als we nog scherper moeten zijn in wat we vragen van het kabinet en of dat haalbaar is. Ik vind bijvoorbeeld het idee, het initiatief om ook meer met de uitvoering in gesprek te gaan — ik kijk naar de heer Sneller — via wat ik dan noem de trialoog met ambtenaren en uitvoering ... Natuurlijk zijn we daartoe bereid. Ik zeg alleen dat de manier waarop het nu wordt aangevlogen door de staatssecretaris, die ik nogmaals beterschap wens, namelijk door de media op te zoeken en het alleen maar te hebben over een paar ministeries die worden vrijgesteld, zonder een begin van een keuze, de uitvoering keihard raakt. Dat raakt dan keihard al die handhavingsdiensten. Daar ben ik dus heel streng in. Dan denk ik bij mezelf, zeg ik via de voorzitter richting het kabinet: u heeft niets geleerd van hoe dat de afgelopen decennia is gegaan. Het is gedoemd om te mislukken. Volgens mij was dat niet de insteek, maar dat is wel hoe dat is aangevlogen door dit minderheidskabinet.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik wil hier graag even op doorgaan. De afdronk van de experts bij het rondetafelgesprek Slagvaardige overheid was dat de Kamer eigenlijk een van de grootste schuldigen was van de hoeveelheid druk en ambtenaren die nodig waren en ingezet moesten worden. Kijk even naar 2025: 4.400 moties. Als ik het goed heb, is de partij van de heer Mohandis zo ongeveer de nummer één in het indienen van moties. Die staat in ieder geval bovenaan

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

met meteen vragen om extra regels en meer inzet van ambtenaren als het fout gaat. Pakt de heer Mohandis dus alleen het stukje van de experts dat hij belangrijk vindt of pakt hij het hele deel?

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik ben altijd bereid om heel constructief te kijken naar de eigen rol. Ik ben de eerste die de hand in eigen boezem steekt, ook als er hier en daar een motie te veel wordt ingediend. Maar ik vind het VVD-betoog echt ... Ik zou me kapot schamen. U bent sinds 2018 en al eerder aan de macht in Nederland. Het aantal ambtenaren is onder één constante partij in de regering, de VVD, enorm gegroeid. Ik geef niet alleen de VVD de schuld, maar het is heel makkelijk om hier even moties eruit te halen zonder zelf te kijken waarom het ambtelijke apparaat is gegroeid, namelijk al die extra wensen, al die kabinetten, al die regels en al die handhavingsorganisaties die we erbij hebben opgetuigd. Zo kritisch moet u ook zijn. Het is te makkelijk om daar nu één ding uit te halen. Ik ben kritisch wat betreft mijn rol. Ik zou richting de VVD zeggen: steek ook de hand in eigen boezem; dan voeren we een fair gesprek met elkaar.

De heer **Kisteman** (VVD):
Daar kan de heer Mohandis mij natuurlijk straks zelf op interrumperen. Ik stel hem nu de vraag hoe hij ernaar kijkt dat experts zeggen dat juist de Kamer ervoor zorgt dat de hoeveelheid ambtenaren niet kleiner wordt, omdat ze constant maar nieuwe wensen blijft indienen door middel van moties, schriftelijke vragen en mondelinge vragen en door hier op dinsdag bij de microfoon te staan voor weer een debat.

De heer **Mohandis** (PRO):
Nogmaals, ik sta er altijd heel erg voor open om heel kritisch naar onze eigen rol te kijken. Dat doen wij ook. Als we dingen efficiënter moeten doen via rapporteurschappen of via allerlei interne rollen zodat we die druk kunnen verminderen, dan ben ik de eerste die daaraan bij wil dragen. Ik zeg er echter ook bij ... Dat is heel vers, heel recent. We hebben een advies gehad van de Raad van State over de uitvoeringstoets voor box 3. Daarin staat heel duidelijk dat het 252 fte kost. Als er een plan wordt bedacht omdat de VVD niet tot een deal komt, dan kost dat ook extra ambtenaren. Zo werkt het nou gewoon. Dan hoop ik dat de VVD ook zegt: laten we dat soort dingen nou niet doen met elkaar en laten we kijken hoe we zuinig om kunnen gaan met de bestaande capaciteit. Dat zie ik ook niet. Ik hoor dus graag van u hoe u dit soort effecten gaat voorkomen in de toekomst.

De **voorzitter**:
Via de voorzitter, alstublieft.

De heer **Mohandis** (PRO):
Via u, voorzitter.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Kisteman** (VVD):
Volgens mij ben ik degene die hier nu vragen mag stellen en kan de heer Mohandis dat later aan mij doen. Volgens mij debatteren we op die manier. Ik ben heel benieuwd hoe wij dan samen kunnen optrekken om er met z'n allen als Kamer voor te zorgen dat we minder opdrachten gaan geven via moties, schriftelijke vragen en mondelinge vragen en om samen tot minder ambtenaren te komen. Terecht, we moeten de hand in eigen boezem steken. Dat doe ik graag samen met de partij van de heer Mohandis.

De heer **Mohandis** (PRO):
Daar zijn we altijd toe bereid. Ik hoop dat het lukt, maar ik zeg er ook gelijk bij: dit voelt gewoon als een valse start. We gaan zien wat het gaat opleveren.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik ga door, voorzitter. Ik kom bij het punt van ...

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Mijn vraag gaat over dit onderwerp. Ik vind het echt een bizarre wending van deze discussie dat we het gaan hebben over de vraag hoe wij als parlementariërs ons werk doen. Daarbij is enige bescheidenheid gepast. Maar hier gaat het natuurlijk over het zelfrijzend bakmeel van de overheid en de hoeveelheid ambtenaren. Ik heb het altijd over een bescheiden overheid die zich niet te veel bemoeit met het leven van mensen. Daar heb je voor nodig dat er regels en beleid worden geschrapt.

De **voorzitter**:
En uw vraag, mevrouw Keijzer?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ziet de heer Mohandis ook dat als je alleen zegt "we gaan 25.000 ambtenaren minder realiseren" zonder dat je aangeeft waarmee je gaat stoppen, het gedoemd is om te mislukken?

De heer **Mohandis** (PRO):
Zeker. En dat heeft ...

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer.

De heer **Mohandis** (PRO):
Goed, ik wilde een keer kort zijn. Dat kan ik ook, maar ik wil de vraag niet tekortdoen.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik wilde het inderdaad nog toelichten, maar gaat uw gang.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Licht het eens toe?

De **voorzitter**:
Kijk, de interrupties worden steeds bondiger.

De heer **Mohandis** (PRO):
Zoom eens even in op de Rutte II-periode, waarin we allebei Kamerlid waren. Toen was er een wens. Die heette toen "departementale taakstellingen". Alle ministeries moesten een bedrag ophoesten. Het was precisiewerk om 200 miljoen op te halen bij OCW. Dat vraagt dus echt om kaasschaven, om organisaties samenvoegen, om kijken of er dingen dubbel worden gedaan door ministeries. Ik kwam er zelfs achter dat er door ministeries dingen werden gedaan waarvan ze van elkaar niet wisten dat ze die deden en die hetzelfde doel dienden. Ik kan wel doorgaan. Toen hebben we 200 miljoen opgehaald, heel precies. Dat deed ook pijn. Ik heb dat toen samen met de VVD gedaan, met de heer Duisenberg. We waren in die tijd allebei woordvoerder Onderwijs. Het kan, maar dan moet je het heel precies aanvliegen. Hoe het nu wordt aangevlogen … Mevrouw Keijzer was toen ook Kamerlid. Dit vertrekpunt gaat tot heel weinig komen. Dat is mijn zorg, omdat we dit heel serieus nemen. De manier waarop dit wordt aangevlogen kan ik niet serieus nemen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat delen wij dan. Ik ben het heel vaak oneens met PRO en ik kijk ook vaak naar de fractie van PRO als een van de grote motoren achter een grote overheid met beleidsplannen en bemoeienissen van Den Haag met van alles en nog wat, maar als we elkaar weten te vinden in de vraag "wees nou eens duidelijk waarmee je gaat stoppen zodat je 25.000 ambtenaren minder nodig hebt", is dat een winst van dit debat.

De heer **Mohandis** (PRO):
Wij gaan niet mee in het idee dat dit getal heilig is. Dat getal is bedacht door het kabinet. Dat wil ik wel even duidelijk zeggen. Het volgende is ook belangrijk. Mevrouw Keijzer ontkent dat niet, maar ik wil dat meer in het algemeen zeggen. Ambtenaren werken ook gewoon keihard, ook voor ons allemaal. Als wij daar efficiency in willen aanbrengen, moeten we ook kijken naar de taken die we wel en niet willen. Volgens mij is dat de wijze waarop het debat moet worden gevoerd. Dat debat voeren we helaas niet op die manier, omdat het kabinet vooral heeft gekozen voor een getal.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik ga door. Laat ik dan het voorbeeld noemen van de aanpak van discriminatie en racisme. We zien dat de tijdelijke staatscommissie constateert dat dit structurele verschijnselen zijn. Ik vraag mij af op hoeveel departementen er programma's lopen en wie hier de regie voert. Kan de minister daarop ingaan? Want wat brengt het op als het zo versnipperd is, en wie ziet daarop toe?

Voorzitter. Ik kom op een ander punt: de politieke dubbelfuncties. Samen met D66 hebben wij een plan gelanceerd voor een verdere aanscherping. Dubbelfuncties betekenen in de praktijk dat als iemand Kamerlid en Statenlid en raadslid is, het nooit goed kan gaan qua tijdsinvestering. Daarnaast zien we dat het belangenverstrengeling met zich mee kan brengen. Wij stellen voor — wij werken dit de komende tijd ook uit in een wetsvoorstel — om de combinatie van Tweede Kamerlid en andere politieke functies onmogelijk te maken. Daaraan voegen we een tweede voorstel toe, namelijk om ook het combineren van het zijn van Statenlid en wethouder in dezelfde provincie onmogelijk te maken. Wij denken echt dat dit een aanscherping is om te voorkomen dat politieke functies worden gestapeld, zetels leeg blijven en er totaal geen recht wordt gedaan aan het ambt. Dat komt naar de Kamer toe in de komende tijd.

Voorzitter. Dan kom ik op het punt van het gemeentefonds. In z'n algemeenheid ben ik benieuwd, ook gezien het bericht dat gisteren van de VNG kwam, of er komend jaar überhaupt nog wel een akkoord wordt gesloten voor de jaren daarna. We weten namelijk allemaal dat gemeenten voor enorme financiële uitdagingen staan en dat grootste klap dan begint vanaf 2028. We hebben gelezen hoe de minister tot samenwerking denkt te gaan komen, maar wij konden heel weinig met de brief die dan "de samenwerkingsagenda" heet, want wat betekent dat precies? Het gaat over de wettelijke taken, de dingen die ze moeten doen van het Rijk, maar wij missen de aandacht voor de dingen die ze moeten doen voor de samenleving, en niet zozeer van het Rijk. Hoe zorgen zij ervoor dat publieke voorzieningen overeind blijven en noodzakelijk onderhoud plaatsvindt? Het aantal openbare zwembaden is vanaf 2013 tot heden met 39 gekrompen, en dat tegenover een bevolkingsgroei die omgekeerd is. Kortom, wij zien dat publieke voorzieningen enorm onder druk staan. Als er niet tot een akkoord wordt gekomen, voorzien wij dat vanaf 2028 hele essentiële voorzieningen, zoals een dorpshuis en een zwembad, op heel veel plekken dreigen te verdwijnen. Graag een concrete reactie, en wij horen ook graag in hoeverre deze taken ook onderdeel worden van die agenda.

Voorzitter. Ik kom bij het punt van het geschenkenregister voor gemeenten. BNR heeft onderzoek gedaan naar de hoeveelheid geschenkenregisters op lokaal niveau. Wij vinden dat lokale bestuurders alle schijn van belangenverstrengeling moeten voorkomen als het gaat om giften. Uit dat onderzoek blijkt dat heel veel gemeenten geen openbaar geschenkenregister bijhouden. Vooral voor geschenken boven de €50 zijn de spelregels, die ooit met BZK en de VNG zijn afgesproken, dat die gewoon openbaar worden

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

geregistreerd. Dat percentage is zo laag; ik had dat ook niet verwacht. Mijn simpele vraag is of de minister de gemeenten wil wijzen op de afspraken die ooit zijn gemaakt. Het is geen wet, maar dat geldt ook niet voor het geschenkenregister van de Tweede Kamer; dat zijn spelregels die we onszelf hebben opgelegd. Graag een toezegging dat de minister gemeenten hier heel snel op wijst. Ook als een wethouder of burgemeester niks krijgt, geef je dat gewoon op; daarmee maken we zaken transparant en controleerbaar voor de raad, maar ook zeker voor de media.

Voorzitter. Tot slot. Onlangs nam de Kamer de motie-Sneller aan om te komen tot een nationaal actieplan maatschappelijk middenveld. Wij zijn heel erg benieuwd hoe het hiermee staat en welk voornemen het kabinet heeft om hier verder uitvoering aan te geven.

Voorzitter. Daar wil ik het voor nu bij laten.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat geeft nog aanleiding tot een vraag.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Dit triggert mij gewoon. Ik wil de heer Mohandis toch nog iets vragen over de slagvaardige overheid. Herkent hij wel de noodzaak om aan de slag te gaan met een slagvaardige overheid?

De **voorzitter**:
Via de voorzitter, mevrouw Boelsma-Hoekstra.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Excuses.

De heer **Mohandis** (PRO):
Wie in deze Kamer is tegen een slagvaardige overheid? Helemaal niemand. Iedereen is voor een slagvaardige overheid. De vraag is alleen: hoe kom je daar en wat is het vertrekpunt, wat is de boodschap? Laat ik diezelfde brief van 26 oktober bij de hand hebben. Ik heb die heel goed zitten lezen, en ik dacht: nu komt het. Nou, het kwam niet. Mijn punt is: als er geen keuzes worden gemaakt, wordt het niet slagvaardiger, maar wordt de dienstverlening slechter. Er staat ook: deze brief moet ertoe leiden dat de dienstverlening sterker wordt. Nou, als ik het gewoon doorvertaal ... In de bijlage staat: 20% ambtenarencapaciteit verminderen op al die diensten. Als je die er gewoon af haalt, betekent dat gewoon dat de telefoon minder wordt opgenomen en overheidsinstanties onbereikbaar zijn. Servicetelefoons van Belastingdienst, CAK, UWV en DUO voor studenten — ik kan ze allemaal noemen — zijn dan niet bereikbaar. Dus natuurlijk zien we de noodzaak, maar we gaan het omgekeerde effect bereiken met deze brief. Daar zit mijn zorg.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Voorzitter, via u heb ik een vraag aan de heer Mohandis. Zijn verhaal is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

duidelijk. Voorzitter, via u: als de heer Mohandis aan de knoppen zou zitten, hoe zou hij dit dan aanvliegen? Daar ben ik wel benieuwd naar.

De heer **Mohandis** (PRO):
Het begint bij het maken van keuzes. Ik heb net in een interruptiedebat met mevrouw Keijzer aangegeven dat ik als woordvoerder zo'n operatie heb meegemaakt. Toen is er gezegd dat elk departement heel gericht keuzes moest maken, zoals kiezen voor een kaasschaaf, het samenvoegen van organisaties of het laten vervallen van taken. Het ging om een enorme subsidietaakstelling. Die was echt enorm, meer dan bij alle kabinetten daarna. Het begint bij het maken van inhoudelijke keuzes. Als je ziet dat vier of vijf organisaties hetzelfde doen, dan moet je je afvragen of dat kan of dat het niet verstandiger is om die samen te voegen of het met de helft van het budget te doen. Zo kun je een gesprek met elkaar aangaan. Dat moet niet op deze manier. Nogmaals, het is een minderheidskabinet. Als je dit heel serieus neemt — ik ga ervan uit dat men dit echt wil — dan kun je dit als minderheidskabinet niet naar de Kamer sturen met daarbij de boodschap "succes, hè". Dat gevoel kreeg ik erbij. Ik ben ook niet geconsulteerd. Anderen wellicht ook niet, of juist wel. Dat weet ik niet. Dat moeten ze ook zelf weten. Maar ik heb er niks over gehoord. Nu ligt het hier. Dit is mijn reactie.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
We hebben volgens mij tot februari de tijd, want dan wordt het geconcretiseerd. Het zou mooi zijn om een concreet voorstel van de heer Mohandis te krijgen, zodat we er samen naar kunnen kijken. De heer Flach en ik hebben al wat voorstelletjes aan de heer Kisteman gedaan. Ik denk dat we dan een mooie input kunnen leveren richting de staatssecretaris.

De heer **Mohandis** (PRO):
Volgens mij hebben we ook nog een debat staan. Ik kijk even naar de heer Kisteman, want hij weet dat preciezer. We hebben nog een uitgesteld debat staan. Dat is een specifiek debat over deze brief. Wat mij betreft gaan we daarin de diepte in met elkaar. Dat lijkt me een mooi moment. Volgens mij vindt dat dit jaar nog plaats. Dan kijken we wel waar we komen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
De heer Mohandis wil dingen aanvliegen, kijken waar we samen met elkaar uit kunnen komen en prioriteiten stellen. Nou, daar kunnen we wat mee. Hij kijkt ook kritisch naar het aantal ambtenaren in Nederland. Nou wil het toeval dat de partij van de heer Mohandis op heel veel plekken regeert, bijvoorbeeld in het provincieplaatsje Amsterdam. Daar is onder de bezielende leiding van mevrouw Halsema, een partijgenoot van de heer Mohandis, het aantal ambtenaren geëxplodeerd van 6.000 naar 11.000. Daarnaast is ook het aantal ratten geëxplodeerd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
En uw vraag, meneer Bosma?

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Nou, ik ben er nog niet.

De **voorzitter**:
Nee, maar ook voor u geldt 30 seconden.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Het aantal bedelaars is geëxplodeerd, het aantal explosies is geëxplodeerd en de schuld is geëxplodeerd. Is dat een beetje waar de heer Mohandis qua aantal ambtenaren op wil uitkomen?

De heer **Mohandis** (PRO):
Nee, dat zijn we niet van plan.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Zou het dan niet handig zijn als hij de hand in eigen boezem zou steken en misschien in conclaaf zou gaan met zijn partijgenoten, bijvoorbeeld met mevrouw Halsema, om eens te praten over het aantal ambtenaren, dat zo is geëxplodeerd onder leiding van PRO?

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik zit hier ook vooral met het kabinet te praten, omdat het in mijn optiek nog geen begin maakt van een taakstelling voor de rijksambtenaren en het ook niet concreet uitwerken. Ik heb er alle vertrouwen in dat gekozen gemeenteraden die rol pakken, meneer Bosma. Als ik raadslid was van Amsterdam, had ik deze vraag begrepen, maar dat ben ik niet.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Nee, maar de heer Mohandis is wel partijgenoot van mevrouw Halsema. PRO heeft zo ongeveer de meerderheid in het college van B en W in Amsterdam en in Amsterdam explodeerde het aantal ambtenaren in de afgelopen jaren van 6.000 naar 11.000. De stad heeft 10 miljard euro schuld — 10 miljard!. Ik kan me toch niet voorstellen dat de heer Mohandis enthousiast is over wat zijn eigen partijgenoten daar uitvoeren.

De heer **Mohandis** (PRO):
Nogmaals, het is echt aan de Amsterdamse gemeenteraad om die controlerende taak te pakken en alle uitdagingen waar Amsterdam voor staat, daarop te controleren. Ik zit hier echt vooral om het kabinet te controleren. De burgemeester is ook gekozen door diezelfde gemeenteraad. Zo zijn die rollen. Zo hebben we het geregeld. Dat lijkt me ook heel netjes.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Huizenga, die spreekt namens de fractie van D66. Meneer Vermeer heeft eerst nog een interruptie. Als u kon rennen, zou dat helpen. Gaat uw gang.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ja, voorzitter. Ik had niet helemaal in de gaten dat de heer Mohandis al helemaal klaar was.

De **voorzitter**:
Hij had gezegd: ik ben aan het einde van mijn betoog.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ja, sorry. Ik had toch nog even een vraag. Wij hebben begin oktober een motie ingediend waarin wij voorstellen om organisaties die politiek proberen te beïnvloeden maar geen politieke partij zijn, maximale transparantie over de giften laten geven. PRO heeft daartegen gestemd. Ik zou graag van de heer Mohandis willen horen hoe hij daar nu op terugkijkt.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik wil de heer Vermeer er ook aan herinneren dat wij als Kamer een uitvoerig debat hebben gehad over een wet — ik weet niet precies hoe die heet — die gaat over de transparantie van maatschappelijke organisaties. Die is in de Eerste Kamer gesneuveld. Ook de BBB heeft de wet laten sneuvelen in de Eerste Kamer. Dat wil ik nog even gezegd hebben. Maar dat debat hebben we best uitvoerig gevoerd met elkaar. Dat ging over de vraag in hoeverre je dat van maatschappelijke organisaties kan vragen, gelet op de huidige regelgeving. Denk bijvoorbeeld aan het jaarverslag en het op andere manieren transparant maken. Op die manier hebben wij dat gewogen, ook destijds al, bij die wetsbehandeling, zo van: in hoeverre is het proportioneel op deze manier? Nogmaals, dat is wel zo maximaal transparant als het kan, maar wel volgens de geldende wettelijke regels.

De heer **Vermeer** (BBB):
Daarin zit hem juist het punt: ze worden wel aangemerkt als politieke reclames en ze moeten een disclaimer invullen, maar vervolgens wordt niet duidelijk wie daarvoor betaald hebben, en dus op welke manier zij proberen het politieke debat te beïnvloeden. Bij politieke partijen is het wel verplicht om de giften helder te maken.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ja. Nogmaals, het zijn geen politieke partijen. Ik verwijs ook nogmaals naar dat uitvoerige debat dat we met elkaar hebben gehad in de Kamer over die wet. Daarin zijn alle argumenten uitgewisseld, er is gestemd en het is naar de Eerste Kamer gegaan. Daar hebben nog meer partijen die er hier voor waren, tegengestemd, waaronder de BBB. Dat heeft ook te maken met de proportionaliteit die je daarin ziet, de kritiek van de Raad van State. Ik kan de hele wetsgeschiedenis erbij halen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Laten we dat niet doen.

De heer **Mohandis** (PRO):
Zo is het debat gegaan. Voor ons werkt het nu gewoon zoals het nu werkt. Daar houden we het ook bij.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Vermeer** (BBB):
Dus voor PRO hoeft niet transparant te zijn wie achter deze clubs zitten en daar misschien wel miljoenen in stoppen om het politieke klimaat in Nederland te beïnvloeden?

De heer **Mohandis** (PRO):
Nee, ook zij zijn op hun manier verplicht om transparant te zijn. Volgens mij heeft de minister recent in een debat nog daarover gesproken. Denk bijvoorbeeld aan het jaarverslag en andere manieren. Wij hebben een uitvoerige wet met elkaar behandeld. Die wet is netjes behandeld en die is niet zo lang geleden, volgens mij nog vorig jaar, afgeconcludeerd in de Eerste Kamer. Ik zou zeggen: sla het er eens op na, ook waarom de Eerste Kamer tegenstemde. Alle argumenten zijn hier uitvoerig uitgewisseld.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu wel luisteren naar mevrouw Huizenga, die spreekt namens de fractie van D66.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Allereerst beterschap namens onze fractie, en ons allemaal hier, denk ik, voor de staatssecretaris. We hopen dat we hem snel weer zien, bij voorkeur aankomende donderdag.

Voorzitter. Slechts vier op de tien Nederlanders is positief over zijn of haar ervaringen met de overheid — vier op de tien. Voor wie buiten de stad woont, niet aan de hogeschool of universiteit heeft gestudeerd en een smallere beurs heeft, ligt dat getal nog lager. De overheid is vastgelopen. Daar hebben bijna alle Nederlanders last van. Regels zijn onnodig complex gemaakt. Grootse prestaties heeft de overheid al tijden niet meer geleverd. Maar wat als we uit die trend kunnen ontsnappen? Wat als we de overheid echt weer in beweging brengen? Wat als de overheid weer levert en luistert?

Volgens mij zouden we het daar in dit debat over moeten hebben, want de begroting der begrotingen is niet de Miljoenennota. Nee, dat is de begroting Binnenlandse Zaken, want hier kunnen we deze doorbraken echt realiseren. De oproep is dus: laten we samen bouwen aan een overheid die echt weer werkt voor mensen. Daar wil D66 mee aan de slag. Daarom doe ik vandaag voorstellen op een aantal gebieden: hoe we omgaan met onze burgers, hoe de overheid weer echt problemen kan oplossen en hoe goed lokaal bestuur

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

kan ontstaan.

Voorzitter. Wie denkt dat een complexe overheid een probleem is voor Den Haag, komt bedrogen uit. De groeiende bureaucratie wordt steeds vaker doorgeschoven naar de burger. Dat heeft hele zichtbare symptomen. Als ik zie wat de overheid van mensen vraagt in formulieren, schrik ik soms echt. In mijn geval begint de schrik al bij het geboortejaar. Daarvoor moet ik inmiddels al helemaal naar beneden scrollen. Dan woon ik in Zwolle. Die z zit ook onderaan; dan moet ik weer helemaal naar beneden scrollen.

Maar de schrik is helaas een stuk serieuzer dan dat. Ik heb een voorbeeld meegenomen. Het gaat over een formulier slachtoffervergoeding. Dit moet je invullen als je slachtoffer bent in een strafzaak en een vergoeding wil opvragen voor de opgelopen schade. Je moet eerst dit formulier invullen, dan nog een formulier, dan moet je nog een kopie bijvoegen, dan moet je voor de administratie een kopie maken en dan moet je de formulieren en de kopieën van de bewijsstukken in de envelop opsturen. Daarbij zijn alle vragen onleesbaar en onbegrijpelijk. Dan ben je slachtoffer! Dit kan veel beter. Dit vragen we van mensen die iets vreselijks hebben meegemaakt. Dit is slechts één voorbeeld en een formulier waarvan je hoopt dat zo min mogelijk mensen het juist nodig hebben, maar denk ook aan aanvraagprocessen voor toeslagen, uitkeringen, studiebeurzen et cetera.

De **voorzitter**:
Dit klonk als een natuurlijke punt.

De heer **Flach** (SGP):
Het is een terecht punt dat mevrouw Huizenga hier aanraakt. Formulieren zijn soms onbegrijpelijk. Je moet er echt behoorlijk in thuis zien te raken. Dat geldt bijvoorbeeld ook in de jeugdzorg en noem maar op. Zit daar niet iets fundamenteels achter? Dit moet allemaal gelezen, verwerkt en gecontroleerd worden door ambtenaren. Dat zorgt voor die uitdijende overheid. Vertrouwen wij de burger eigenlijk nog wel? Is dat niet de kernvraag? Ik snap best dat je fraude en misbruik enzovoorts moet tegengaan, maar we kunnen er niet van uitgaan dat 95% van de mensen van plan is om de overheid te tillen. Zit daar niet het fundamentele punt?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik denk dat wij elkaar voor een heel groot deel de hand kunnen reiken. Ik denk dat het vertrouwen in de overheid en het vertrouwen in de burger een wisselwerking hebben. Dat komt niet voor niets. Als wij weer een effectieve of een slagvaardige overheid moeten zijn, moeten wij er dus voor zorgen dat de mensen die daar aan het werk zijn ook weer gewoon richting die inwoner hun werk kunnen doen, maar ook dat die inwoner weer het gevoel heeft dat hij bij de overheid terecht kan. Dus ja.

De heer **Flach** (SGP):
Ik zie mevrouw Van Brenk naast mij staan, dus ik haast me om te zeggen dat we bijvoorbeeld iets als zorgfraude absoluut moeten tegengaan, maar als je

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

ziet wat voor formulieren mensen moeten invullen als het uurtarief van een zorgverlener met €2,30 omhoog is gegaan, dan kost dat echt een veelvoud van het feit dat je dat gewoon simpelweg accepteert. "Logisch, de inflatie gaat omhoog." Zouden we niet een slag kunnen maken als we dat vertrouwensbeginsel weer veel meer uitgangspunt van de overheid maken?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik denk dat ik het helemaal met u eens ben. Ik denk dat er ook heel veel mogelijkheden zijn om minder formulieren te hebben en heldere formulieren, in begrijpelijke taal. Dan kunnen de ambtenaren die nu met het verwerken van die formulieren bezig zijn, zich weer richten op het menselijke gesprek op het moment dat dat nodig is. Dan kan die ambtenaar met het slachtoffer in gesprek gaan, in plaats van dat andere ambtenaren formulieren aan het verwerken zijn. Het antwoord is dus ja.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
We hebben vorige week hier beneden een petitie in ontvangst genomen over de postcodeloterij. In de ene gemeente, zoals bijvoorbeeld Groningen, krijg je de tandarts vergoed als je financieel krap bij kas zit en in de andere gemeente niet. Dat is die postcode-ellende: waar kan je op rekenen bij de gemeente? Zou er niet een ondergrens moeten komen?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
U bedoelt een ondergrens, zodat iemand in de ene postcode dezelfde kansen krijgt als wanneer iemand in een andere postcode woont?

De **voorzitter**:
Er wordt geknikt.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik denk dat het heel belangrijk is dat als wij inderdaad kansengelijkheid willen en ook zichtbaar ongelijkheid weg willen nemen, het dan niet zo kan zijn dat mensen die in een bepaalde postcode wonen, daar veel meer last van hebben.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ik vind het heel fijn om dat te horen. Ik zie dat gemeentes beleidsvrijheid hebben — dat vinden we ook belangrijk — maar ik zie ook dat in welke gemeente je woont heel erg bepalend is voor de vraag of je bij 110% of bij 130% van het minimuminkomen een vergoeding krijgt of niet. Als D66 ervoor openstaat, zou ik het fantastisch vinden als we hier samen een motie over zouden kunnen maken.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik zie die graag tegemoet. Ik ga er graag met u over nadenken.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Als het gaat om zo'n ondergrens, denk ik dat we het ook met elkaar moeten hebben over wat de minimale vorm van dienstverlening en betrouwbaarheid

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

zou moeten zijn waar mensen in het land op kunnen rekenen als het gaat om de overheid. In dat kader maak ik me ernstig zorgen — ik sluit me dan ook aan bij het pleidooi uit de bijdrage van de heer Mohandis — over hoe de taakstelling de komende tijd gaat neerslaan, ook bij de uitvoering en bij de dienstverlening aan de mensen in het land. Hoe gaat D66 nou voorkomen dat zo'n taakstelling daar een enorme impact op gaat hebben?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Wat betreft die taakstelling heb ik gezien dat we de afgelopen jaren een enorme groei in ambtenaren hebben gehad. Sinds 2017 is er 50.000 fte bij gekomen. Dat zijn misschien wel 70.000 ambtenaren. We moeten weer effectief worden met elkaar. Daar ben ik een groot voorstander van. Maar ik wil het niet alleen hebben over die taakstelling. Ik wil het ook met elkaar hebben over hoe we er inderdaad voor zorgen dat we niet door die gaan en dat we er als overheid weer voor die inwoners kunnen zijn. Daarin kunnen we de hand reiken. Ja, we moeten een minimumniveau hebben. Daarover komen we met een aantal voorstellen, ook om dat te doorbreken. Daar wil ik ook graag met u over in gesprek. We hebben natuurlijk op 1 december het debat over slagvaardige overheid staan om te bespreken hoe we dit nou samen voor elkaar kunnen krijgen.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het klopt dat dat debat er is. Tegelijkertijd hebben we het nu over de begroting. Daar zit natuurlijk ook al voor een deel de financiële implicatie van die taakstelling in. In de brief staan gewoon enorme consequenties. In sommige gevallen is er zelfs 60% personeelsverlies bij organisaties. Ik lees nergens in die brief een eis dat mensen moeten kunnen rekenen op een vorm van dienstverlening, een benaderbare overheid. Ook wat we geleerd hebben van het toeslagenmisdrijf staat er niet in.

De **voorzitter**:
Wat is uw vraag, meneer Van Baarle?

De heer **Van Baarle** (DENK):
Ik vraag hoe D66 dat als grootste coalitiepartij gaat bewerkstelligen.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Daar hebben wij als fractie inderdaad wel een aantal ideeën over. Ik denk dat we een aantal processen kunnen vereenvoudigen, ook door middel van digitalisering. Die kunnen we dus beter maken, zodat er ruimte komt voor de menselijke maat. Dan kunnen we ervoor zorgen dat er aan de uitvoeringskant voldoende mensen zijn en dat er een bepaalde hoeveelheid formulieren verdwijnt, waar ik het net ook over had. Dan zorgen we dat we meer bezig zijn voor de mensen in het land.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Als je in de komende tien jaar een bedrag dat oploopt tot 3,5 miljard gaat bezuinigen, waardoor er in sommige gevallen 60% van de mensen bij organisaties weg moet, maar je in de onderbouwing dat dit verantwoord zou kunnen niet verder komt dan "misschien iets met digitalisering en wat formulieren minder", maak ik me toch echt zorgen. Ik zou echt tegen D66, mevrouw Huizenga, willen zeggen: dit lijkt er echt in alle opzichten op dat er met een enorme sloopkogel doorheen wordt gegaan, zonder daarbij rekening te houden met de impact op mensen. Mijn appel zou zijn om dit echt niet op deze onbezonnen manier te doen.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Het lijkt een onbezonnen manier, maar het is een van de oplossingen die ik presenteer. Wij komen zo meteen nog met meerdere oplossingen. Ik denk dat het echt niet gaat om het snijden in alleen maar ambtenaren en het geld. Dat is ook waarvan u zegt dat we er niet op moeten focussen. We moeten juist weer zorgen dat we effectief worden. Als we niet effectief zijn als overheid, kost dat ons aan de achterkant veel meer geld, net als bij de toeslagenaffaire. Daarbij hebben we gezien dat het ons aan het einde heel veel geld kost omdat we het niet goed deden. Ik denk dat we kunnen bezuinigen én slagvaardiger kunnen worden en dat dit uiteindelijk heel veel geld gaat schelen. Daar gaat het om. Dat wil ik toch nog benadrukken. Op dit moment lijkt het inderdaad een bezuiniging en lijkt het alleen maar om fte's te gaan, maar het is een hele operatie. Daarvoor staat de staatssecretaris aan de lat. Dat is wat ons betreft veel meer dan het hebben over de cijfers.

De heer **Clemminck** (JA21):
De collega van D66 begon met te veel regels en ging daarna door naar formulieren, die inderdaad ingewikkeld zijn. Even terug naar wetten en regels. Vindt de collega van D66 dat we ook gewoon minder wetten en regels in Nederland zouden moeten hebben? Ligt daar ook niet een deel van de oplossing?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik denk dat het erom gaat dat we goede wetten hebben en wetten die werken voor mensen in het land. Hetzelfde geldt voor regels. Daarover heb ik al eerder collega's gehoord. Wij hebben als Kamer daarbij ook in de spiegel te kijken. Wij moeten niet allemaal regels toevoegen en allemaal extra dingen toevoegen die complexiteit veroorzaken en die niet werken voor de mensen in het land. Wat ons betreft stoppen we dus met regels die aan de uitvoeringskant zitten en die niet doelmatig zijn. Daar zou ik dus echt wel mee aan de slag gaan. Dan wil ik de heer Clemminck uitnodigen om daar echt het gesprek over aan te gaan. We hebben natuurlijk dat debat op 1 december. Dan zou ik graag samenwerken op dit soort thema's.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ik luister dan toch even goed. Volgens mij zou het dus wel degelijk helpen om minder regels en minder wetten te hebben. Daar kunnen we samen naar kijken. Nu is er één probleem. Dat is dat wij hier in deze Kamer ongeveer 200

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

wetten per jaar aannemen, maar het er in Brussel 1.000 zijn. Dat zijn 1.000 vorderingen die direct doorwerken in Nederland en die uiteindelijk landen in ingewikkelde regels en formulieren. Zou de collega van D66 ook willen kijken naar de enorme bureaucratie die Brussel over Nederland uitstort?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik vind het vooral belangrijk dat we hier nu werken aan de dingen waar we hier nu invloed op hebben. Ik denk dat wij moeten zorgen dat wij voldoende energie hebben om dit voor nu voor Nederland voor elkaar te krijgen en om echt een slagvaardige overheid te zijn. Dan kunnen we richting Brussel een gezamenlijk signaal afgeven, maar laten we ons erop concentreren dat we het hier eerst goed doen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Clemminck** (JA21):
Het staat natuurlijk niet in verhouding. We kunnen met elkaar namelijk wel 500 regels afschaffen, maar als er per jaar 1.000 vorderingen uit Europa komen, krijgen we netto bureaucratie voor de burger en ondernemend Nederland. Ik hoop dus dat mijn collega van D66 wel degelijk met mij op gaat trekken om Brussel klein te houden. Dat begint in ieder geval met de begroting van Brussel niet naar 2.000 miljard per jaar te krijgen.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik denk dat ik altijd graag met collega's optrek om stappen vooruit te maken. Maar, nogmaals, ik denk dat we eerst hier in Nederland aan de slag moeten; ook hebben we mensen in het Europees Parlement zitten die met Brussel aan de slag kunnen gaan.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Voorzitter, dank u wel. Wie denkt dat een complexe overheid een probleem is voor Den Haag komt bedrogen uit. De groeiende bureaucratie wordt steeds vaker doorgeschoven naar de burger. Ik was gebleven bij het formulier voor slachtoffervergoeding en ik zei: ik krijg het hier al benauwd van. Maar dit vragen we dus wel van mensen die iedere dag iets meemaken. Maar denk ook aan de aanvraagprocessen voor andere formulieren: toeslagen, uitkeringen, studiebeurzen en processen voor ondernemers. Mensen krijgen keer op keer dezelfde vraag om dezelfde gegevens. Wie één vakje verkeerd aanvinkt, krijgt te horen: jammer, vul alles maar opnieuw in. Je zou denken dat dit cabaret is, maar inmiddels zijn er formulierenbrigades in het leven geroepen. Dat zijn vrijwilligers die burgers helpen zich door de bureaucratie heen te slaan. Nog even en er zijn zelfhulpboeken en je kan een coach inhuren.

Maar het probleem is dat veel inwoners afhaken bij het zien van de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

bureaucratie die van hen gevraagd wordt en niet toekomen aan het vragen van hulp. Deze opgestapelde administratie raakt namelijk in het bijzonder Nederlanders die afhankelijk zijn van de overheid. Daarvoor waarschuwde ook de Ombudsman ons. De gevolgen kunnen groot zijn. Het Sociaal en Cultureel Planbureau liet dat eerder dit jaar zien in het rapport In contact of uit beeld. Ingewikkelde aanvraagprocessen verstoren de relatie tussen de overheid en onze inwoners. Een mevrouw vertelde de onderzoekers dat als er veel voorwaarden aan zitten of er een kans is dat ze een fout maakt in de aanvraag en ze daardoor in de problemen komt, ze het dan niet doet. Mensen lopen vast en gaan de overheid vermijden uit onzekerheid. Volgens mij moet de aanpak hier echt anders, want het vertrouwen in de politiek is belangrijk, maar het politieke vertrouwen in de burgers misschien nog wel meer; daar had ik het net al even over in het debatje met de heer Flach. Dat is een wisselwerking en daarvoor staan wij ook aan de lat.

Inmiddels heeft de staatssecretaris de eerste plannen voor een slagvaardige overheid gedeeld. Een van de actielijnen is gericht op betere dienstverlening naar de burger. Dat is een begin, maar de plannen op dit gebied zijn wat ons betreft nog erg weinig uitgewerkt, té weinig. D66 stelt voor om de bezem te halen door dit soort formulieren en door de administratielasten voor inwoners: minder formulieren, begrijpelijke taal en een fout makkelijk kunnen herstellen. De vraag is dus wat de staatssecretaris — ik vraag het nu aan het kabinet — hieraan gaat doen. Hoe gaat hij collega's op andere ministeries meekrijgen in die rijksbrede aanpak? Welke doelstelling koppelt hij daaraan? Hoe gaat het kabinet medeoverheden meenemen in deze beweging? Ook medeoverheden hebben namelijk heel veel formulieren. Ook daar staan onze burgers natuurlijk aan het loket. Minister Heerma wijst ons keurig op de autonomie van provincies en gemeenten. Dat is heel belangrijk. Maar voor inwoners is de overheid gewoon de overheid. We boeken pas echt winst als we de lastendruk met alle overheidslagen samen aanpakken.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik wil nog ingaan op het punt van de collega van D66 dat het niet voldoende is uitgewerkt. Het kabinet heeft gekozen om de bezuiniging gewoon in de boeken te zetten. Als we de brief moeten geloven, kan het juist de uitvoering, dus de dienstverlening, raken. Hoe kijkt u daarnaar, mevrouw Huizenga? Ik doel op het risico dat er geen keuzes worden gemaakt.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik begrijp dat dit nu ingeboekt is, want we hebben het over de begrotingen. Er moet ook een begroting liggen. Wat betreft het punt dat het nog niet uitgewerkt is, had ik natuurlijk liever gezien dat het wat verder uitgewerkt was. Ik denk echter dat er ook kansen liggen. Er liggen kansen voor ons om er nu een reactie op te geven.

De heer **Mohandis** (PRO):
Maar stel dat het effect is dat uitvoeringsorganisaties die bijvoorbeeld in het leven zijn geroepen om het toeslagenschandaal te herstellen weer moeten verdwijnen. Die bezuiniging landt immers ergens. Accepteert D66 dan dat het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

daar landt? Dat dreigt nu namelijk, met de manier waarop het nu wordt aangevlogen. De bezuiniging wordt wel ingeboekt, maar er worden geen keuzes gemaakt. Dan weten we toch waar het gaat landen?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Wat ons betreft gaat het erom dat we de keuzes maken waardoor we juist wél aandacht hebben voor de uitvoering. We hebben er natuurlijk enorm veel ambtenaren bij gekregen. Ik zag laatst nog een mooi plaatje. Iemand was in de grond aan het werk. Daaromheen stonden allemaal ambtenaren en managers. Zij zeiden dan: we moeten degene die daar in de grond aan het graven is ontslaan. Nee. Ik denk dat we het er met elkaar over moeten hebben dat de mensen die er zijn voor de burgers en de inwoners van Nederland, ruimte bieden, maar dat we wel kijken waar het effect heeft. We moeten echt kijken waar er aandacht nodig is voor de mensen die echt wat bijdragen en waar er aandacht nodig is voor de mensen die misschien wel overbodig zijn. Dat is een oproep aan de ministeries om te kijken wat effect heeft en wat niet. Het betekent wat ons betreft niet gelijk dat de uitvoering daar de dupe van is.

De heer **Kisteman** (VVD):
Mevrouw Huizenga heeft het in haar inbreng over alle lijstjes die mensen moeten invullen om dingen voor elkaar te krijgen. Ondernemers hebben ook enorm veel last van lijstjes die ze moeten invullen. Recent was er een motie van mevrouw Van Oosterhout van PRO over het nog strenger handhaven van de energiebesparingsplicht. De partij van mevrouw Huizenga stemde daarvoor. Dat betekent dat ondernemers nog meer lijstjes moeten invullen om aan de energiebesparingsplicht te voldoen. Mijn vraag aan mevrouw Huizenga is dus als volgt. Kunnen we er, gelet op haar inbreng van nu, voortaan op rekenen dat haar partij tegen dit soort voorstellen stemt?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik heb net aangegeven dat we een groot voorstander zijn van niet nog meer formulieren. Soms is het wél nodig dat je van een inwoner of ondernemer een formulier vraagt. Ik denk dus dat we dit binnen de fractie gewoon goed moeten bekijken. In de lijn zijn we inderdaad tegen formulieren die niks toevoegen.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik sprong even op omdat ik die meme die u probeerde uit te leggen, een heel interessante vind. Eén iemand graaft in de grond. Daar staan vijf mensen omheen met allerlei managementfuncties en andere onbegrijpelijke dingen. Juist degene die graaft, wordt ontslagen. Maar is dat niet de overheid die is gecreëerd in de afgelopen tientallen jaren? Is het dan ook de wens van D66 om weer te gaan naar een overheid die zelf dingen doet? Denk aan: zelf de bus besturen, zelf de energie opwekken en zelf de zorg en het onderwijs organiseren. Wil D66 ook die kant op? Wil D66 naar een overheid die weer zelf dingen kan?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Aan de ene kant moeten we de processen simpeler maken, waardoor we op een bepaald onderwerp misschien minder managers nodig hebben. Ik denk dat het ook belangrijk is dat we er zijn, zoals ik zei, voor de mensen in het land, dat we aandacht hebben voor de uitvoering en dat we daar niet zomaar in gaan snijden. Dat is punt een: aandacht voor de uitvoering en zorgen dat processen niet al te veel energie kosten. Dat zijn al dingen. Ik denk dat we ook nog een stap moeten maken in het doorbreken van de verkokering.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik denk dat ik 'm nog iets concreter ga maken. De SP wil bijvoorbeeld een overheid die weer zelf dingen kan. Laten we 'm concreet maken. We willen dat het openbaar vervoer weer een publieke dienst wordt en dat een ambtenaar de bus bestuurt. De vraag is nu: wil D66 dat ook of wil D66 privaat ov waarbij een ambtenaar stuurt op KPI's, of een of ander ander woord waar ik jeuk van krijg? Dat is de vraag. Moet de overheid zelf die bussen besturen of zijn het ambtenaren die sturen op dat soort termen terwijl de bus eigenlijk nooit meer aankomt?

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Wij zijn in ieder geval een voorstander van aandacht voor de uitvoering. Ik weet niet of die ambtenaar meteen de bus moet besturen. Ik denk wel dat we ervoor moeten zorgen dat we als overheid de specialismen weer in huis halen. Nu huren we heel veel in en besteden we via ingewikkelde aanbestedingstrajecten heel veel uit aan adviesbureaus. Dan heb je allemaal KPI's en allemaal complexiteit. Ik krijg daar net als u ook jeuk van. Ik denk dat we inderdaad moeten concentreren op dat we er als overheid weer zijn voor de inwoner. Het kan zijn dat iemand dan de bus bestuurt, in spreekwoordelijke zin.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Daar ben ik het natuurlijk helemaal eens. De Emile Roemernorm wordt al tien jaar op rij niet gehaald. De externe inhuur gaat door het dak, onder andere door al die consultantsbureaus die problemen eigenlijk vaak vergroten. Maar mij gaat het niet om spreekwoordelijk besturen. Ik ben bang dat de man die in de grond graaft op het memeplaatje dat mevrouw Huizenga uitlegt allang is wegbezuinigd. We hebben nu vooral een overheid waarbij vijf mensen bij een kuil staan te praten in allerlei verschillende managementlagen.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dat is eigenlijk de vraag. Bestaat die overheid nog wel? Of moet je juist investeren in een overheid die weer echt problemen voor mensen oplost?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik ben het met u eens dat we moeten investeren in een overheid die weer problemen oplost. We moeten aan de andere kant effectiever zijn. Nu besteden we heel veel mensen en geld aan ingewikkelde processen en allerlei lagen. Dat moeten we doorbreken, zodat er weer ruimte is voor de uitvoering. Daar kunnen wij elkaar vinden.

De **voorzitter**:
Rond u uw betoog af.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik gaf aan: laten we de bezem halen door dit soort formulieren en de administratielasten voor inwoners. Ik heb een aantal vragen aan het kabinet gesteld.

Als laatste: hoe laten we de overheid weer echt problemen oplossen? Daarvoor moeten we ook echt durven vernieuwen. Ik ben er trots op dat we al sinds de negentiende eeuw een parlementaire democratie zijn. Maar daar kleven soms ook nadelen aan. Want sindsdien hebben we individuele ministers de leiding gegeven aan hun ministerie met een eigen begroting. Zo staat het onder meer in artikel 44 van de Grondwet en in de Comptabiliteitswet. Maar in al die tijd is de overheid groter en complexer geworden, met meer bewindspersonen, meer taken en nog steeds met dezelfde verkokerde manier van werken. Maatschappelijke problemen houden zich niet aan de muren tussen ministeries. Wie heeft er dan de doorzettingsmacht? Echte overheidsbrede coördinatie is lastig. Er zijn stappen gezet, bijvoorbeeld op digitaal gebied. En in de bedrijfsvoering treedt de overheid steeds meer op als één rijksdienst. Maar welke stappen zijn er gezet om in het beleid meer op te treden als één overheid die problemen integraal aanpakt?

Ook het kabinet wil Haagse muren doorbreken, maar de gepresenteerde plannen zijn tot nu toe vooral "minder adviescolleges" en daarmee gaan we het niet redden. Wat gaat het kabinet doen om die muren echt te doorbreken? Welke lessen trekt het kabinet uit de programma's en de taskforces en moeten we daar meer op inzetten? Welke verbeteringen zijn binnen de huidige wettelijke kaders mogelijk met wijzigingen in houding en gedrag? Als het daarmee niet lukt, moeten we ook verder durven kijken. Laten we leren van gemeenten en provincies die collegiaal besturen. Kortom, laten we kijken naar artikel 44 van de Grondwet en de Comptabiliteitswet. Graag krijg ik een uitgebreide reflectie van de minister over de verkokering als gevolg van deze wetgeving en hoe de ministeries hierdoor worden beperkt in hun rijksbrede beleidsvoornemens.

Voorzitter. Als laatste het lokaal bestuur. Ik heb de afgelopen maanden veel gemeentebestuurders, ambtenaren en raadsleden gesproken, ieder met hun eigen politieke doelen, maar allemaal met een enorme passie om Nederland een stukje mooier te maken. Juist daarom vind ik het goed dat we een duidelijke norm stellen. Inwoners verdienen de volledige aandacht van hun

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

volksvertegenwoordigers. Daar past het stapelen van functies niet bij. Het Tweede Kamerlidmaatschap combineren met de gemeenteraad of de Provinciale Staten is niet te verantwoorden. Samen met PRO stellen we voor dat dit niet langer meer mogelijk is en ik ga daar graag met de Kamer verder over in gesprek.

Voorzitter, tot slot. Laten we ons samen blijven inzetten voor een overheid die er is voor de mensen in het land en die doorbraken kan realiseren.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu luisteren naar de heer Sneller, die ook spreekt namens de fractie van D66. Gaat uw gang.

De heer **Sneller** (D66):
Dank, voorzitter. Voor veruit de meeste Nederlanders is de democratische rechtsstaat de beste basis voor onze samenleving en voor onze vrije manier van leven. Een reiziger in de rij voor de douane moet erop kunnen vertrouwen dat zij er niet uit wordt gepikt op basis van haar huidskleur. Een journalist die een minister kritisch onderzoekt, moet de stukken kunnen inzien die laten zien hoe een besluit tot stand kwam. Een ondernemer die een vergunning aanvraagt bij de overheid moet erop kunnen vertrouwen dat zijn aanvraag eerlijk wordt beoordeeld, ook als hij geen vriendjes is met de wethouder. Een inwoner die op een bewonersbijeenkomst een minister tegenspreekt, moet dat vrijuit kunnen doen, zonder bang te hoeven zijn dat de overheid die kritiek later tegen haar gebruikt.

Als de democratie hapert, dan komen dat soort vrijheden onder druk te staan. Daarom is het zo belangrijk dat we onze democratie verdiepen en vernieuwen. Onze uitgangspositie is goed, zo bleek onlangs weer uit de Rule of Law Index, waar Nederland op de negende plek in de top tien staat. Maar er is reden voor waakzaamheid. De wereldwijde en meerjarige trend is dalend. Er is dus werk aan de winkel. Allereerst moeten we ervoor zorgen dat de overheid levert op de grote onderwerpen. Collega Huizenga heeft daar zojuist het nodige over gezegd. Dat leveren betekent ook dat de overheid de rechten van mensen daadwerkelijk beschermt. Daarnaast moeten we ons weerbaar maken tegen politici die het niet zo nauw nemen met de democratische spelregels.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Precies over die weerbaarheid en het beschermen van de rechten van mensen heb ik een vraag. Vandaag hebben we een brief gekregen van het kabinet, waarin het kabinet eigenlijk toespelingen maakt naar de Groep Markuszower. Wat vindt de heer Sneller daarvan in het kader van het beschermen van rechten van mensen?

De heer **Sneller** (D66):
Op welke toespelingen doelt de heer Van Baarle dan?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Van Baarle** (DENK):
De brief over de aanpassingen in het Belastingplan en box 3. Het kabinet geeft daarin aan dat er is geluisterd naar de Groep Markuszower in dit parlement. De Groep Markuszower heeft uitspraken gedaan over het oppakken van mensen bij de Rode Lijndemonstratie, het verbieden van het dragen van een hoofddoek op scholen en het toepassen van maximaal geweld tegen Palestijnse vluchtelingen. Kan de heer Sneller aangeven hoe dit kabinet de rechten van mensen zou moeten beschermen als het kabinet dit doet?

De heer **Sneller** (D66):
Het kabinet heeft volgens mij gesproken met allerlei partijen uit de oppositie en daar vervolgens zelf conclusies uit getrokken. En verder neem ik grote afstand van de woorden van de heer Markuszower. Ik heb daar zo meteen ook nog een voorbeeld van.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Ik vind dat echt een onbegrijpelijke reactie van de heer Sneller namens D66. Hij zegt hier dat de regering de rechten van mensen zou moeten beschermen, terwijl diezelfde regering haat normaliseert door met Markuszower op de koffie te gaan en aangeeft dat er zaken worden gedaan met en geluisterd wordt naar Markuszower in dit parlement. Zij doen discriminerende voorstellen en voorstellen die ingaan tegen onze rechtsstaat. Ze doen uitspraken die ingaan tegen onze rechtsstaat. De heer Sneller zou toch juist tegen dit kabinet moeten zeggen dat het kabinet, zolang het aan D66 ligt, helemaal geen zaken mag doen met Markuszower of met hem op de koffie mag gaan? Wat een onbegrijpelijke bijdrage.

De heer **Sneller** (D66):
Ik verwacht van het kabinet dat het als dat nodig is stelling neemt tegen elke antirechtsstatelijke uitspraak en dat wij dat ook hier samen zullen doen.

De heer **Flach** (SGP):
De heer Sneller zegt terecht dat de staat van onze democratische rechtsstaat als uitgangspunt uitzonderlijk goed is. We staan in de top tien. Wat geeft dan precies de aanleiding voor de heer Sneller om zich toch zorgen te maken of het te hebben over "waakzaamheid" en te zeggen dat we moeten moderniseren?

De heer **Sneller** (D66):
Ten eerste bijvoorbeeld dat Nederland zelf in de afgelopen tien jaar is gedaald van nummer vijf naar nummer negen op de ranglijst. Het gaat nog steeds redelijk goed, maar we zijn wel gedaald. Daar liggen ook trends onder die mij zorgen baren.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Flach** (SGP):
Ik probeer gewoon in een gesprek te verkennen waar die dan precies liggen. Daar komen soms voorbeelden uit van politieke partijen die meningen hebben die onwelgevallig zijn in de ogen van de heer Sneller, maar juist dat is toch wat een sterke democratische rechtsstaat zou moeten kunnen hebben? Die opvattingen zijn er. Als die gekanaliseerd tot uiting komen via de democratie, dan vinden ze daar in ieder geval hun plek. De democratie is toch sterk genoeg om dat te absorberen en daarmee om te gaan?

De heer **Sneller** (D66):
Ja en nee. Ja, ik ben het helemaal eens met de heer Flach dat we die debatten hier moeten kunnen hebben. Die hebben we ook. Ik heb daar zo meteen ook wat voorbeelden van en ik heb daar wat kritiek op, maar dat is onderdeel van het politieke debat. De andere kant van dit verhaal is dat we bij andere landen hebben gezien dat het heel snel achteruit kan gaan met dingen die de pijlers van onze democratie en onze rechtsstaat raken als die partijen vervolgens ook aan de macht komen. Dat is waar het wel zorgelijk wordt. Wat dat betreft moeten we zorgen dat we voorbereid zijn. Daarom denk ik dat waakzaamheid geboden is, zowel wat betreft die signalen als wat betreft de waarborgen die we hebben.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Flach** (SGP):
Als ik het goed begrijp, komen de zorgen van de heer Sneller dus vooral voort uit voorbeelden die hij ziet in andere landen. Hij somde een aantal dingen op, namelijk dat mensen kritiek moeten kunnen hebben op een minister of een wethouder. Volgens mij leven we in een tijd waarin dat nog nooit zo vrijelijk heeft gekund. Iedereen heeft zijn podium via eigen socialmediakanalen. Met andere woorden, je hoeft nooit achterover te leunen, maar moeten we niet gewoon constateren dat er eigenlijk helemaal geen reden is tot zorg? Onze democratische rechtsstaat is gewoon sterk. Er zitten opvattingen in die ons niet bevallen, maar die kunnen we op allerlei manieren een plek geven in dat bestel. Geen reden tot zorg, toch?

De heer **Sneller** (D66):
Wel reden tot zorg. We hebben dat hier de afgelopen jaren natuurlijk ook gezien. Het staatsnoodrecht dreigde gewoon te worden misbruikt. Er werden hier voorstellen gedaan om burgemeesters te ontslaan zonder de wettelijke grondslag die daarvoor bedoeld is. Noem zo maar op.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Wanneer is een partij ...

De **voorzitter**:
Doet u voorzichtig met de spullen. U bent heel enthousiast. Gaat uw gang.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Ik wist niet dat ik dat was; neem me niet kwalijk. Wanneer is een partij extremistisch? Dat is vrij simpel: als die oproept tot geweld of geweld goedkeurt. Nu zagen we recentelijk de opmerking van de heer Jetten, van dezelfde partij als de heer Sneller. Hij wilde allerlei mensen "op de bek slaan". Daar heeft hij weliswaar zijn excuses voor aangeboden — dat zal allemaal wel — maar in de hele zaal van D66 donderde men over elkaar heen qua applaus. Moeten we ons zorgen maken over het rechtsstatelijke karakter van D66?

De heer **Sneller** (D66):
Nee, hoor.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Was de heer Sneller ...

De **voorzitter**:
Ik denk dat het gekraak van de microfoon is. Blijft u daarvan af en gebruikt u alleen uw voet.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Was de heer Sneller een van de mensen die juichte toen de heer Jetten de aankondiging deed van mensen op hun bek slaan? Zo ja, heeft hij daar spijt van?

De heer **Sneller** (D66):
Het is toch jammer dat de heer Bosma de vorige keer niet gewoon is ingegaan op mijn voorstel om een volgende keer mee te gaan naar het congres. Dan had hij gewoon naast mij kunnen zitten en dit zelf bij kunnen wonen. Dan had hij ook een wat accuratere weergave van de feiten kunnen hebben.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Het is wel heel schokkend: ik krijg geen antwoord op mijn vraag. Ik wil gewoon weten of de heer Sneller een van de geweldsenthousiastelingen was die daar in die bierkelder is ingegaan op die oproep tot geweld. Het is nogal wat: een oproep tot geweld bij een politieke partij. Als we het hebben over gevaren voor de rechtsstaat, dan hebben we het in dat verband misschien wel over D66. Heeft de heer Sneller meegejuicht bij die oproep tot geweld?

De heer **Sneller** (D66):
De heer Bosma maakt er gewoon een karikatuur van. Het was overigens de Amsterdamse RAI.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Sneller** (D66):
Voorzitter. Die voorstellen die het niet zo nauw nemen met de democratische spelregels komen in vele soorten en grijstinten: van ongeveer een miljoen Nederlanders het stemrecht ontnemen en de klok in Nederland terugdraaien wat betreft democratische verworvenheden tot de oproep hier in deze zaal dat we rechterlijke oordelen en het Europees recht gewoon naast ons neer moeten leggen. Je mag natuurlijk dat soort voorstellen doen, maar er spreekt wat mij betreft geen grote liefde uit voor de democratische rechtsstaat. Dingen waar met bloed, zweet en tranen voor gestreden is, worden wel heel makkelijk terzijde geschoven. Wij mogen dat niet laten gebeuren. Daarnaast moeten we kanalen graven naar de macht om mensen toegang en invloed te geven. Die kanalen hebben de hardnekkige neiging om dicht te slibben. Dat betekent ook dat we ruimte moeten blijven maken voor stemmen uit de samenleving en botsende opvattingen. Ik houd daarbij het succesvolle programma Ruimte voor de Rivier voor ogen. Je hebt dijken nodig om het water te sturen, maar je moet het water ook voldoende ruimte geven. Anders gaat het mis wanneer de druk een keer hoog oploopt. In elke samenleving zijn meningsverschil en onvrede onvermijdelijk.

Voorzitter. Het coalitieakkoord bevat tal van plannen om die drie opdrachten waar te maken: een overheid die levert, een weerbare democratie en kanalen graven. Het is aan dit kabinet, samen met de Kamer, om die kansen te verzilveren. Over sommige van deze plannen spreken we al jaren en over sommige zelfs al decennia. Ik noem de invoering van constitutionele toetsing om de rechtsbescherming te verbeteren: sinds 2002, toen Kamerlid Halsema haar initiatiefwet indiende. Ik noem de hervorming van het kiesstelsel om kiezers meer invloed te geven op de samenstelling van de volksvertegenwoordiging: minstens sinds 2005, toen het eerste nationale burgerforum hiertoe een voorstel deed. Ik noem de invoering van een wet op de politieke partijen, om deze belangrijke, staatsdragende verenigingen beter te reguleren: sinds 2018, toen de staatscommissie parlementair stelsel onder leiding van Johan Remkes haar advies uitbracht. En ik noem de versterking van de waarborgfunctie van die o zo belangrijke Algemene wet bestuursrecht, om burgers meer centraal te stellen: sinds 2021, toen deze Kamer na de kinderopvangtoeslagaffaire met 149 stemmen tegen 1 stem het startschot gaf.

Voorzitter. Het is, kortom, de hoogste tijd voor de politiek om te leveren.

De heer **Clemminck** (JA21):
In het rijtje van de heer Sneller van hervormingen om de democratie te versterken in Nederland, ontbrak de gekozen burgemeester. Nu ken ik D66 natuurlijk als een partij die daar altijd voor is geweest. Ik ben even benieuwd of de heer Sneller principieel nog steeds voor een gekozen burgemeester is, want die ontbrak net in het rijtje.

De heer **Sneller** (D66):
Ja, die ontbrak in het rijtje, omdat die niet in het coalitieakkoord staat en ik de minister daar dus niet aan kan houden.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Clemminck** (JA21):
Volgens mij stel ik de vraag aan de heer Sneller.

De **voorzitter**:
De heer Sneller gaat over zijn eigen antwoorden, maar ik ga hem aankijken.

De heer **Sneller** (D66):
En de vraag is?

De **voorzitter**:
Dat de voorzitter bijna wel naar huis kan zo. De heer Clemminck.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ik ga het nog een keer proberen, voorzitter. De vraag is of de heer Sneller nog steeds, zoals in het verleden, voorstander is van het principe van de gekozen burgemeester.

De heer **Sneller** (D66):
Volgens mij heeft de heer Mohandis zojuist gezegd dat de burgemeester op dit moment wordt gekozen door de gemeenteraad. Dat heeft u ook gevolgd. Wij hebben dit debat inmiddels zo vaak herhaald dat het ook een beetje saai begint te worden, gezien wat er door de leden is gezegd.

De **voorzitter**:
Gaat u verder met uw betoog. De heer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Ik vind het debat helemaal niet saai geworden. Ik kom graag op voor de oprichters van D66. De heer Sneller citeerde zojuist uit de aanvankelijke teksten van Hans van Mierlo: kanalen graven naar de macht. De oprichters van D66 waren fel voorstander van de gekozen burgemeester. Kan de heer Sneller mij eens uitleggen wat zijn huidige standpunt inzake de gekozen burgemeester is?

De heer **Sneller** (D66):
Misschien wil de heer Bosma zelf met een voorstel komen voor de gekozen burgemeester. Dan gaan we daar gewoon een heel mooi debat over hebben. In de afgelopen twintig jaar heb ik dat hier niet gezien van de heer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Het is zo raar dat ik steeds geen antwoord krijg. Ik stel de heer Sneller gewoon een heel simpele vraag over wat hij vindt, en dan krijg ik zo'n boze jij-bak terug. D66 is toch de debatpartij? D66 werd ook wel de Boerenpartij voor intellectuelen genoemd. Als je zo'n vraag stelt, krijg je geen antwoord. Ik ga het gewoon nog een keer proberen, met nog een keer dezelfde vraag. Ik spreek ook namens Hans van Mierlo. Is de heer Sneller voorstander van de gekozen burgemeester?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Sneller** (D66):
De heer Van Mierlo wist blijkbaar beter dan de heer Bosma … De heer Bosma doet ook alsof hij niet weet hoeveel verschillende vormen hiervan zijn en welke debatten er allemaal gevoerd zijn over de gekozen burgemeester. Daarom vind ik het een beetje gemakzuchtig wat de heer Bosma hier probeert te doen. Overigens moet hij echt niet pretenderen om namens de heer Van Mierlo te spreken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Nou, dan ga ik maar namens de heer Thom de Graaf spreken, ook een partijgenoot van de heer Sneller, die minister was en in — zeg ik uit mijn hoofd — 2008 aftrad, omdat hij dolgraag de gekozen burgemeester wilde. Hij zei ook dat dat de kroonjuwelen zijn van D66. Ik heb een hele simpele vraag: is de heer Sneller voorstander van de gekozen burgemeester?

De heer **Sneller** (D66):
Mijn antwoord richting de heer Bosma is hetzelfde als de hele tijd. Hij heeft gezien wat de leden hebben gedaan en hij heeft het hier zelf al een paar keer uitgespeld, dus waarom vraagt hij naar de bekende weg?

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Omdat de heer Sneller geen antwoord geeft.

De **voorzitter**:
Meneer Bosma, u weet als oud-Voorzitter dat elk lid in dit huis gaat over zijn of haar eigen antwoorden. Meneer Sneller, u vervolgt uw betoog.

De heer **Sneller** (D66):
En dat de heer Bosma het ook wel weet.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

De heer **Sneller** (D66):
Een meerjarig doel dat onafhankelijk wordt gemeten, helpt om te weten of we voldoende vooruitgang boeken. De Rule of Law Index — ik noemde hem eerder al — kan daarbij houvast bieden. Daarom daag ik de minister uit om een concrete, controleerbare en liefst een beetje ambitieuze doelstelling te noemen. Anders zal ik er zelf eentje voorstellen.

Voorzitter. De geschiedenis laat zien dat elke generatie zijn democratie opnieuw moet veiligstellen. De vrijheid zoals Nederlanders die nu kennen, is historisch en wereldwijd zeldzaam. We zien in andere landen hoe snel het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

afbrokkelen kan gaan, maar dan is er vaak al enorme schade aangericht en gaat het herstel langzaam. Laten we in Nederland die lessen ter harte nemen en voorkomen dat ook hier de democratie zo wordt aangetast. Daar blijf ik mij voor inzetten.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat geeft nog aanleiding tot een aantal vragen.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ik ben even benieuwd of voor de heer Sneller ook in het concept van democratie hoort dat Nederlanders invloed kunnen hebben op hoe zij leven als gemeenschap, dus dat ze ook echt invloed hebben op hoe zij hun leven als gemeenschap willen leiden. Is dat voor de heer Sneller onderdeel van het concept van democratie?

De heer **Sneller** (D66):
Ja.

De heer **Clemminck** (JA21):
Is het geen probleem dat wij hier in de Kamer steeds vaker misschien wel iets willen, namens onze achterban, namens het Nederlandse volk, maar dat wij horen dat dat niet kan omdat het niet mag van Europa of van internationale verdragen of omdat de rechter ons heeft teruggefloten? Zit daar ook niet een probleem voor de steun voor democratie in Nederland?

De heer **Sneller** (D66):
Dat is een héle algemene vraag. Ik denk dat de heer Clemminck gewoon moet proberen om voor een aantal van de dingen die hij dan wil, bijvoorbeeld verdragen opzeggen, meerderheiden te krijgen. Dat is ook de democratie: het is geen cafetariamodel is waarin je kunt zeggen "dat wil ik wel en dat niet", maar hij kan gewoon proberen om democratisch gezien een meerderheid te krijgen voor dat soort voorstellen. Tot op heden is het hem echter niet gelukt om dat voor elkaar te krijgen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ja, afrondend, voorzitter. Een van de problemen van de manier waarop democratie nu gaat, is dat Nederlanders graag op een bepaalde manier willen samenleven als gemeenschap, hier democratische verkiezingen houden, en dan eigenlijk terugkrijgen: wat u wilt, kunnen wij niet regelen; dat kan niet, want we zitten vast in allerlei verdragen. Uw partij is daar over het algemeen de grootste voorstander van. Ik vind het dus wel een beetje hypocriet van D66 dat ze altijd zeggen zich zorgen te maken om de democratie, maar dit element nooit meenemen. Het zou goed zijn als D66 dat een keer gaat doen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Sneller** (D66):
Sommige verdragen willen wij ook aanpassen, en daar proberen wij dan meerderheden voor te krijgen. Ik heb dit voorbeeld eerder genoemd aan de heer Clemminck: als woordvoerder drugsbeleid probeer ik al heel lang een meerderheid te krijgen om het Enkelvoudig Verdrag aan te passen, zodat we hier meer ruimte krijgen om bijvoorbeeld de wietteelt te reguleren en andere dingen te doen om de volksgezondheid te bevorderen. Dat is mij tot nu toe niet gelukt. Dus ja, dat kan de heer Clemminck voor de voorstellen die hij wil doen ook proberen, en volgens mij is het hem ook af en toe gelukt om daar wel initiatieven toe te nemen. Hij doet zichzelf dus ook tekort, denk ik.

De heer **Mohandis** (PRO):
Voorzitter, via u: de partijen D66 en PRO vinden elkaar snel als het gaat om het versterken van de democratie. Daartoe liggen er ook verschillende voorstellen van onze beide partijen. Maar ik was wel even benieuwd wat u precies bedoelt met — ik zeg dit even in mijn eigen woorden — de rechtsstaatindex waar u zojuist naar verwees. Hoe ziet die eruit en wat bedoelt u daar precies mee?

De heer **Sneller** (D66):
Ik ben in de commissie Rijksuitgaven al een tijdje bezig, onder anderen met collega Stultiens van PRO, om te zorgen dat het kabinet een paar concretere, afrekenbare doelstellingen formuleert. Een van de dingen die de Rekenkamer heeft gepubliceerd, is een dashboard met zicht op Nederland, waarin onder andere deze indicator, van een onafhankelijke instantie die dit al meerjarig aan het doen is, wordt gepubliceerd. Ik heb het kabinet nu al een aantal keer gevraagd, laatst weer: formuleer dan zelf dat doel, zodat we ook kunnen volgen of we de goede richting op gaan met de ambities die we hebben. Dit is daar denk ik een hele goede maatstaf voor.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan wij luisteren naar de heer Bosma, die spreekt namens de fractie van de PVV. Gaat uw gang.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Dank u wel, voorzitter. Fijn dat we in de nadagen van het kabinet nog een keertje kunnen debatteren met deze minister.

Voorzitter. Vandaag is het rapport Burgerperspectieven van het Sociaal en Cultureel Planbureau gepubliceerd. Daaruit blijkt maar weer eens hoe praktisch opgeleid Nederland, mensen met een mbo-opleiding, mensen die werken met hun handen, zich politiek achtergesteld voelt. De uitslagen zijn nogal schokkend. 17% van de Nederlanders wil het systeem omverwerpen. 31% van de Nederlanders vindt dat er hardere actie tegen de overheid nodig is. 8% van de Nederlanders — dat zijn misschien wel 1,5 miljoen mensen, als ik het uitreken — vindt dat de overheid het verdient om desnoods met geweld aangepakt te worden.

Voorzitter. Het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau sluit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

haarfijn aan op eerder politicologisch onderzoek waaruit blijkt dat er steeds één groep in Nederland is in onze samenleving die altijd zijn zin krijgt: hoogopgeleid Nederland. Alles wat de groep van universitair opgeleiden wil, wordt uiteindelijk beleid. Praktisch opgeleid Nederland vist constant achter het net. Hun wensen worden genegeerd. Dat zijn bijvoorbeeld wensen inzake massa-immigratie, sociale zekerheid, Europa en klimaat. Al die mensen betalen echter wel belasting.

Overal in de instituties zien we dezelfde links-liberale mensen: in het onderwijs, de media, de ambtenarij, de juridische wereld et cetera. Een kleine minderheid krijgt steeds haar zin. Die heeft zich overal ingegraven en geeft elkaar baantjes. Een derde van de bevolking stemt rechts van de VVD. Dat is een electorale aardverschuiving. Dat zijn partijen zoals de mijne, maar ook JA21, Forum en de BBB. Zien we die mensen terug als rechter, burgemeester of hoge ambtenaar? Of zijn ze elders actief in de top van de instituties? Zelfs de kleinste partijen weten zich vertegenwoordigd. De ChristenUnie, drie zetels in de Kamer, levert de burgemeester van Rotterdam, de tweede stad van Nederland. De SP, drie zetels in de Kamer, levert de commissaris van de Koning te Limburg. Wat zou het mooi geweest zijn van deze minister als hij onmiddellijk na zijn benoeming niet zijn partijgenoot en meer dan twintig jaar zijn baas, de heer Buma, had geparachuteerd als hoofd van de Raad van State. Wat was het mooi geweest als minister Letschert van D66 niet meteen bij haar benoeming haar partijgenoot, de voormalig fractievoorzitter in de Eerste Kamer van haar eigen D66, had geplaatst in de raad van toezicht van de NPO, ook wel bekend als NPO66. Er is constant sprake van een amigocratie, baantjes voor vriendjes. Het maakt eigenlijk niet zo heel veel uit wie de verkiezingen wint of in de regering komt, de instituties zijn de power behind the throne, de continuïteit van de macht.

Bij de laatste verkiezingen was PRO de grote verliezer. Al meteen na de exitpoll verdween de lijsttrekker, snel gevolgd door de nummer twee van die lijst. Betekent dat ook dat de invloed van die partij is verminderd? Nee hoor, want overal zijn PRO-leden geparachuteerd en dat betaalt zich dubbel en dwars terug. Nederland doet niet mee aan het Eurovisiesongfestival, een besluit genomen door voorzitter van de NPO. Zij was actief voor PRO. Zij handelt helemaal in lijn met haar partij. De burgemeester van Amsterdam — zij is van PRO — krijgt nu een propagandafilm betaald door de NPO. In de Mediawet staat dat de NPO voldoet aan hoge professionele en journalistieke standaarden. Wie ziet daarop toe? Het Commissariaat voor de Media. De voorzitter is een ex-Kamerlid van de PvdA, nu PRO. Recentelijk kwam in de publiciteit dat twee mensen van de Raad van State jarenlang actief waren op het partijcongres van GroenLinks, nu PRO. De Raad van State komt vaak met adviezen pro-immigratie en pro-EU. Op veel plekken bepalen ongekozen PRO-mensen ons leven. De Rode Lijndemonstratie, die georganiseerd wordt samen met pro-Hamasgroepen, kan alleen plaatsvinden, omdat een voormalig Kamerlid, nu van PRO, die als directeur van Oxfam Novib over vele tientallen miljoenen euro's aan belastinggeld kan beschikken, de boel financiert. Oxfam betaalt ook die antidemocratische terreur van Extinction Rebellion. De fractievoorzitter van PRO in de Eerste Kamer gebruikte zijn

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

machtspositie bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor allerlei duurzaamheidsprojecten. Het gevolg? 100 miljard schade voor de Nederlandse gepensioneerden. De museumwereld barst van de PRO-mensen. Daarom zijn ze zo woke. De directeur van het Slavernijmuseum, een voormalig Kamerlid, nu van PRO, tekent nu al voor een tekort van 22 miljoen en drie jaar vertraging.

Het krioelt in Nederland van de adviesraden. We krijgen te horen dat ze enorm onafhankelijk zijn en dat we diep respect voor hun werk dienen te hebben, maar wie het dunne laagje pretenties wegschuurt, ziet hoe ons een rad voor ogen wordt gedraaid. De Adviesraad Migratie had een bijeenkomst in Amsterdam. De kritische professor Ruud Koopmans zou er spreken, maar hij werd afgezegd met de zegen van diezelfde adviesraad. Uit een Woo-procedure blijkt het een-tweetje tussen de secretaris-directeur van die adviesraad en een Kamerlid. Ze zijn alle twee lid van PRO. "Hoi Lisa, er is online ruis ontstaan over een event dat wij organiseren in Pakhuis de Zwijger." Antwoord van het Kamerlid: "Wat vervelend, Evelien. Take care en hopelijk lukt het om je er niets van aan te trekken." Let wel, deze secretaris-directeur van die adviesraad werd vervolgens wethouder voor PRO. De Adviesraad Internationale Vraagstukken pleitte recentelijk voor de uitbreiding van de EU. De voorzitter en vier van de negen leden zijn van PRO. Het Adviescollege Openbaarheid en Informatiehuishouding heeft vijf leden. Drie daarvan zijn van PRO, inclusief de voorzitter. De Raad voor Volksgezondheid & Samenleving: drie mensen van PRO, inclusief de voorzitter. De Raad voor het Openbaar Bestuur, daarvan was, tot voor kort, de voorzitter van PRO. Deze mevrouw was eerder voorzitter van de SER. Daar zit nu een partijgenoot van haar. Die partijgenoot kan onderhandelen met de voorzitter van de FNV. Hé, die is lid van PRO. Adviescollege toetsing regeldruk, voorzitter PRO. Raad voor Energie, voorzitter PRO. Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme? Die is van PRO.

In het onderwijs is de dominantie nog het grootst. De PO-Raad, die gaat over het basisonderwijs in Nederland, heeft als voorzitter iemand van PRO. De machtigste lobby van Nederland, die van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de VNG, wordt geleid door de burgemeester van Utrecht. Die is van PRO. De ongekozen burgemeester wel te verstaan, want het democratisch recht om onze eigen burgervader of burgermoeder is ons niet gegund. 30% van de Nederlanders heeft een PRO-burgemeester. 30%! Voor een partij die bij de Tweede Kamerverkiezingen werd afgedroogd. Een club die na de motie-Piri door velen als antisemitisch wordt beschouwd. De politieke arm van Extinction Rebellion. 0% van de Nederlanders heeft voor deze mensen gekozen. 0% van de burgemeesters is afkomstig van de meer dan 30% die rechts van de VVD stemt, behoudens dan een enkele SGP'er. Burgemeesters worden verondersteld neutraal te zijn. In de praktijk zijn de PRO-burgemeesters vaak activisten. Recentelijk zagen we dat drie PRO-burgemeesters de Nakba gingen herdenken in een gecoördineerde actie, oftewel, de mislukte poging om bij de Israëlische onafhankelijkheidsoorlog alle Joden uit te roeien. Men kwam een krans leggen en men ging buigen voor een bord waarop staat: free Palestine. Dat gebeurde bij een monument dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

gewijd is aan ons nationale verzet. De kransen werden even achter het monument gedonderd, zodat de pro-Hamasteksten er konden worden aangebracht.

Voorzitter. De luiken blijven gesloten. Binnen zitten de links-liberale haves; buiten staan de niet politiek correcte havenots. We kunnen ze zien zitten, terwijl ze zich te goed doen aan een copieuze maaltijd. Vorige week was er een diner van de koning voor de leden van de Raad van State, de heren in smoking, de dames in het lang. Het was een gezellige boel daar op het paleis. Het glas werd geheven. Ik ben benieuwd wat er op het menu stond. Wellicht kalfshaas met cantharellensaus. Ik dacht: zou er ook maar één iemand daar aanwezig zijn die behoort tot die 30% die rechts van de VVD stemt? Ik denk het niet, hooguit een lakei, ja, en natuurlijk Kees van der Staaij. Een paar weken daarvoor was het ook al bal bij de VNG, de lobbyclub van de ongekozen burgemeesters. Ze namen het er goed van. Het was een gezellige boel. Ik dacht: zou er ook maar één iemand daar aanwezig zijn die behoort tot die 30% die rechts van de VVD stemt?

Voorzitter. Het politieke stelsel vervreemdt zich steeds meer van de bevolking. Dat wordt nog spannend.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat geeft aanleiding tot een aantal vragen. Meneer Clemminck, gaat uw gang.

De heer **Clemminck** (JA21):
De heer Bosma schetst eigenlijk mooi de lange mars door de instituties, maar nu ben ik wel even benieuwd naar de oplossing. Hoe krijgen we ze weer uit deze instituties?

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Dat is de grote vraag. Rudi Dutschke heeft inderdaad voor iets gepleit dat tot op de dag van vandaag gevolgen heeft. De opstandelingen van mei 1968, waar de heer Clemminck aan refereert, waren niet succesvol. Vervolgens gingen al die marxistische, maoïstische of leninistische studenten de maatschappij in en kwamen ze terecht op allerlei cruciale posities. De oplossing is om te beginnen een einde maken aan de cultuur van uitsluiting. Het is heel normaal als je bij de NPO verschijnt dat daar de hoofdredacteur van de Volkskrant zit die zegt dat hij Fleur Agema niet langer bij de NPO wil hebben. Dat is kenmerkend voor de cultuur. Let wel, de Volkskrant is een nauw met de PvdA verbonden krant. Een oud-hoofdredacteur van de Volkskrant wordt gewoon burgemeester voor de PvdA. Dat is dus kenmerkend voor een cultuur. Daarnaast zul je heel veel andere dingen moeten doen om Nederland te democratiseren: het referendum, de gekozen burgemeester, de gekozen commissaris van de Koning, de afschaffing van de Eerste Kamer, gekozen rechters, niet langer toetsen aan buitenlandse verdragen, zoals nu het geval is, en zeker niet gaan toetsen aan de Grondwet

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

zodat allerlei rechters gaan uitmaken wat er in Nederland gaat gebeuren en in wezen het parlement gaan uitkleden.

De heer **Clemminck** (JA21):
Dat is inderdaad misschien een deel van de oplossing. De vraag is natuurlijk ook: wat is de dreiging? Mijn collega's zien die dreiging namelijk niet, denk ik. Die denken dat het allemaal crescendo gaat. Die zien de dreiging ergens anders. Wat zou nou het gevolg kunnen zijn van het feit dat inderdaad 30% rechts van de VVD eigenlijk geen invloed heeft? Wat zouden de gevolgen kunnen zijn voor onze democratie?

De heer **Martin Bosma** (PVV):
De heer Clemminck is ontwikkeld genoeg om de kreet "no taxation without representation" te kennen. Dat was een gedachte die ten grondslag lag aan de Amerikaanse revolutie, 250 jaar geleden. Bij wat de Amerikanen werden, bestond toen de gedachte: wacht eens even, we betalen wel, maar we hebben geen enkele inspraak. Dat was dus een blijk van afhaken. Men haakt dus af bij het politieke stelsel. Zoiets zullen we in toenemende mate in Nederland vinden, vrees ik. Als 8% van de bevolking zegt dat geweld gerechtvaardigd is in Nederland, is dat nogal wat. Dan heb je het over — wat is het? — anderhalf miljoen mensen of zo. Anderhalf miljoen Nederlanders zeggen gewoon: laten we geweld gebruiken tegen de overheid. Nou, gezien het feit dat er zeer veel troebele zaken gebeuren rondom ons ... We zien het politieke stelsel in België, in Frankrijk en in Duitsland op de klippen varen. We hebben de rellen gezien in Frankrijk, met een etnische ondertoon. Er staat ons veel te wachten. Als we dan gezegend zijn, zeg ik tussen aanhalingstekens, met een politiek stelsel met onvoldoende legitimiteit, wie is dan de overheid nog om in dat krachtenspel een positie te kunnen innemen?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik mag altijd heel graag naar de heer Bosma luisteren. Hij zet altijd heel mooi en gedegen alles onder elkaar. Ik constateer trouwens wel dat D66 de hegemonie verloren heeft. Het is nu PRO dat het allemaal organiseert. Het hier elke keer zeggen op dezelfde manier, met dezelfde toon en onderlegd, gaat het niet veranderen. Er zijn een aantal oplossingen naar voren gebracht, maar we weten allemaal hoe die vastlopen in de schijndemocratie die aan die kant georganiseerd is.

De **voorzitter**:
En wat is uw vraag, mevrouw Keijzer?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Die kwam eraan, voorzitter.

De **voorzitter**:
Fijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
De vraag is: moeten we niet samen gewoon eens een heleboel goede, onderbouwde initiatiefwetsvoorstellen indienen en dan gewoon volhouden en duidelijk maken aan de Nederlandse kiezer wat ze kwijtraken als dit op deze manier doorgaat?

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Nou ja, dat is natuurlijk heel goed, maar voor heel veel van de dingen die ik noemde in antwoord op de heer Clemminck over wat er zou moeten veranderen, pleit ik al heel lang. We hadden een referendum. Dat is afgeschaft door mevrouw Ollongren van D66, terwijl de oprichter van D66, Hans van Mierlo, bijvoorbeeld een referendum wilde over Maastricht en over de Betuwelijn. Hij heeft zelfs nog een reclamepotje ingesproken en zei met zijn mooie Nijmeegse tongval: wij willen een referendum. Toen hadden we een referendum. Goed, dat was niet het referendum dat het laatste woord had, maar dat was raadplegend. Dat is dan weer afgeschaft. In plaats van dat we stappen voorwaarts maken, maken we dus juist stappen achteruit. De gekozen burgemeester: ik hoor heel veel linkse partijen brallen over Hongarije, dat het zo ondemocratisch is, en Amerika is ook een versie van Hitler-Duitsland als je naar de NPO kijkt of luistert, maar ja, in dat soort landen kun je gewoon stemmen voor je burgemeester. In heel veel landen heeft een burgemeester niet heel veel te zeggen — ik denk aan Frankrijk — maar dan heb je in ieder geval inspraak en dan kun je in ieder geval iets zeggen. Dat hebben wij gewoon niet in Nederland en dat vinden wij gewoon heel normaal. Daar zou eens een eind aan moeten komen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Helemaal mee eens. Daarom heb ik bijvoorbeeld ook een initiatiefwetsvoorstel ingediend om de voorrang voor statushouders op huurwoningen af te schaffen. In de Eerste Kamer ligt volgens mij een initiatiefwetsvoorstel om referenda in te voeren. Op de een of andere manier blijft dat ook maar zweven. Shanna Schilder, waar ik straks mede de inbreng voor ga doen, is bezig met na te denken over hoe je die gekozen burgemeester in een initiatiefwetsvoorstel krijgt. Maar we weten allemaal wat een hels karwei dat is. Het jammere van de PVV vind ik dan dat er alleen een fantastisch betoog komt. Laten we dan ook gewoon samen optrekken om dit voor elkaar te krijgen en bijvoorbeeld richting de SP te zeggen: laten we kijken hoe we die meerderheid organiseren in de Eerste Kamer. Ik maak mij namelijk echt hele grote zorgen over onze democratie. Als dit zo doorgaat, hebben we die straks wel op papier, maar in de werkelijkheid wordt het achter ramen met schitterende kroonluchters geregeld door PRO en straks een beetje D66, en CDA schuift ook op.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Ik deel dat volledig. Onze democratie in haar huidige vorm dateert uit 1848. Dat is het huis van Thorbecke, waar wij nog steeds in wonen, maar de ontwikkelingen gaan zo snel. Denk alleen maar aan zoiets als AI, wat nu aan het opkomen is, waarvan we met z'n allen nog niet het begin van een idee hebben hoe zich dat gaat ontwikkelen. Dat heeft enorme gevolgen voor de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

economie. Maar denk ook eens even aan het feit dat de AfD nu boven de 30% staat; die willen uit de EU. Le Pen zegt: we willen die EU uitkleden. Dat zijn enorme ontwikkelingen die we op ons zien afkomen. En ja, wij zitten nog steeds vast aan 1848, aan wat meneer Donker Curtius heeft verzonnen. Onze democratie is daar niet op ingericht, dus we moeten veel fanatieker nadenken over manieren waarop we de burger weer kunnen laten spreken.

De heer **Sneller** (D66):
De heer Van Mierlo kwam uit Breda, niet uit Nijmegen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
U heeft gelijk.

De heer **Sneller** (D66):
De heer Bosma bekent zich tot aanhanger van het adagium "no taxation without representation". Nu heeft hij een initiatiefwet ingediend, een van de weinige initiatiefwetten van de heer Bosma, om mensen met een dubbele nationaliteit het kiesrecht te ontnemen. Stelt hij ook een belastingvrijstelling voor?

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Nee.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dan zijn we aan het einde van uw betoog gekomen. We gaan luisteren naar de heer Kisteman. Die spreekt namens de VVD. Ik wil voorstellen dat we na de bijdrage van de beide collega's van de VVD gaan schorsen voor het diner. Meneer Kisteman, het is aan u.

De heer **Kisteman** (VVD):
Voorzitter. Allereerst wil ik namens mijn fractie de staatssecretaris, de heer Van der Burg, beterschap wensen. We hopen dat hij weer snel en slagvaardig aan het werk kan gaan. Als dat niet donderdag is, dan op een ander moment. Laten we vooral zorgen dat hij goed herstelt.

Voorzitter. Voor een ondernemer is het de gewoonste zaak van de wereld dat je jouw onderneming stuurt op cijfers. Ik weet nog hoe ik als ondernemer elk jaar plannen maakte voor het jaar erna. Welke omzet verwacht ik? Hoeveel mensen heb ik daarvoor nodig? Soms moet je dan harde beslissingen nemen en afscheid nemen van personeel of bepaalde posities niet meer invullen. Ook de overheid maakt elk jaar haar plannen, maar zelden leidt dit tot minder ambtenaren. Waar grote bedrijven reorganisaties doorvoeren omdat het vanwege technische ontwikkelingen met minder mensen kan of omdat het gewoon met minder moet, gebeurt op de ministeries het tegenovergestelde. Al jaren loopt het aantal ambtenaren op. Inmiddels zijn het er ruim 160.000. Daarmee lopen ook de overheidsuitgaven op. Juist nu, in tijden waarin er keuzes gemaakt moeten worden over hoe we ons geld

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

uitgeven en waaraan, is het des te belangrijker dat de overheid zich iets meer als een ondernemer gaat gedragen.

Daarom ook mijn complimenten aan de staatssecretaris voor zijn brief van vorige week maandag, waarin de doelstelling stond om tot 25.000 minder ambtenaren te komen per 2035. Eindelijk gaat het mes in onze eigen kosten, met daaraan een stevige doelstelling gekoppeld. Ik heb een paar vragen over deze brief van de staatssecretaris. In de brief geeft hij aan dat er gemonitord gaat worden hoe het ervoor staat met de doelstelling. De methodiek voor de monitoring wordt nog ontwikkeld. Ik zou graag willen weten of deze monitoring ook openbaar wordt. Zo wordt op regeldrukmonitor.nl de vermindering van het aantal regels bijgehouden. Kan er per ministerie gemonitord worden, zodat er echt goed gestuurd kan worden? Weet de staatssecretaris al of er maand- of kwartaalrapportages komen? In het bedrijfsleven is het heel normaal om dit maandelijks bij te houden. Nu zeg ik niet dat wij dit elke maand willen zien, maar een update op een website per kwartaal of per halfjaar zou wel heel fijn zijn en ook efficiënt.

De heer **Flach** (SGP):
Ik trek heel vaak samen op met de heer Kisteman. Ik weet dat hij een echte regelridder is, en dan bedoel ik het verminderen van regels. Tegelijkertijd moeten we wel constateren dat we er op de een of andere manier niet in geslaagd zijn om bijvoorbeeld het aantal ambtenaren terug te dringen als gevolg daarvan. Sterker nog, in de afgelopen vijftien jaar, waarin de VVD onafgebroken aan de knoppen heeft gezeten, is de overheid alleen maar gegroeid. Wat geeft de heer Kisteman het vertrouwen dat het deze keer, onder leiding van de staatssecretaris van zijn partij, wel gaat lukken?

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat is een terechte vraag. Het is ook fijn dat wij vaak samen kunnen optrekken. Ik denk dat we dat hiervoor ook Kamerbreed moeten gaan doen. Het vertrouwen is er, omdat we nu een keiharde doelstelling hebben en het kabinet begin volgend jaar gaat komen met de taken of de plannen die het eventueel wil verminderen. In het verleden waren dat vaak kaasschaven, hier een paar miljoen en daar een paar miljoen. Er is vaak gezegd dat dat niet werkt om echt tot een vermindering van het aantal ambtenaren te komen. We gaan het nu anders aanvliegen. Daarom heb ik er zeker vertrouwen in.

De heer **Flach** (SGP):
Vertrouwen is goed, maar we moeten nog even zien hoe het uit gaat pakken. We hebben net ook al even een interruptiedebat gehad. Met het neerzetten van een getal is er nog niks gebeurd. Ik ben dus ook echt benieuwd waar de VVD zelf mee zou beginnen, als zij het helemaal voor het zeggen zou hebben. Ga je beginnen in de uitvoering? Ga je beginnen in het beleid? Aan welke onderdelen denkt de heer Kisteman precies?

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat is een hele mooie vraag. Ik ben hier zelf een paar maanden geleden al mee begonnen. Ik heb namelijk een motie ingediend om twee wettelijke

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

taken van de Kamer van Koophandel te schrappen. Die motie is door deze Kamer aangenomen; volgens mij heeft de partij van de heer Flach ook voorgestemd. Dat zorgt voor een besparing van 135 fte aan ambtenaren. Nou, volgens mij hebben wij de handschoen al opgepakt en zijn we er al behoorlijk concreet mee aan de slag gegaan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Flach** (SGP):
Dan komen we toch weer bij elkaar. Laten we inderdaad proberen om met elkaar de handschoen op te pakken, die controle en regeldruk echt terug te dringen en uit te gaan van het vertrouwen waar ik het al in een aantal interruptiedebatten met mensen over heb gehad. Als we niet uitkijken, komen we namelijk terecht in een Nederland waarin de ene helft de andere helft controleert, waarmee we dan ook een soort wantrouwenseconomie in stand houden. Daar zou ik graag met de heer Kisteman in optrekken. Als dat de invulling is van die 25.000, dan kunnen we een heel eind komen.

De heer **Kisteman** (VVD):
Volgens mij kunnen wij daarin samen ook een heel eind komen. Dat is ook onze insteek. Het gaat er niet om om rücksichtslos tot minder ambtenaren te komen. We moeten met een goed verhaal daarachter komen en moeten daar keuzes in maken, met als mooi doel dat de overheid kleiner en slagvaardiger wordt.

De heer **Clemminck** (JA21):
Je moet natuurlijk wel een beetje lef hebben als VVD om met een grote ambitie te komen om de overheid kleiner te maken, terwijl je medeverantwoordelijk bent voor de enorme explosie van het aantal ambtenaren en de bureaucratie in Nederland. Een van die leuke beelddingetjes die de VVD bedacht heeft, is het schrappen van die 500 regels. Maar netto komen er nog 1.000 regels bij in Nederland, grotendeels uit Brussel. Heeft de heer Kisteman daar ook oog voor? Wat gaat hij doen om de regeldruk uit Brussel te verminderen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat "leuk bedenken van die 500 regels" was een uitvoering van een motie die ik in mijn vorige termijn als Kamerlid aangenomen heb gekregen. Daar ben ik ook zeer blij mee, want het was voor de eerste keer dat hier een concrete doelstelling lag om het aantal regels te verminderen. Dat is niet gehaald, maar we werken er hard aan. Wat kunnen we doen aan de regels die uit Brussel komen? Dat is een coalitieafspraak die ook in het regeerakkoord staat: we voeren geen nationale koppen meer in. Je ziet dan heel vaak dat er een discussie komt wat een nationale kop is en wat dat niet is. Daar voeren we vaak het debat over. Ik denk dat we daar iets aan kunnen doen om tot een vermindering te kunnen komen, met hoe de regels geïnterpreteerd worden vanuit Brussel.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Clemminck** (JA21):
Feit is dat er gewoon elk jaar netto regels en wetten bij komen in Nederland. Netto komen die erbij. Dus we kunnen gaan schrappen. Dat is prima; daarbij vindt u JA21 aan uw zijde. Maar zolang wij de regeldruk, die deels uit deze Kamer voortkomt, maar vijf keer zoveel uit Brussel, niet in bedwang krijgen, betekent dat dat er jaar in, jaar uit alleen maar meer wetten en regels in Nederland komen. Wat gaat de VVD met JA21 doen om dat te voorkomen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik weet niet of het ook met JA21 is, maar ik zal samen met de heer Flach een motie indienen om de regeldrukkosten per 2027 niet te laten toenemen. Ik weet niet of de heer Clemminck ermee bekend is, maar op regeldrukmonitor.nl kun je zien wat de kosten zijn waar ondernemers tegen aanlopen. Als de heer Clemminck deze motie wil steunen, is hij daar van harte toe uitgenodigd.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Clemminck** (JA21):
Zeker, voorzitter. Als ik een motie indien om in Nederland niet bruto 500 regels te schrappen, maar netto, is de VVD dan voor?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik zou dan liever gaan voor het punt van de regeldrukkosten, want ondernemers voelen dat rechtstreeks in hun portemonnee, dus daar hebben ze veel meer aan.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Ik hoor de VVD zeggen dat we minder ambtenaren moeten hebben en dat we dus ook echt gaan bezuinigen, maar de heer Kisteman, zeg ik via de voorzitter, geeft altijd aan dat je als ondernemer niet alleen kan snijden. U weet ook dat als er een hele lange rij voor uw winkel staat, de oplossing niet is om voor minder personeel te zorgen. Hoe zorgt u er nou voor dat we juist aandacht hebben voor de mensen die in de winkel staan en hen faciliteren en wel die winkel draaiende houden?

De **voorzitter**:
Het gaat nog steeds via de voorzitter, dus het is "de heer Kisteman". Gaat uw gang, meneer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ook al heb je een hele lange rij voor je winkel staan, je moet soms keuzes maken in welke producten je wel en niet maakt. Dat geldt voor de overheid net zo: we zullen straks, als we het aantal ambtenaren willen verminderen, moeten beslissen wat we nog wel blijven doen en wat we niet blijven doen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Via de voorzitter zeg ik: kan de heer Kisteman dan een kleine inkijk geven in welke producten nog in de winkel moeten blijven of niet?

De heer **Kisteman** (VVD):
Denk aan het aantal beleidsambtenaren. Dat is gegroeid. Neem bijvoorbeeld Economische Zaken. In 2016 werkten daar 4.000 ambtenaren en in 2025 bijna 8.000. Daar zitten enorm veel beleidsambtenaren bij, die onder andere bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland werken. Dat is een uitvoerder. Daar hoeft geen beleid te worden gemaakt. Het aantal beleidsambtenaren mag wat ons betreft toch een stuk minder worden.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
U stuurt ook aan op een monitor. Is het niet zo dat het óók heel veel capaciteit vraagt als we nog meer gaan monitoren en onderzoeken?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik mag toch hopen dat als op ministeries straks wordt gewerkt aan het verminderen van het aantal ambtenaren, ook intern hun doelstellingen en budgetten gemonitord gaan worden. Ik mag hopen dat dit soort dingen op ministeries al wordt gedaan als het gaat om de manier waarop ze met geld omgaan. De enige vraag is dan of het straks openbaar wordt of dat het intern blijft.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik probeer echt goed te horen wat de VVD dan concreet wil. Ik vind het tot nu toe echt slappe hap. Het kabinet poneert hier een enorm getal. De VVD is sinds 2010 onafgebroken aan de macht. Nu hoor ik een beetje "wat RVO-ambtenaren minder". Maak het dan ook concreet! Wees dan ook zo'n vent, zeg ik via u, voorzitter, door te zeggen: we gaan inspectiediensten afschaffen. Daar ben ik niet voor; laat dat duidelijk zijn. Maak het concreet. Waar zit het dan concreet bij de VVD? Het is zo'n algemeen verhaal. De VVD haalt nu goede hoop uit het punt van een minderheidskabinet. Ik weet echt niet hoe we hier met deze aanvliegroute überhaupt een concrete stap gaan zetten. Graag een reactie.

De heer **Kisteman** (VVD):
Als je na één minuut wordt geïnterrumpeerd, is het lastig om je hele verhaal naar voren te brengen en te vertellen waar je je mee bezighoudt, maar dat komt dan zo meteen, verderop. Ik zal dan toch nog een keer teruggaan naar de Kamer van Koophandel. Die had twee wettelijke taken waarvan uit onderzoek bleek dat die niks bijdroegen. Er was het voorstel om ze óf opnieuw in te richten óf af te schaffen. Daarop heb ik samen met het CDA een motie ingediend, waar de partij van de heer Mohandis tegen heeft gestemd. Op die manier kun je kijken welke dingen we hier dubbel doen en wat we anders moeten doen. Die motie is aangenomen. We hebben ook een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

amendement ingediend; daar gaan we binnenkort over stemmen. Dat zijn hele concrete voorstellen die wij hier doen.

De heer **Mohandis** (PRO):
De VVD is kampioen in het opzoeken van de microfoon als het misgaat in de uitvoering. Er is nul komma nul vertrouwen in uitvoerders. Kijk alleen al naar de 2.100 extra fte aan ambtenaren die nu bezig zijn om het toeslagenschandaal te herstellen. Dat zijn extra aangenomen ambtenaren! U stond voorop om te zeggen: extra handhaven, strenger, strenger, strenger. En dan nu een beetje zeggen dat het minder moet worden! U bent zelf debet aan het feit dat het zo gegroeid is. Dan moet u heel concreet aangeven waar die 25.000 ambtenaren vandaan gaan komen, want op deze manier kan ik er nog geen chocola van maken. Hoe gaat de VVD die 25.000 ambtenaren dus vinden? Ik hoor het heel graag in uw betoog, zo concreet mogelijk.

De **voorzitter**:
Ook voor de heer Mohandis geldt: via de voorzitter, alstublieft.

De heer **Kisteman** (VVD):
Die 25.000 is genoemd als startgetal, als doel om te halen in 2035. Dat getal moet gehaald worden door efficiënter te gaan werken, door de inzet van AI en door begin volgend jaar taken te benoemen die niet meer door ministeries of uitvoeringsorganisaties hoeven te worden gedaan. Daar zijn nu ministeries mee bezig. Ik heb vorige week bij de behandeling van de onderwijsbegroting ook aan de minister gevraagd welke taken er in beeld zijn. Die zijn er nog niet. Wij zijn daar heel benieuwd naar. Dan kunnen we straks het politieke debat voeren over de vraag waar we wel en niet mee gaan stoppen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Mohandis** (PRO):
U was ook bij het rondetafelgesprek met deskundigen, meneer Kisteman. Digitalisering heeft eerder meer dan minder ambtenaren opgeleverd. Verwijzen naar AI en digitalisering getuigt niet echt van het besef dat dit niet de knop is om de doelstelling te bereiken. Nogmaals zeg ik via u, voorzitter: het is niet concreet genoeg. Het is te vaag. Zolang de VVD niet zegt welke inspectiediensten moeten verdwijnen ... Desnoods moet van de VVD een ministerie verdwijnen. Als het niet concreet is, dan stelt dit verhaal gewoon niets voor.

De heer **Kisteman** (VVD):
Op verzoek van mevrouw Keijzer en mij is een motie uitgevoerd over het aantal externe adviescommissies dat we hier in Nederland hebben. Het zijn er 151. Ik zal niet noemen wat ze allemaal doen, maar we kunnen daar vast wel een paar stappen zetten om tot minder ambtenaren te komen.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
We hebben nog niet zo lang geleden op een zondagochtend een betoog van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

een ex-belastinginspecteur gehoord. Die vertelde hoeveel geld wij in Nederland laten liggen omdat er bij de belasting te weinig mensen werken om het geld op te halen. Ik kan me voorstellen dat dat een prioriteit van de VVD zou moeten zijn.

De heer **Kisteman** (VVD):
Terechte vraag. Waar het ons echt om gaat? In eerste instantie moet men eens aan de slag gaan met al die ambtenaren die bezig zijn met het maken van beleid. Laten we nou eens kijken welke stappen we hier kunnen zetten om daar tot minder ambtenaren te komen. We willen liever niet de uitvoering raken. We kunnen niet zeggen dat we die niet gaan raken, maar daar ligt niet onze prioriteit.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Er is 10 miljard aan zorgfraude. We gaan 300 fte bezuinigen op de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd. Dat bijt elkaar toch? Ik deel het punt van de VVD over het beleid, maar met de uitvoering zouden we toch heel voorzichtig moeten zijn?

De heer **Kisteman** (VVD):
Zeker. Daar moeten we heel voorzichtig mee zijn. We moeten kijken wat we wel doen en wat niet. Misschien kan op bepaalde plekken in de uitvoering wel efficiënter gewerkt gaan worden. AI-inzet gaat bijvoorbeeld heel snel. Misschien kunnen we daar wel stappen zetten om met minder ambtenaren wel dezelfde doelstellingen te halen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Afrondend zou ik willen vragen of de VVD niet ook teleurgesteld is over het tempo waarin het uiteindelijk zou moeten. Het duurt heel veel jaar voordat we die bezuiniging hebben. Zou daar niet wat meer tijdsdruk op kunnen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Als ondernemer vind ik echt dat alles hier in de politiek traag gaat — maar ik begin er inmiddels een beetje aan te wennen. Kan het sneller dan die negen jaar? Als we die taken sneller kunnen schrappen en als we sneller kunnen komen tot het verminderen van het aantal ambtenaren, dan steun ik die plannen zeker, mits het goede plannen zijn. Volgens mij is het belangrijk, want nu zitten ambtenaren negen jaar in onzekerheid over of ze straks nog bij de overheid kunnen werken. Volgens mij moeten we hun dat niet gunnen. Als het sneller kan en u daar goede voorstellen voor heeft, mevrouw Van Brenk, dan kijk ik zeker graag met u mee.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Het verhaal van de heer Kisteman overtuigt nog niet, net als dat van D66, omdat er gewoon geen keuzes gemaakt worden. Er is een getal genoemd. Dat is over de schutting gegooid. Ik probeer wat duidelijkheid te krijgen. Er is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

een wens om minder extern te huren: minder zzp'ers. Is de VVD van mening dat het aantal zzp'ers en externe huur de komende negen jaar, terwijl we naar minder ambtenaren gaan, niet mag stijgen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ja. Dat is ook een doelstelling uit het regeerakkoord.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dan is mijn vraag hoe de VVD dat denkt te gaan bereiken. We hebben het heel vaak gezien. Neem bijvoorbeeld de Belastingdienst. Er is afscheid genomen. En wat gebeurde er? Ik heb het nog als advocaat aan de andere kant meegemaakt. Je raakt kennis kwijt. Vervolgens loopt het systeem vast. Dan ga je extern huren om te knippen en plakken. Voor je het weet, heb je een toeslagenaffaire en ook nog een affaire om die op te kunnen lossen. Dan ben je veel duurder uit.

De **voorzitter**:
Uw vraag?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn vraag is welke waarborgen de VVD heeft voor haar standpunt, dus dat er 25.000 ambtenaren minder moeten zijn én dat er jaarlijks geen enkele extra zzp'er of externe inhuur bij moet komen ten opzichte van het vorige jaar.

De heer **Kisteman** (VVD):
Er ligt een doelstelling met percentages. Het kan dus ook zo zijn dat bepaalde ambtenaren die extern worden ingehuurd niet meer nodig zijn omdat hun opdracht erop zit. Dan kunnen er natuurlijk gewoon weer nieuwe worden ingehuurd, zolang je maar onder het percentage van die doelstelling blijft. Het is belangrijk dat we begin volgend jaar ook stevige beslissingen gaan nemen over welke taken we niet meer gaan uitvoeren of anders gaan uitvoeren. Het is namelijk niet de bedoeling dat het hebben van minder ambtenaren vervolgens gaat leiden tot meer externe inhuur. We moeten dus duidelijk beslissen wat we wel gaan doen en wat niet. Dat moet er uiteindelijk voor zorgen dat er niet meer externe inhuur gaat komen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik hoor het standpunt van de VVD: 25.000 minder ambtenaren en we gaan niet groeien als het gaat om externe inhuur en zzp'ers. Ik ga ervan uit dat dit een gedeeld coalitiestandpunt is en dat de minister met deze parameters aan de slag gaat. Als de coalitiepartijen dat niet garanderen, zou ik ze opnieuw willen vragen om naar een wat realistischer tijdpad te kijken en een realistischer verhaal te vertellen. Dan gaat het niet werken en zijn we nog duurder uit.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik deel volledig de mening van de heer Ceder dat we niet tot extra inhuur moeten komen.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Van die bezuiniging van 3,5 miljard in tien jaar tijd zegt het kabinet dat die voor het grootste deel neerslaat bij departementen, inspecties en ook uitvoeringsdiensten. Het gaat om 20% van de mensen, en in sommige gevallen om 60%, die bij organisaties weg moeten. Wat is volgens de VVD het gevolg voor de uitvoering als 20% tot 60% van de mensen weg moeten?

De heer **Kisteman** (VVD):
Nu is de heer Van Baarle volgens mij wel een beetje aan het goochelen met getallen. Ik weet niet precies waar die 60% zou moeten landen. Ik heb uit de beantwoording van de minister van OCW begrepen dat bij dat ministerie echt een hele grote klap valt qua vermindering van het aantal ambtenaren. Dat is een ministerie en geen uitvoeringsorganisatie. Er staat dus niet in de plannen dat er bij een uitvoeringsorganisatie 60% minder ambtenaren moeten komen. Dat is dus niet hoe wij erin zitten. Laat ik het verduidelijken, want ik zie de heer Van Baarle nee schudden. Het gaat om beleidsambtenaren. Wij vinden dat het zo min mogelijk de uitvoering moet raken.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dat is dus niet wat er staat. Er staat: "voor het grootste deel neer bij departementen, inspecties en uitvoeringsdiensten." Verder staat er: "De consequenties zijn fors. Voor veel organisaties betekent dat een reductie van 20%, in sommige gevallen zelfs 60%." Dat geldt ook voor die uitvoeringsorganisaties. Mijn vraag aan de VVD is of de VVD al scherp heeft wat de gevolgen zijn voor een uitvoeringsorganisatie als 20% — dat is het minimale percentage — tot 60% van de mensen weg moeten.

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat betekent niet dat het gelijk verdeeld is over departement en uitvoering. Het kan een kleiner deel zijn bij de uitvoering en een groter deel bij het departement. Op het tweede deel van de vraag van de heer Van Baarle: nee, ik weet niet waar die terecht gaat komen, want die beslissingen moeten nog gemaakt worden. Het kabinet komt februari volgend jaar met een lijst met voorstellen. Naar mijn idee moet daar door de politiek een debat over gevoerd gaan worden: wat vinden we wel goed en wat vinden we niet goed? Daar kijken we naar uit.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Afrondend. Daar zit dus het grootste probleem. Als er 20% tot 60% aan personele reductie wordt ingeboekt, voor het grootste deel bij uitvoeringsorganisaties … Die zijn het eerste contact dat mensen hebben. Het kabinet schrijft letterlijk: "departementen, inspecties en

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

uitvoeringsdiensten". Dat is het grootste gedeelte. Dat schrijft het kabinet zonder te weten wat de impact daarvan is op mensen. Dan is het gewoon een onbezonnen bezuiniging. Dan is dit gewoon mensen in dit land opzadelen met een taakstelling waardoor de dienstverlening gaat afkalven. Dat kan de VVD toch niet doen, zeg ik tegen de heer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
De heer Van Baarle gaat weer goochelen met cijfers. Er staat nergens dat er 60% bezuinigd moet worden bij de uitvoeringsorganisaties. Het gaat om het totaal. De VVD vindt dat er als eerste gekeken moet worden naar de beleidsambtenaren en pas als laatste naar de uitvoering.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
De VVD wil op van alles en nog wat bezuinigen. Mijn vraag is of de VVD ook wil bezuinigen op zichzelf, of op onszelf. Denk bijvoorbeeld aan de riante salarissen van volksvertegenwoordigers hier en de wachtgeldregelingen.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik ga mevrouw Beckerman niet vertellen over onze interne discussies die momenteel worden gevoerd. Maar nee, dat gaan we niet doen.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dat is toch heel wrang? De VVD komt met keiharde bezuinigingen, keiharde bezuinigingen, maar wil zelf niet zeggen: dan leveren we zelf ook in. Het is immers echt goudgerand wat er voor Kamerleden, voor politici, is geregeld.

De heer **Kisteman** (VVD):
Laten we even vooropstellen dat wat wij doen met de beloning of vergoeding die we hiervoor krijgen, aan de VVD zelf is. Dat bespreken we intern met onze leden. Daar gaat mevrouw Beckerman niet over. Ten tweede: ik weet niet of het goudgerand is. Ik ben vier dagen in de week van huis, ik zie mijn gezin, mijn kinderen, niet en ik overnacht in een hotel. Ik weet niet of dat goudgerand is. Ik denk dat ik op een makkelijkere manier geld kan verdienen dan hier, nog los van alles wat we op social media over ons heen krijgen. Het is aan u, aan mevrouw Beckerman, om te zeggen dat dat goudgerand is. Ik denk dat ze daar bij mij thuis iets anders over denken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Laten we het even over het wachtgeld hebben. Dat is niet iets interns voor de VVD. Dat gaat over wat we hier met elkaar afspreken. In tien jaar tijd zijn de kosten voor wachtgeld voor politici vervijfvoudigd. Dat is een gigantisch probleem. De VVD wil op heel veel mensen bezuinigen en had plannen om de WW-duur voor werknemers te halveren naar een jaar, maar Kamerleden kunnen drie jaar krijgen. Drie jaar! Is dat echt iets waarvan de VVD durft te zeggen dat het nog een eerlijke regeling is? Hij zegt net dat dit helemaal niet riant is. Je kan toch niet zeggen dat dit een sobere regeling is? Nu er een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

akkoord wordt gesloten met de sociale partners, is het toch heel logisch om dit daarin mee te nemen?

De **voorzitter**:
Mevrouw Beckerman, ook voor u geldt de afspraak: 30 seconden.

De heer **Kisteman** (VVD):
Voor sommige mensen die hier werken, hiernaartoe gaan en zich kandidaat stellen om de politiek in te gaan, is die terugkeerregeling gewoon van essentieel belang. Als je een terugkeerregeling hebt, is dat makkelijk; dan kun je je baan terugkrijgen die je daarvoor had, maar lang niet alle Kamerleden hebben de mogelijkheid van een terugkeerregeling. Zij hebben dat wachtgeld nodig om later weer aan een baan te komen. Voor sommige mensen hier is dat makkelijker dan voor anderen. Ik denk dat de regeling momenteel goed is zoals zij is, hoewel dat niet het onderwerp is van dit debat. En sommige mensen hebben die regeling gewoon nodig.

De heer **Mohandis** (PRO):
Het viel in de brief niet alleen op dat er een paar ministeries zijn uitgezonderd; daar kun je een heel debat over voeren. Dat zijn de ministeries van Defensie en Justitie. In de brief staat wel degelijk heel duidelijk dat uitvoeringsdiensten hard geraakt kunnen worden. En verder worden er geen keuzes gemaakt; dat staat er gewoon. Er worden in ieder geval helemaal geen keuzes gemaakt. Er is gewoon een getal genoemd en dat landt overal. Laat ik het heel concreet maken. We hebben op dit moment heel veel ambtenaren bij de Belastingdienst die bezig zijn met het herstel van de toeslagen. Dat kwam ook door overheidsfalen. Is de VVD het met mij eens dat zij gewoon dit werk blijven doen en dat wij niet gaan snijden in bijvoorbeeld de hersteloperatie toeslagen? Bent u het ermee eens dat die uitvoeringsorganisatie buiten schot moet blijven?

De heer **Kisteman** (VVD):
Er staat niet in de brief dat uitvoeringsorganisaties hard geraakt worden. Dat maakt de heer Mohandis ervan. Dat ten eerste. Ten tweede. Het gaat ons nogmaals om — en dan ga ik in herhaling vallen — de beleidsambtenaren die beleid zitten te maken. Als er in Nederland problemen zijn die opgelost moeten worden, dan moet dat eerst opgelost worden voordat we daar gaan snijden in het aantal ambtenaren.

De heer **Mohandis** (PRO):
Het is gewoon niet waar wat de heer Kisteman zegt. Ik gebruik mijn eigen woorden, maar er staat hier wel degelijk in dat uitvoeringsorganisatie keihard worden geraakt als er geen gerichte keuzes worden gemaakt. Dat is gewoon zo. Vertaal het percentage door op alles wat onder het woordje "rijksoverheid" valt. U kunt dan wel steeds zeggen dat het om een paar beleidsambtenaren gaat, maar dat is nog geen begin van die 25.000. Ik probeer echt te snappen waar de grens ligt voor de VVD bij het zoeken, en waar de uitvoering en de handhavingscapaciteit met rust gelaten worden. Ik

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

zoek een beetje naar grip in uw verhaal en dat kan ik nog niet vinden. Misschien wordt het concreter.

De heer **Kisteman** (VVD):
Of de heer Mohandis wil het gewoon niet horen. Wij geven aan dat we het aantal beleidsmedewerkers willen verminderen en de uitvoering zo min mogelijk willen raken. Dan geven we toch gewoon aan wat we willen? Begin volgend jaar komt het kabinet met een voorstel voor taken die geschrapt kunnen worden. Daarvan zeggen wij: begin met het aantal beleidsambtenaren. Ik geef net het voorbeeld van de Kamer van Koophandel. Ik geef het voorbeeld van de RVO. En de heer Mohandis zegt dan: het wordt niet concreet. Ik weet niet hoe veel concreter ik het kan maken. Als ik zelf morgen 25.000 ambtenaren moet gaan aanwijzen, gaat het nog langer duren. Laten we kijken naar de voorstellen waarmee het kabinet gaat komen. Wij geven vanuit de VVD aan hoe het er voor ons uit moet zien: eerst beleidsambtenaren en zo min mogelijk de uitvoering. Daarna gaan we daar met de Kamer over in discussie.

De **voorzitter**:
Ik neem aan dat de heer Mohandis dit interpreteerde als uitlokking.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik stel een concrete vraag over het herstel toeslagen. Deze brief kan daar ook landen, of bij het CAK, dat de telefoon niet meer kan opnemen voor een indicatie voor iemand die zorg nodig heeft. Mijn simpele vraag is: is de VVD het met mij eens dat we zo'n hersteloperatie moeten ontzien en die niet moeten raken? Dat is de simpele vraag. Daar draait u omheen. Vindt u dat?

De heer **Kisteman** (VVD):
Als er bij de hersteloperatie efficiënter gewerkt kan worden en er daardoor minder ambtenaren nodig zijn, dan hoeven we toch niet te zeggen: dat is niet nodig en blijf maar lekker daar uit het raam kijken? Het gaat om efficiënter werken, de inzet van AI en dingen die we wel en niet kunnen doen. Nogmaals, zeg ik via de voorzitter tegen de heer Mohandis: het liefst zo min mogelijk in de uitvoering en vooral de beleidsambtenaren.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Fijn dat de heer Kisteman concreet wil worden; dat steun ik graag. De Woo, de Wet open overheid, heeft een explosie van het aantal ambtenaren opgeleverd. Je hoeft als burger maar een procedure te starten bij een ministerie of hier bij de Tweede Kamer en te zeggen dat je iets wil weten over dit of dat, en dan gaan allerlei ambtenaren aan de slag. Dat levert enorme procedures op en als ik alle verhalen bij elkaar optel, vrees ik dat dat misschien wel miljarden kost. Tot mijn grote schrik heeft de VVD voor de Woo gestemd en de PVV tegen. Is de VVD bereid om te keren?

De heer **Kisteman** (VVD):
Als de heer Bosma bedoelt dat de manier waarop de Woo nu werkt volledig is doorgeslagen, dan steunen wij die lijn zeker.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Dat was niet mijn vraag. De Woo heeft gezorgd voor een explosie van het aantal ambtenaren. Er zijn misschien wel duizenden of tienduizenden ambtenaren gekomen met al die departementen en provincies bij elkaar. Maar de VVD was voor de Woo. De PVV was tegen. Dus ik heb nogmaals dezelfde vraag. U lijkt de heer Sneller wel; dat is geen compliment. Is de VVD bereid te keren inzake haar standpunt op de Woo?

De heer **Kisteman** (VVD):
Het is een enorm grote stap als wij van voor de Woo naar tegen de Woo gaan. Het is hartstikke goed dat mensen dingen kunnen opvragen en kunnen inzien hoe beslissingen tot stand zijn gekomen. Wij delen wel volledig de mening dat de hoeveelheid ambtenaren die daarvoor werkzaam zijn is doorgeslagen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
U bent echt een Snelleriaan. De heer Kisteman geeft maar geen antwoord. Ik stel een hele simpele vraag. De PVV was tegen de Woo. De VVD stemde ervoor. Dat heeft geleid tot een explosie van het aantal ambtenaren. Dat is niet uit de hand gelopen; dat heb ik bij al die debatten al aangegeven. Ik heb precies voorspeld hoe het is gegaan. Het is niet uit de hand gelopen. De vraag is heel simpel. Is de VVD bereid te keren en zich af te wenden van de Woo?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik geef waarschijnlijk niet het antwoord dat de heer Bosma graag wil horen. Wij geven aan dat de Woo, zoals dat nu gaat, tot een explosie van ambtenaren heeft geleid. Ik weet niet of het dan vervolgens 180 graden andersom gedraaid moet worden.

De **voorzitter**:
Ik geef de heer Van Baarle het woord. Daarna ga ik vragen of de heer Kisteman zijn bijdrage wil continueren en/of afronden.

De heer **Kisteman** (VVD):
Nu al?

De heer **Van Baarle** (DENK):
De VVD wil rücksichtslos gaan bezuinigen op wat onder andere voor een groot deel terechtkomt bij de uitvoering, dus bij hulpverlening aan mensen in het land. Is de VVD ook bereid om te bezuinigen op de beloningen aan de top van de overheid, zoals bijvoorbeeld op de €262.000 wat nu het maximum is dat mensen bij de overheid kunnen verdienen? Die beloning aan de top kan toch wel een onsje minder, vraag ik aan de heer Kisteman.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Kisteman** (VVD):
De heer Van Baarle begint alweer over dat de hardste klap valt bij de uitvoeringsorganisaties. Nogmaals, dat staat niet in die brief. Er moet nog bepaald worden welke taken er dan misschien gestopt of geschrapt moeten worden en waar iets verminderd kan worden. Dat weten we dus helemaal nog niet. Als de heer Van Baarle doelt op de Algemene Bestuursdienst: ik heb daarover zo meteen nog een paar vragen aan de minister, maar eigenlijk aan de staatssecretaris, bijvoorbeeld over wat daar eventueel minder zou kunnen. Ik heb geen idee of we dan iets aan die salarissen moeten doen. Dat lijkt mij niet.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het lijkt de heer Kisteman van niet. Dus terwijl er overal bezuinigd wordt op de overheid, vindt de heer Kisteman niet dat er bezuinigd moet worden op de €262.000 die mensen in topfuncties mogen verdienen. Waarom krijgen Kamerleden, ministers en staatssecretarissen, die al een riant salaris hebben, er eigenlijk elke keer wat bij? Als er overal op bezuinigd moet worden, hoeven de grootverdieners in de Tweede Kamer en in het kabinet er toch niets bij te krijgen? Is de heer Kisteman het ermee eens dat als de overheid moet bezuinigen, de minister er niet elk jaar salaris bij hoeft en dat de heer Kisteman en ik er ook niet elk jaar salaris bij hoeven? Deelt de heer Kisteman dat we dat dan ook moeten doen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Hier worden twee dingen door elkaar gehaald. Het bezuinigen wat wij als kabinet en als coalitie willen, heeft niks te maken met het verhogen of verlagen van de lonen. Het gaat erom dat we minder ambtenaren inzetten. Het gaat dus om het totaal aan bezuinigingen en niet of iemand meer of minder salaris krijgt. Dat zijn twee totaal verschillende dingen die de heer Van Baarle door elkaar haalt. Met het verminderen van salarissen van topambtenaren gaan we de doelstelling niet halen die wij graag willen hebben en dat is tot een kleinere, slagvaardigere en efficiëntere overheid komen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Efficiënter? Het aanpakken van topbeloningen lijkt mij een efficiëntieslag. Ik constateer dat als er bezuinigd moet worden, dit vooral een risico is voor de hulpverlening aan mensen. Voor die mensen is het belangrijk dat de telefoon opgenomen wordt of dat ze op tijd een reactie krijgen op een vergunningsaanvraag. Maar als het aan de VVD ligt, krijgen een minister en een Kamerlid, die al een topsalaris hebben, er gewoon elke keer wat bij.

De **voorzitter**:
Uw vraag, meneer Van Baarle?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Op topsalarissen hoeft niet bezuinigd te worden. Dat is trappen naar beneden en likken naar boven.

De heer **Kisteman** (VVD):
Het is de eerste keer dat ik met de heer Van Baarle in een debat sta. Dat mag ik meestal met zijn woordvoerders op onderwijs doen. Maar die luisteren wel iets beter dan de heer Van Baarle, want ik heb nu al een aantal keren gezegd dat het niet gaat om het verminderen of het verhogen van salarissen, maar om de inzet van ambtenaren en het structureel verminderen van inzet van die ambtenaren. Daar hebben we het over. Het gaat niet over het hard raken van uitvoeringsorganisaties. Het gaat vooral om het aantal beleidsambtenaren die op ministeries werken. Daar ziet de inzet van de VVD op.

Voorzitter, ik heb nog vier minuten en die ga ik zeker nog even gebruiken.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang.

De heer **Kisteman** (VVD):
Voorzitter. De staatssecretaris geeft aan dat het kabinet in het voorjaar van 2027 … Dit heb ik eigenlijk al gehad. Het kabinet komt met een voorstel voor welke taken wel en welke taken niet gestopt kunnen worden. In het rondetafelgesprek Slagvaardige overheid gaven experts al aan dat het belangrijk is om van bepaalde taken afscheid te nemen als je echt tot minder ambtenaren wilt komen. Het schrappen van taken gaat uiteraard leiden tot politiek debat. Ik zou graag willen weten van de staatssecretaris hoe discussies hierover niet voor vertraging van de doelstelling gaan zorgen. Daarnaast wil ik weten hoe de taakstelling van 3,5 miljard er daadwerkelijk voor gaat zorgen dat er minder ambtenaren komen en niet dat er elders bezuinigd gaat worden. Zo werden in het verleden taakstellingen bijvoorbeeld vertaald naar het bouwen van minder huizen, terwijl het doel minder ambtenaren was.

Voorzitter. Reorganisaties zijn natuurlijk helemaal niet leuk voor de afdelingen en de mensen die het raakt, maar vaak gaan werknemers er soepeler mee om dan wordt verwacht. In de beantwoording bij de begrotingsbehandeling van OCW zei de minister van OCW dat er bij haar ministerie 10% à 15% moet worden bezuinigd op het apparaatskostenbudget van de uitvoering en het toezicht en gemiddeld 25% op het apparaatskostenbudget van het bestuursdepartement. Daarmee ligt er bij het ministerie van OCW een van de grootste uitdagingen. Maar in het onderwijsveld ligt ook een andere grote uitdaging, namelijk het tekort aan leerkrachten. De VVD ziet hier een win-winmogelijkheid. Mijn fractie zou graag zien dat de ambtenaren bij OCW de mogelijkheid krijgen om zich vrijwillig om te laten scholen tot leerkracht. Hoe kijkt de staatssecretaris hiernaar?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Voorzitter. Dan over de Algemene Bestuursdienst, de ABD. Hier zitten de topambtenaren van Nederland die leiding geven aan verschillende ministeries. Tien jaar geleden zaten daar ongeveer 600 à 700 topambtenaren en dat is doorgegroeid naar 2.000 in 2025. Ik wil hier een aantal vragen over stellen aan de staatssecretaris. Waarom zijn er zo veel meer topambtenaren nodig? Welke stappen zet de staatssecretaris om dit terug te dringen? Waarom zitten diplomatieke topambtenaren van Buitenlandse Zaken niet in het roulatiesysteem van de ABD? De onderlinge kennis van elkaars werk is toch heel belangrijk? In Europa worden er dingen bedacht. Dan is het wel zo handig als er kennis is over de vraag of ze te implementeren zijn in Nederland.

Voorzitter, tot slot. Ik ben de minister uiteraard niet vergeten, buiten het feit dat alles nu even via de minister gaat. Ik zou het graag willen hebben over de toeristenbelasting. Een veelgehoord probleem van ondernemers zijn de gemeentelijke belastingen, met name de toeristenbelasting. Amsterdam verhoogt de toeristenbelasting voor 2027 met 16% en Pijnacker-Nootdorp verhoogt die met 159,4%. Voor veel ondernemers zorgt dit voor een groot en ongelijk speelveld. Zij kunnen hun bedrijf niet optillen en verplaatsen naar een gemeente waar de begroting niet wordt gedicht met lokale belastingen.

Voorzitter. Ik wil de minister niet vragen om iets te doen aan het verhogen van de toeristenbelasting, want daar gaat hij niet over. Hij kan echter wel in gesprek met de VNG over het volgende. Het verhogen van de toeristenbelasting wordt vaak in het derde of vierde kwartaal van het jaar bekendgemaakt. Ondernemers hebben daarvoor echter al hun prijzen bekendgemaakt voor het jaar dat nog komt en zijn vaak niet in staat deze verhoging door te rekenen. Mijn vraag aan de minister is welke mogelijkheden hij hier ziet. Kunnen gemeenten gaan werken met een langetermijnbelastingplan, zodat ondernemers weten waar ze aan toe zijn? Zouden er met de VNG afspraken gemaakt kunnen worden over een landelijk beleidskader waarin staat wanneer er uiterlijk gecommuniceerd moet worden over de stijging van de toeristenbelasting?

Voorzitter, daar wou ik het bij laten.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Sorry, maar hier moet ik wel even op interrumperen. Het vorige kabinet waar de VVD in zat, heeft de btw op vakanties verhoogd van 9% naar 21%. Dat was een gigantisch probleem. Om dan nu te gaan vingerwapperen naar gemeentes ... Doe eens iets aan die btw op vakanties, zou ik zeggen.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik vraag aan de minister of het mogelijk is dat gemeentes, die aan het eind van het jaar, zeg maar nu, bekendmaken wat de toeristenbelasting wordt voor het jaar daarop, dat op een andere manier of eerder kunnen communiceren aan ondernemers. Ondernemers zeggen vooral: geef duidelijkheid; zorg dat we weten waar we aan toe zijn, zodat we kunnen ondernemen op de lange termijn. De ondernemers waar mevrouw Beckerman

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

het over heeft, hebben de prijzen voor volgend jaar eigenlijk al bekendgemaakt, maar later komt die toeristenbelasting nog. Wij vragen aan de minister: is er een mogelijkheid, een manier te vinden om ondernemers eerder duidelijkheid te geven?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
De heer Kisteman begon zijn betoog ermee dat het echt een probleem is dat vakanties in Nederland veel te duur worden. Dat komt met name doordat het vorige kabinet de btw op vakanties gigantisch heeft verhoogd. Dat betekent voor heel veel hardwerkende Nederlanders dat hun overnachting als ze een keer een hotel willen of hun camping als zij daar een stacaravan huren duurder is geworden door de VVD. Vervolgens komt de VVD hier en zegt ze: het is zo vervelend dat de toeristenbelasting verhoogd wordt. Het is toch wel echt een blamage om zo met twee maten te meten?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik denk dat we heel even mijn inbreng moeten rechtzetten. Ik heb namelijk niet gezegd dat vakanties veel duurder worden. Ik heb ook niet gezegd dat de toeristenbelasting te hoog is. Ik heb gezegd dat het voor ondernemers onduidelijk is wanneer ze zulke verhogingen krijgen. Ik noemde een paar voorbeelden van plaatsen waar het gigantisch is. Ondernemers geven gewoon aan: als we dat pas in november horen, kunnen wij die prijzen niet meer doorrekenen. Ik heb het dus niet gehad over een btw-verhoging en ik heb het er niet over gehad dat vakanties te duur zijn.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
O, dat is jammer, want vakanties zijn veel te duur voor heel veel mensen. Ik denk dat we daar iets aan moeten doen, want ik denk dat heel veel mensen na een jaar hard werken gewoon eindelijk een keer willen ontspannen. Maar dan komen we misschien weer terug op het punt waar we het net over hadden: dat gaat voor ons wel, maar voor heel veel mensen in Nederland niet. Ik wil nog één keer terugkomen op de wachtgeldregeling. De heer Kisteman zei: niet iedereen heeft een terugkeerregeling, dus sommige Kamerleden moeten gebruikmaken van wachtgeld. Dat is toch net zo goed zo voor heel veel mensen die ontslagen worden? Spreek eens met werknemers die boven de 50 zijn of boven de 55 zijn en die buiten hun schuld om ontslag krijgen. Waarom wel iets voor jezelf regelen wat je niet voor al die werkers in Nederland wil regelen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik kom uit het bedrijfsleven. Ik heb een onderneming gehad en weet als geen ander hoe het werkt als mensen hun baan kwijtraken en in een werkloosheidssituatie terechtkomen. Ik ken tal van ondernemers die elke dag hun best doen om die werknemers aan het werk te houden en banen te creëren, maar dat lukt niet overal. Mevrouw Beckerman, kom hier dus niet mij aanspreken, maar ga eens met die mensen in gesprek. Ik weet als

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

volksvertegenwoordiger uit het bedrijfsleven namelijk als geen ander waar die mensen tegen aanlopen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
De heer Kisteman had een interessante strofe over de ABD, de Algemene Bestuursdienst. Ik begreep totaal niet waar hij nu eigenlijk naartoe wilde. Aan de ene kant zei hij dat die was gegroeid van 400 naar, ik geloof, 2.000. Tegelijkertijd zei hij dat de mensen uit de diplomatieke dienst daar niet in zitten. Hij wil dus blijkbaar de ABD groter maken, dus nog meer topambtenaren. Wat wil hij nou eigenlijk? Of wil hij de ABD afschaffen? Vertel het me nog één keer.

De heer **Kisteman** (VVD):
Er zijn twee klasjes, twee groepen. Daarin zitten topambtenaren die rouleren in een bepaald systeem, behalve die van Buitenlandse Zaken. Die zitten daar niet in. Wij hebben gehoord van mensen die daar ervaring mee hebben dat dit er soms voor zorgt dat er dingen worden bedacht, bijvoorbeeld in Brussel, die we moeten implementeren, dat die ambtenaren vervolgens terug naar Nederland komen en er wordt gezegd: zo werkt het helemaal niet in Nederland. Wij willen graag dat er veel meer kennisoverdracht komt tussen de ministeries en de topambtenaren, zodat ze van elkaar weten wat er speelt. Dit heeft niets te maken met de hoeveelheid topambtenaren of met de vraag of dat er meer of minder moeten worden, maar vooral met de vraag hoe we ervoor zorgen dat de kennis bij alle ambtenaren op hetzelfde niveau is.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Dat is nou jammer, want de heer Kisteman wil bezuinigen. Dan denk ik dat hij het mes wil zetten in de ABD, maar dat blijkt dus niet het geval te zijn. Hij wil de ABD alleen maar groter maken, want de mensen uit de diplomatieke dienst moeten daar ook bij horen. Hij moet nog even goed kijken in zijn eigen tekst, vrees ik. Ik vind die ABD wel een probleem. De Algemene Bestuursdienst zijn roulerende topambtenaren, die als het ware een kunstje hebben geleerd: het kunstje van management. Ze hebben allemaal bestuurskunde gedaan. Ze hebben allemaal op een heel technische manier naar beleid gekeken. Ze gaan van het ene ministerie naar het andere ministerie. Het is een ongrijpbare kaste van ook weer the power behind the throne.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Zou het niet interessant zijn, zou ik van de heer Kisteman willen weten, om eens kritisch te kijken naar de vraag of we de ABD nog wel nodig hebben?

De heer **Kisteman** (VVD):
Volgens mij is het heel goed dat wij topambtenaren hebben en dat wij hen trainen voor de ministeries en de situaties waarin zij terechtkomen. Wij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

vragen niet om het aantal topambtenaren bij de ABD uit te breiden, maar vooral om te kijken hoe we bepaalde kennisoverdracht, waarin de topambtenaren bij het ministerie van Buitenlandse Zaken niet worden meegenomen, toch daar kunnen krijgen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Martin Bosma** (PVV):
Ja, de diplomaten moeten ook bij de ABD, dus de ABD wordt groter. Maar ik begrijp dus goed dat de heer Kisteman geen kritiek heeft op het bestaan van de ABD of wat het betekent voor onze democratie dat er een kaste is van ongrijpbare ambtenaren die rouleren tussen al die ministeries. De ene dag zitten ze bij Defensie en een jaar later zitten ze bij Verkeer en Waterstaat, om eens wat te verzinnen. Hij vindt dat systeem in zijn essentie prima, begrijp ik?

De heer **Kisteman** (VVD):
Volgens mij betoog ik juist dat het er tien jaar geleden 600 of 700 waren en in 2025 2.000 en heb ik via de staatssecretaris aan de minister gevraagd of er wel zoveel nodig zijn en hoe we daar tot minder topambtenaren komen. Volgens mij betoog ik dat dus zeker wel.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik probeer aan het einde van dit debat een kader te hebben waarbinnen deze operatie succesvol gaat verlopen. We zijn het er inmiddels met elkaar over eens dat minder ambtenaren niet mag betekenen dat er een groei ontstaat van externen en zzp'ers. Als dat toch gebeurt, gaan we dit feestje niet doen. Mijn vraag is in aanvulling op die van de heer Bosma. Wilt u minder topambtenaren bij de Algemene Bestuursdienst, ja of nee?

De heer **Kisteman** (VVD):
We zijn nog niet aan het einde van het debat gekomen, maar aan het einde van mijn inbreng. Voor de collega's die zo meteen nog komen is dat wel zo fijn om te weten. Wij willen niet zeggen dat we tot minder topambtenaren moeten komen. Wij vragen ons af waarom het aantal zo is gegroeid en of dat nodig is. Als blijkt dat het niet nodig is, kan vervolgens worden gezegd dat we tot minder topambtenaren moeten komen. Maar ik weet dat niet en daarom stel ik die vraag ook aan de minister.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik ben nog even benieuwd waarom er een soort taboe lijkt te liggen op het snijden in het aantal topambtenaren bij de ABD en er geen taboe ligt op andere onderwerpen of beleidsterreinen. Kunt u uitleggen waarom het aantal beleidsambtenaren — want daar gaat het specifiek over — wel mag worden gehalveerd maar we heel voorzichtig moeten zijn met de topambtenaren?

De **voorzitter**:
De heer Kisteman.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik probeer gewoon te begrijpen wat de logica is van uw betoog.

De **voorzitter**:
Ik vraag ook de heer Ceder om via de voorzitter te spreken.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik ben daar wat voorzichtig mee omdat ik daar gewoon minder zicht op heb. Maar als blijkt dat we daar ook gewoon kunnen snijden omdat we te veel topambtenaren hebben en we er minder nodig hebben, gaan zij wat mij betreft net zo hard mee in de doelstelling. Maar ik heb daar gewoon minder zicht op en daarom vlieg ik dit voorzichtiger aan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Kan de VVD tot slot uitleggen waarom zij minder zicht heeft op de vraag of we met minder topambtenaren dit land kunnen besturen, maar er wel genoeg zicht op heeft om te kunnen stellen dat we het aantal beleidsambtenaren fors kunnen verminderen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Omdat we de ene gewoon meer tegenkomen dan de andere, omdat er bepaalde onderzoeken liggen over waar op bepaalde ministeries bepaalde groei zit en wat voor type functies dat zijn. Daarom kunnen we het een stelliger zeggen dan het ander.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik zou de heer Kisteman willen vragen of hij niet vindt dat de verantwoordelijkheid voor de toeristenbelasting en ook voor de planning, dus voor het bekendmaken, bij de decentrale overheden ligt.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ja, maar we kunnen natuurlijk wel kijken of we ze kunnen meenemen in wat ondernemers meemaken. Het ligt bij de lokale overheden, bij de gemeenten; zij bepalen met hoeveel die belasting verhoogd wordt. Maar of het op een andere manier en eerder gecommuniceerd kan worden naar ondernemers, en of de minister daarover met de VNG in gesprek kan gaan, is volgens mij geen hele rare vraag om hier te stellen.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Wanneer zou volgens de heer Kisteman dan de communicatie moeten worden opgestart in gemeenteland, dus welke boodschap krijgt de minister richting de VNG?

De heer **Kisteman** (VVD):
Als het aan ondernemers ligt, weten ze dat het liefst al vijf jaar van tevoren, want dan kunnen ze daarop ondernemen; zo maken ondernemers namelijk

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

hun plannen. Ik snap dat dat niet kan in gemeenteland, dus de vraag is als volgt. Kan het eerder, of zou je bijvoorbeeld kunnen zeggen: we verhogen het in jaar x met zo veel en in jaar y is het plan om het met zo veel te verhogen? Dan weten ondernemers al veel meer waar ze aan toe zijn en dan zou er bijvoorbeeld nog gestuurd kunnen worden tussen bepaalde bandbreedtes.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Is de heer Kisteman het ook met mij eens dat ook juist die eigenstandige verantwoordelijkheid van gemeenten hoort bij datgene waar de heer Flach het ook over had, namelijk dat de verantwoordelijkheden moeten liggen waar ze horen te liggen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Het is altijd grappig dat als het om belastingen voor ondernemers gaat, iedereen vindt dat het bij de gemeente zelf moet blijven, maar dat bij het voorbeeld van de postcodeloterij dat mevrouw Van Brenk noemde, iedereen het raar vindt dat er regionale verschillen zijn. Ik ben het eens met wat mevrouw Van Brenk zegt over de postcodeloterij. Dat gaat dus niet over de echte Postcode Loterij, maar dat was een petitie die werd overhandigd; ik zie sommige mensen een beetje moeilijk kijken. Dat gaat om het geluk dat je moet hebben als inwoner, de loterij, met waar je woont. Dat vinden we raar, maar als ondernemers datzelfde hebben, vinden we het niet raar en zeggen we dat we het maar bij overheden moeten laten. Ik vind het niet heel gek om te kijken hoe we daar een meer landelijke lijn in kunnen trekken.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we tot slot, althans voor de dinerpauze, luisteren naar de heer Meulenkamp, die ook spreekt namens de fractie van de VVD. Gaat uw gang.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Voorzitter. Een goed functionerende overheid is in het belang van alle inwoners van Nederland. Daarom heb ik de afgelopen maanden meerdere keren met de minister en de staatssecretaris gesproken over de samenwerking tussen de verschillende departementen. Ieder ministerie kijkt vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid naar een probleem, terwijl veel maatschappelijke opgaven vragen om samenwerking tussen de verschillende departementen. De opgaven waar we voor staan, houden zich niet aan de beleidsgrenzen waartussen we onze verschillende departementen hebben ingedeeld. Hoe denken de minister en de staatssecretaris over de huidige werkwijze, en wat zou daar wat hen betreft aan verbeterd kunnen worden?

Juist om problemen aan te pakken, is het belangrijk dat ministeries over de grenzen van hun eigen beleidsterrein heen kijken. Dat vraagt om een meer integrale, horizontale manier van werken. Er zijn al vaker pogingen gedaan om de samenwerking tussen departementen te verbeteren. Toch zien we dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

ministeries in de praktijk nog te vaak vanuit hun eigen verantwoordelijkheid en beleidsterrein werken. Het is dus zaak dat we ervoor zorgen dat het niet opnieuw bij goede voornemens blijft, maar dat er ook daadwerkelijk iets verandert in de manier waarop we als overheid samenwerken. Welke manier ziet de minister vanuit zijn verantwoordelijkheid, ook voor de decentrale overheden, om dit op te pakken?

Daarbij wil ik nadrukkelijk niet pleiten voor weer een nieuwe overlegstructuur, extra bestuurlijke lagen of een nieuwe coördinator; het gaat erom dat de bestaande structuren beter worden benut en dat iemand verantwoordelijkheid neemt voor het bevorderen van die samenwerking. Wat mij betreft ligt daar een duidelijke rol voor het ministerie van Binnenlandse Zaken. Onderschrijft de minister deze aanpak, en welke rol kan BZK hierin vervullen? Ik denk bijvoorbeeld aan het beter benutten van bestaande overleggen tussen ministeries en overleggen met medeoverheden, zoals de VNG en het IPO. Deelt de minister dat bestaande overleggen hiervoor beter benut kunnen worden, en is hij bereid toe te zeggen dat hij voor de zomer van volgend jaar met een voorstel komt voor de concrete invulling van een meer horizontale werkwijze, waarbij departementen nadrukkelijker samenwerken aan maatschappelijke opgaven?

Voorzitter. De voorbeelden zijn talrijk. Denk aan digitale veiligheid en buitenlandse inmenging, waar de verantwoordelijkheden over meerdere departementen zijn verdeeld. Denk aan de samenhang tussen landbouw, stikstof, landinrichting en de rol van de provincies. Bij grootschalige woningbouw en bedrijfsontwikkeling moet je vanaf het begin rekening houden met de beschikbaarheid van water, elektriciteit en infrastructuur. Ik ben dan ook zeer benieuwd naar de antwoorden van de minister op mijn vragen.

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan nog niet schorsen, want er is nog een interruptie van de heer Clemminck.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ik was even aan het zoeken aan welke VVD'er ik mijn vraag moest stellen.

De **voorzitter**:
Stelt u uw vraag.

De heer **Clemminck** (JA21):
De heer Meulenkamp was aanwezig bij het commissiedebat waarin we het hadden over Voor Ons Nederland en het verlengde boekjaar. We hebben een partij die de verkiezingen beïnvloedt met tonnen aan geld, maar door een slim trucje met een verlengd boekjaar pas in juni 2027 inzage geeft. Is dat nou de transparantie die de VVD wil rondom verkiezingen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Wij hebben recent een brief gekregen van de minister waarin hij aangeeft dat politieke reclames onder de Europese verordening vallen en dat mensen die politieke reclame maken, in principe kenbaar moeten maken hoeveel geld zij hebben gekregen en van wie zij dat hebben gekregen. Die verordening geldt dus gewoon in Nederland.

De heer **Clemminck** (JA21):
Zeker. Dat moet met een logootje en zo. Dat klopt allemaal. Maar dit gaat over de vraag hoe wij de regels stellen, dus wanneer zij inzage moeten geven in hun jaarrekening, zodat wij kunnen zien waar het geld vandaan komt. Dat kan nu met een verlengd boekjaar, waardoor we pas in juni 2027 van deze partij, Voor Ons Nederland, horen waar het geld vandaan komt. Dat kunnen we wijzigen. Wil de VVD dat ook wijzigen?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Wij staan achter de brief die de minister heeft gestuurd. Wij houden ons op dit moment aan de Europese verordening zoals die er nu ligt. Anders zullen we, in overleg met elkaar, moeten kijken of we iets anders willen. Maar op dit moment geldt voor mij de Europese verordening zoals die er nu ligt.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Clemminck** (JA21):
Dan probeer ik het nog één keer. Dit gaat helemaal niet over die Europese verordening. Die ken ik ook inderdaad. Dit gaat over wat wij vragen van dit soort organisaties. Dus dat hebben we in de hand. De vraag aan de VVD is nog steeds: vindt zij het transparant en wenselijk dat een partij pas zo laat, met een verlengd boekjaar, inzage geeft in de giften?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik vind dat partijen zich aan de wet moeten houden, zoals die hier in Nederland geldt. Op dit moment geldt die verordening. Die is per direct, vanaf 1 oktober 2025, in werking getreden hier in Nederland. Partijen moeten zich dus aan die verordening houden. Als we het anders willen, moeten we het anders gaan regelen, maar we moeten niet na de tijd de regels veranderen.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
De heer Meulenkamp had het over betere samenwerking en het doorbreken van de verkokering. Kunt u aangeven welke middelen u ziet om dat voor elkaar te krijgen?

De **voorzitter**:
Mevrouw Huizenga, ook graag via de voorzitter spreken.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik vond het heel interessant wat mijn collega van D66 aandroeg. Zij begon

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

over artikel 44, waarin inderdaad bepaald wordt dat elk ministerie zijn eigen verantwoordelijkheid heeft. Het gaat wellicht wat ver, maar het is misschien wel iets waard om als Kamer na te denken over de vraag of we daar iets mee moeten gaan doen de komende jaren.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Kan ik de conclusie trekken dat u mee wilt denken over artikel 44 en eventueel de Comptabiliteitswet om dat aan te pakken?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ja, dat kunt u zeker aannemen.

De heer **Mohandis** (PRO):
Nog even over het Gemeentefonds en het ravijnjaar. Dat is u wel bekend. U kent het lokaal bestuur. Er wordt nu ook aangegeven dat als er geen akkoord ligt volgend jaar, het ook gewoon ten koste gaat van essentiële voorzieningen zoals het zwembad, het dorpshuis en noem maar op. Hoe kijkt u daarnaar, vraag ik via u, voorzitter.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik ken het ravijnjaar. Ik ben inderdaad zelf lang bestuurder geweest. Ik ben bijna tien jaar wethouder geweest in een gemeente. Ik denk dat we goed voor onze gemeenten moeten zorgen, maar als je vanuit de lokale politiek naar de landelijke politiek komt, kom je er wel achter dat we voor heel veel dingen goed moeten zorgen in dit land. Het Gemeentefonds is er daar een van. Wij moeten een brede afweging maken in dat geheel. Maar de gemeenten gaan mij nauw aan het hart. Ik denk dat daar de overheid het dichtst bij de mensen komt. Het is mij veel waard om goed voor onze gemeenten te zorgen.

De heer **Mohandis** (PRO):
Dan concreet. Vindt de VVD dat er volgend jaar een akkoord moet liggen met gemeenten om te voorkomen dat andere taken, die wij dan niet "wettelijk" noemen maar in gewone mensentaal taken zijn als het zwembad en het dorpshuis, sneuvelen doordat er straks geen akkoord ligt?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik denk dat er daarover gewoon een onderhandeling moet plaatsvinden, zoals er over heel veel zaken onderhandeling plaats moet vinden als het om geld gaat. We moeten kijken hoe we daar zo goed mogelijk uitkomen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Voor Ons Nederland is een VVD-vehikel, zou je kunnen zeggen, met drie voormalige spindoctors en aanverwante functionarissen. Je zou die kunnen zien als een super-PAC. In Amerika heb je die ook. Die moeten transparant zijn over waar ze hun geld vandaan halen. Is het niet een buitengewoon goed idee om dat in Nederland ook te doen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Nou ja, zoals ik net op de vraag van de heer Clemminck, via de voorzitter, heb geantwoord, ligt er gewoon een Europese verordening. Dit soort partijen moeten bekendmaken waar ze hun geld vandaan halen en hoe dat ingezet wordt. Die verordening geldt al in Nederland.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nee, de minister heeft ...

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Dus als je politieke reclame maakt ...

De **voorzitter**:
Oeh! Nou, de voorzitter gaat naar huis. Ik had mevrouw Keijzer het woord gegeven.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nee. De minister heeft in zijn brief geschreven dat hij dat niet gaat doen. Ze maken politieke reclame. Dat hebben we de vorige keer gezien. Dat gaan ze de komende tijd ook doen. Ik ben echt buitengewoon verbaasd dat altijd dan dit deel van de Kamer, hier zo rechts van mij, maar zeg maar het linkse deel, altijd pleit voor transparantie. Dat wil de VVD ook altijd. Maar nú, nu het gaat over beïnvloeding van verkiezingen, zo van: het is een beetje een linksig, VVD-progressief vehikel ...

De **voorzitter**:
En uw vraag, mevrouw Keijzer?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maar nu, nu het daarover gaat, dan opeens niet. Dan wil je toch aan deze minister vragen om dat openbaar te maken? Dat is in Amerika voor super-PAC's op dezelfde manier geregeld, dus hier gaan we dat ook doen.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
In de Europese verordening staat dat als je politieke reclame maakt, je bekend moet maken waar je je geld vandaan haalt. Daar hebben deze partijen die mevrouw Keijzer noemt zich aan te houden.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat doen ze dus niet. Dat is niet transparant. Als ik het goed begrijp, wil de fractie van de VVD dat wel. Dat is dan net als de SP doen, die hebben laten weten dat ze zich vergist hadden bij die motie. Dan krijgen we nieuwe kansen en maak ik een mooie motie om het nog een keer aan deze minister te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

vragen, gewoon om duidelijk te maken waar het geld vandaan komt. Het gaat namelijk over tonnen die uiteindelijk van invloed kunnen zijn op de uitslag van de verkiezingen. Het bestaat niet dat je zo'n scheur opentrekt over alles wat er in Europa misgaat en als het dan in eigen land gebeurt vanuit links-progressieve hoek, ook uit de VVD-hoek, overigens, er dan niets aan de hand is. Ik voel de steun komen, dus laten we samen kijken naar een mooie motie.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik heb geen vraag gehoord.

De **voorzitter**:
Dat kan. De heer ...

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nou, wil hij kijken naar die motie?

De **voorzitter**:
Neeneenee, mevrouw Keijzer. Iedereen gaat hier over zijn eigen antwoorden.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ik vind het mooi om te horen dat de VVD zegt: we moeten goed voor de gemeenten zorgen. Dat betekent denk ik ook dat we dus ook moeten zorgen dat ze financieel goed ondersteund worden om hun taken uit te voeren. Klopt dat?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
We hebben in Nederland altijd keuzes te maken. Gemeenten zijn het eerste aanspreekpunt van de burger, dus ik denk inderdaad dat we daar goed voor moeten zorgen, maar de middelen zijn natuurlijk niet oneindig hier in dit land.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
En als wij iets vragen aan gemeenten? Ik heb hier een heel simpele reactie: per verkiezing leggen gemeenten zelf 70 miljoen bij. Hoe realistisch is dan het geld dat het Rijk geeft aan de gemeente?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Zou u uw vraag iets nader willen duiden?

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
De gemeenten komen dus gewoon geld tekort, terwijl het Rijk hun een taak oplegt om verkiezingen te organiseren. Daarvan zeggen zij dat de gemeenten daar zelf 70 miljoen op moeten bijleggen. Ik denk dat het dan niet eerlijk is wat het Rijk aan middelen verstrekt om iets uit te voeren. Ik hoop dat de VVD dat toch wel kan begrijpen.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Er zijn de laatste jaren best veel taken van het Rijk naar de gemeenten gegaan. Ik heb dat zelf als wethouder inderdaad ook meegemaakt. Het sociaal domein kwam bij de gemeenten terecht. Dan is het wel de vraag hoe

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

dat landt in zo'n gemeente. Hoe kun je vorm en inhoud geven aan dat beleid binnen zo'n gemeente? Hoeveel geld heb je daar daadwerkelijk voor nodig en hoeveel ambtenaren heb je daarvoor nodig? Op voorhand is dat dus niet heel goed in te schatten vanuit het Rijk, zeg ik maar even. Als je zo'n complex domein in een keer naar gemeenteland verlegt, hoe gaat dat uitwerken op die gemeenten? Ik denk dat je dus continu moet blijven denken: welke taken hebben die gemeenten en hoeveel geld krijgen ze? Als ze niet uitkomen met het geld, kun je ook een keer gaan kijken naar de taken die ze hebben. Wat mij betreft moet dat dus maatwerk zijn. Dat moet een continu gesprek zijn tussen het Rijk en die gemeenten, trouwens ook met provincies, om te kijken: past wat ik moet doen nog bij het geld dat ik krijg van het Rijk?

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Afrondend, voorzitter. Vindt de VVD dan dat de verhouding tussen Rijk en gemeenten gelijkwaardig is, dat zij dus ook dingen kunnen teruggeven en kunnen zeggen: sorry, maar jullie geven gewoon onvoldoende geld, dus dan gaan we het maar niet meer doen?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik kijk de minister ook even aan, maar ik denk dat het gesprek tussen de overheden in Nederland dusdanig moet zijn dat je daar het gesprek over moet kunnen voeren, over die taken: past het wel bij ons of past het niet bij ons? Ik denk dat het ook een belangrijke taak is van de Tweede Kamer dat als we signalen oppikken, die u hier nu ook uit, we ook gaan kijken: jongens, is het nog realistisch wat we van die gemeenten vragen? Dat ben ik met u eens.

De **voorzitter**:
Ik geef de gelegenheid aan mevrouw Keijzer om nog één bondige vraag te stellen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ja, dank, voorzitter. De heer Meulenkamp zei net "ik hoorde geen vraag", dus ik zal 'm nog één keer stellen. Wil hij samen met mij via een motie aan de minister vragen om ervoor te zorgen dat organisaties als Voor Ons Nederland, die zich gedragen als een super-PAC, gewoon transparant zijn over de donateurs die zorgen dat ze met al dat geld verkiezingen kunnen beïnvloeden?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik heb ook al het volgende gezegd tegen de heer Clemminck over die Europese verordening. Ik kijk ook even naar de minister, die daar straks in zijn beantwoording wellicht op terugkomt. Als ze politieke reclame maken, moeten ze aangeven waar hun geld wegkomt. Wat mij betreft is dat transparant. Als mevrouw Keijzer nog meer wil doen — wat zij dan zou willen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

doen, heb ik niet precies transparant — dan ga ik daar dus graag met haar over in gesprek.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ik moest even controleren welk onderwerp nou bij deze VVD'er zit, maar ik begreep alles behalve slagvaardige overheid, dus dan kom ik bij mijn vraag. De rechter bepaalt steeds vaker het beleid. De rechter zegt "u mag wel of geen asielzoekers terug naar België of Italië sturen" of de rechter zegt "de IND zal niet te vaak in beroep moeten gaan". Welk voorstel gaat de VVD doen om ervoor te zorgen dat het politieke primaat hier in deze Kamer blijft liggen?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik denk dat de heer Clemminck doelt op de constitutionele toetsing, waar hij mij vorige week ook nog een keer over bevraagde. Wij waren als VVD nooit een groot voorstander van die constitutionele toetsing. Wij hebben daarover afspraken gemaakt in het coalitieakkoord. Wij zijn benieuwd met welk voorstel de minister naar ons toe komt. Dan gaan we kijken hoe we daarop gaan reageren.

De heer **Clemminck** (JA21):
Daar ga ik maar niet flauw over doen. Dat is een afspraak; dat gebeurt af en toe bij een coalitieonderhandeling. Dat kan ik nog wel begrijpen. Dat betekent wel dat de invloed van de rechter groter wordt en het politieke primaat weer minder wordt. Welke andere voorstellen gaat de VVD dan doen om dat politieke primaat terug te pakken?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Volgens mij zijn we daar met z'n allen hier elke dag mee bezig. Over hoeveel moties wij niet met elkaar hier continu stemmingen hebben … Wij kunnen ons geluid overal laten horen, dus ik zou uzelf niet tekort doen door te zeggen dat wij hier geen politiek mandaat hebben of geen invloed kunnen uitoefenen op onze rechtsstaat.

De **voorzitter**:
Ik ga de heer Vermeer het woord geven. Daarna ga ik schorsen voor het diner.

De heer **Vermeer** (BBB):
De heer Meulenkamp geeft, denk ik, terecht aan dat bij politieke reclames giften eigenlijk openbaar gemaakt zouden moeten worden. Maar de motie die wij 7 oktober ingediend hebben en waar het straks ook over ging, ging er juist om dat op dit moment alleen de giften gepubliceerd moeten worden van politieke organisaties en dat het criterium niet is of het politieke reclame is; dat zijn namelijk twee verschillende dingen.

De **voorzitter**:
En wat is uw vraag?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Vermeer** (BBB):
Is de heer Meulenkamp ermee bekend dat hij nu eigenlijk twee dingen door elkaar aan het halen is?

De heer **Meulenkamp** (VVD):
In de verordening en in de brief van de minister heb ik gelezen dat je verantwoording moet afleggen als het in brede zin politieke reclame is. Zo interpreteer ik het dus.

De heer **Vermeer** (BBB):
Er moet wel verantwoording afgelegd worden door stichtingen in algemene zin — zo veel geld hebben we binnengekregen — maar je hoeft niet te vertellen van wie je dat gehad hebt. Daar ging de motie van 7 oktober nou net om, die het net niet gehaald heeft. Met de steun van de VVD en alsnog van de SP zouden we het wel voor elkaar kunnen krijgen. Uiteraard kom ik daar in mijn bijdrage straks nog op terug, want dat punt hebben wij al in vorige commissiedebatten gemaakt. Mijn vraag is of de heer Meulenkamp vanuit dat perspectief wil kijken, dus dat er een onderscheid is tussen politieke reclame en politieke organisaties die verplicht giften openbaar moeten maken.

De heer **Meulenkamp** (VVD):
Ik sta open voor een gesprek op dat vlak.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik ga schorsen voor 45 minuten voor het diner. Ik schors voor 45 minuten.

De vergadering wordt van 19.12 uur tot 20.01 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken. We zijn toegekomen aan de bijdrage van de heer Clemminck, die spreekt namens de fractie van JA21. Gaat uw gang.

De heer **Clemminck** (JA21):
Voorzitter, dank u wel. Uiteraard wens ik allereerst beterschap aan de staatssecretaris. Ik ga de staatssecretaris wel een aantal vragen stellen, maar dat is dan even in overdrachtelijke zin. Dan zien we vanzelf wel of dat nog voor de tweede termijn op donderdag gaat. Anders komt het op een ander moment.

Voorzitter. De Nederlander die nog enige invloed wil hebben op zijn land, wacht beter op wat er uit de rechtbank komt dan uit de stembus of uit deze Kamer. JA21 maakt zich ernstig zorgen over het uit balans raken van de trias politica. Het politieke primaat is aan het wankelen, de politieke ruimte wordt steeds kleiner en in toenemende mate wordt het politieke primaat ingevuld door rechters, Europese bureaucraten en internationale verdragen. De minister ziet dit echter niet, zo bleek in het commissiedebat van vorige week.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De voorbeelden zijn nochtans talrijk. Denk aan de asielzoekers die we niet terug mogen sturen naar België of Italië vanwege artikel 3 van het EVRM. Denk ook aan de aanpak van de wolf, die stukloopt op EU-wetgeving of op een verdrag uit de jaren zeventig. De Nederlander kreeg ook nog een dwingend klimaatbeleid, met miljarden aan maatschappelijke kosten, door de Urgenda-uitspraak.

Voorzitter. De verzwakking van het politieke klimaat komt niet alleen door rechters, zeker niet. Ook sommige politieke partijen zijn er namelijk medeverantwoordelijk voor. Elke meerderheid is een tijdelijke meerderheid en komt met de verantwoordelijkheid om politieke ruimte en keuzes over te laten aan toekomstige meerderheden. De Raad van State formuleerde het scherp in zijn beschouwing bij het jaarverslag van 2025. Ik citeer. "In essentie mag een verantwoordelijkheid worden aangenomen van besluitvormers van nu om voor die toekomstige generaties ruimte over te laten om in de toekomst zelf verantwoorde keuzes te maken over de inrichting van hun samenleving." Verschillende partijen hier in deze Kamer hebben toekomstige generaties nieuwe meerderheden na democratische verkiezingen en politieke ruimte ontnomen. Klimaat en asiel zijn daar de beste voorbeelden van. Tijdelijke meerderheden hebben via de Klimaatwet, het verdrag van Parijs of Europese asielwetgeving de beleidsvrijheid voor toekomstige meerderheden beperkt. Dat is precies waar de Raad van State voor waarschuwde.

Voorzitter. De politieke ruimte is kleiner dan ooit. Dat is een gevaar voor onze democratie. Burgers raken cynisch over Den Haag. Veel burgers, vooral laagopgeleiden, stemmen helemaal niet meer. Anderen verliezen het vertrouwen in de democratie en zoeken hun heil bij ondemocratische krachten. De minister stelde vorige week zonder een begin van een analyse en zonder argumenten dat het politieke primaat en de politieke ruimte niet kleiner zijn geworden. Daarom opnieuw de vraag aan de minister: zijn de politieke ruimte en het politieke primaat nu wel of niet kleiner geworden? Wat is de analyse van de minister hiervan?

Voorzitter. Het vertrouwen in de politiek wordt niet groter als organisaties honderdduizenden euro's kunnen uitgeven om verkiezingen te beïnvloeden zonder openheid te geven over wie daarvoor betaalt. Ik heb het natuurlijk over Voor Ons Nederland. Deze politieke beïnvloeders hoeven door een boekhoudkundig slimmigheidje pas in juni 2027 transparantie te geven over hun giften en hoeven dat dan niet eens volledig te doen. Deze minister draagt verantwoordelijkheid voor onze democratie. Er wordt wel werk gemaakt van een lobbyregister, openbare agenda's van bewindspersonen en het opzetten van een organisatie tegen desinformatie, FIMI, maar dit laat de minister lopen. Wat is het nu, minister? Is het hypocrisie, naïviteit of onverschilligheid?

Voorzitter. De VVD-kabinetten onder Rutte hebben de overheid laten exploderen. Het aantal ambtenaren nam met tienduizenden toe en het aantal adviesorganen met tientallen. Dit kabinet is voornemens om 3,5 miljard euro te bezuinigen, omgerekend zo'n 25.000 ambtenaren, met 2035 als datum.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Voor JA21 is dat too little, too late. Kan de staatssecretaris aangeven waar dit bedrag van 3,5 miljard op is gebaseerd? Dan doel ik niet op het lijstje van bedragen van kabinet-Schoof, het coalitieakkoord van dit kabinet of het augustusbesluit, want dat kennen we: dat telt op tot 3,5 miljard. Heeft het te maken met de rekenmeesters van dit kabinet en wat ze wel of niet willen inboeken, of zit er een analyse achter? Ik hoor het graag van de staatssecretaris.

De Argentijnse president Milei maakte korte metten met het uitdijende ambtenarenapparaat. Diverse ministeries: afuera! Tientallen belastingen: afuera! Honderden wetten: afuera! Dit kabinet haalt menig krantenkop met de doelstelling om 500 regels te schrappen.

Voorzitter. Wie denkt de staatssecretaris nu voor de gek te houden? Elk jaar komen er ongeveer 1.000 EU-verordeningen bij. 1.000 verordeningen per jaar uit Brussel! Dat is een enorme toename van de regeldruk, zeg ik tegen de staatssecretaris. Tegen de minister zeg ik: dat is ook ondemocratisch, want er komt geen Nederlandse volksvertegenwoordiger meer aan te pas. Neem die 1.000 EU-verordeningen die uit Brussel komen. In Nederland maken we ongeveer 200 wetten per jaar en zo ongeveer 30 nieuwe AMvB's. Wie echt wat wil doen aan de verstikkende regeldruk en de overheidsobesitas, moet tegenwoordig in Brussel zijn. Wat gaat de staatssecretaris doen om de Brusselse bemoeienis en bureaucratie terug te dringen? Is de staatssecretaris het met JA21 eens dat een grotere EU-begroting — het voorstel is maar liefst 2.000 miljard — tot fors meer wet- en regelgeving gaat leiden? Is de staatssecretaris bereid om niet bruto 500 regels te schrappen, maar te sturen op het schrappen van 500 wetten en regels netto?

Voorzitter. JA21 wil Nederlanders meer invloed geven op de eigen gemeenschap, ook lokaal. JA21 is voor een gekozen burgemeester en uiterst terughoudend met het ingrijpen in de autonomie van gemeenteraden. Dit is een van de redenen waarom mijn partij mordicus tegen de dwang in de Spreidingswet is — een nalatenschap van deze staatssecretaris. Het is van belang dat gemeenten de middelen krijgen om te doen wat we van ze vragen: de taken-en-knakendiscussie. Om meer inzicht te krijgen heeft deze minister een eerste aanzet gemaakt met de balanstoets. Dat verdient een compliment, want dat is inzichtelijk. We kijken uit naar het vervolg daarvan.

Bij de begrotingsbehandeling van vorig jaar is het amendement-Clemminck/Van den Brink aangenomen. Dat amendement maakte het mogelijk dat lokale partijen in afwachting van de Wet op de politieke partijen alvast subsidie konden aanvragen voor de ondersteuning. De vraag aan de minister is nu of dit ook is geregeld in 2027. Het staat in de begroting. Kunnen we ervan uitgaan dat het op dezelfde wijze via een decentralisatie-uitkering aan lokale partijen wordt verstrekt?

Voorzitter. Het Nationaal Programma Vitale Regio's komt voort uit het rapport Elke regio telt! De uitdagingen van deze grensregio's zijn groot en de oplossingen zijn ver weg. Mijn fractie waardeert dat de minister bij de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verdeling van het Gemeenschapsfonds het NPVR extra aandacht geeft. De middelen uit de envelop goed bestuur lopen tot en met maart 2027 en voor daarna is er nog niets geregeld. Vandaar mijn amendement om de NPVR-regio's een extra impuls te geven en voor de komende jaren te voorzien van middelen.

Tot zover. Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat geeft aanleiding tot één vraag, of drie, van de heer Mohandis.

De heer **Mohandis** (PRO):
Nog even over het punt van de bezuinigingen op de overheid, ambtenaren en noem maar op. We hebben een hele discussie gehad over de uitvoering. Ik had eigenlijk een hele specifieke vraag. De heer Clemminck heeft het namelijk over Argentinië. Dan denk ik: wil JA21 ook ministeries schrappen en, zo ja, welke?

De heer **Clemminck** (JA21):
Nee, dat was meer een metafoor om aan te geven dat ik de ambitie in Nederland te klein vind en dat het te laat komt. Ik stel natuurlijk niet voor dat we de methode-Milei kopiëren, maar ik denk wel dat we meer ambitie mogen tonen als het gaat om het inperken van de overheid. Met de huidige plannen gaat het dus om 3,5 miljard, omgerekend zo'n 25.000 ambtenaren, tot aan 2035. Dan zitten we op het niveau van vijf jaar geleden en ik denk dat er wel wat meer ambitie mag zijn.

De heer **Mohandis** (PRO):
Dát standpunt kennen wij van JA21. Dan blijft nog wel de vraag overeind of dit niet ook gewoon keihard ten koste gaat van de uitvoering en een dienstbare overheid. Voor het herstel in de toeslagenaffaire moesten extra ambtenaren worden aangenomen en dat is nog steeds gaande. Moet dat van JA21 ook weg? Hoe moet ik dat zien?

De heer **Clemminck** (JA21):
Het allerbelangrijkste is dat wij wat minder wetten en regels gaan maken. Overigens is in mijn betoog te horen geweest dat dat vooral in Brussel moet. Uiteraard moeten we ook naar onszelf kijken, maar wat betreft onze wetten komen er vijf keer meer uit Brussel. Daar beginnen we dus mee. Wat ons betreft mogen we op een aantal thema's minder ambitie tonen, maar u kent de standpunten van JA21, dus ik ga het partijprogramma niet helemaal herhalen. Denk bijvoorbeeld aan duurzaamheid en de energietransitie. Ook in de ambities zijn er wel degelijk knoppen om aan te draaien. Als het gaat om het ambtelijke apparaat, gaat mijn voorkeur er uiteindelijk naar uit dat je dat het eerst bij het beleid zoekt en niet bij de uitvoering.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Mohandis** (PRO):
Maar is het niet uitgesloten dat de uitvoering enorm moet worden teruggedrongen, waarmee ook mensen niet meer in contact kunnen komen met diezelfde overheden? Dat is namelijk de consequentie. U laat het namelijk best open en dat is heel risicovol, zeg ik via u, voorzitter.

De heer **Clemminck** (JA21):
Minder taken en minder ambitie kan leiden tot minder in de uitvoering, maar dat wil niet zeggen dat de kwaliteit minder hoeft te worden.

De heer **Sneller** (D66):
De heer Clemminck zegt: u kent ons standpunt dat duurzaamheid wat minder mag. Om dat even te combineren met de politieke ruimte die er nog is voor besluiten: hij noemt de Klimaatwet als voorbeeld van waarom je dat niet zou moeten doen. Tegelijkertijd stemt JA21 wel voor het vastleggen van de NAVO-norm. Wat is het verschil tussen die twee?

De heer **Clemminck** (JA21):
De NAVO-norm ligt op dit moment niet in een wet vast. Dat betekent dat we hier altijd naar meerderheden moeten gaan zoeken om dat ook financieel te vertalen in de begroting. Dat is een verschil. Verder geeft de NAVO ook geen internationale verplichting, zoals bij de Klimaatwet, waarbij we door het Akkoord van Parijs ook nog internationaal niet verder kunnen. Dat vind ik best wel een verschil met de manier waarop je naar het budget van de NAVO kunt kijken. Overigens ben ik wel voorstander van de NAVO-norm.

De heer **Sneller** (D66):
Er lag hier natuurlijk wel degelijk een wetsvoorstel voor om de NAVO-norm vast te leggen in de wet en daar heeft JA21 voor gestemd, terwijl de heer Clemminck er een principieel debat van wil maken, over de vraag hoeveel politieke ruimte er nog is. Dan vraag ik nogmaals wat nou precies het principiële verschil tussen die Klimaatwet en het vastleggen van zo'n NAVO-norm is. Of gaat het er inderdaad om dat het ene een politieke voorkeur is en het andere niet?

De heer **Clemminck** (JA21):
Het grote verschil met de Klimaatwet is dat aan de NAVO-norm geen internationale verplichting vastzit. Wetten kan je hier bij meerderheden altijd veranderen. Elke begroting is een wet. Op die manier kun je ook op basis van je budgetrecht sturen. Maar dat is het grote verschil: er is geen internationaal-wettelijke verplichting voor Nederland om aan die NAVO-norm te voldoen. U kent van JA21 het standpunt dat we daar wél aan willen voldoen, maar we zijn daar niet internationaal toe gedwongen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Sneller** (D66):
Nou is de NAVO bij uitstek natuurlijk een organisatie die van een verdrag aan

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

elkaar hangt. En dat terwijl de heer Clemminck niet zijn kritiek uitte op het Akkoord van Parijs maar expliciet in zijn inbreng de Klimaatwet noemde. Ik stel dus nogmaals de vraag wat nou het principiële verschil is tussen het vastleggen in de wet van die twee verplichtingen als het de heer Clemminck inderdaad te doen is om de beleidsvrijheid van toekomstige generaties, zoals hij het noemt.

De heer **Clemminck** (JA21):
Er is een hele piramide opgebouwd rond de klimaat- en duurzaamheidswetten en -ambities van Nederland. Dat zit hier in eigen wetten verankerd. Het zit ook verankerd in Europese wet- en regelgeving in Brussel. Er is een internationaal verdrag gesloten. Als je dat bij elkaar optelt, hou je heel weinig politiek primaat en beïnvloedingsruimte over hier, vanuit de Kamer in Nederland.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan luisteren naar mevrouw Boelsma-Hoekstra. Zij spreekt namens de fractie van het CDA. Gaat uw gang.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Ook namens het CDA beterschap aan de staatssecretaris.

Begin dit jaar hield ik mijn maidenspeech, met als rode draad: samenwerken en de kracht van de rayonhoofden van de Elfstedentocht. Die staan symbool voor de kracht van de samenleving. Daar wil ik het vandaag bij deze begrotingsbehandeling over hebben. Want vrijwilligers in onze lokale gemeenschappen zijn de smeerolie van de samenleving. Om deze reden is de CDA-fractie deze zomer op pad gegaan. We gingen niet praten over dat er te veel regels zijn, maar gewoon met de voeten in de klei op pad en in gesprek. Dat leverde mooie gesprekken en inzichten op. Het varieerde van evenementen waar alles best voorspoedig ging tot evenementen waarvoor er elk jaar weer nieuwe regels bij kwamen, de verzekeringskosten de pan uitrezen en een duidelijk aanspreekpunt vanuit de lokale overheden ontbrak.

Ik kan nog wel even doorgaan, want we kunnen er wel een dag mee vullen, maar twee belangrijke punten wil ik toch even benoemen. Als eerste het grote verantwoordelijkheidsgevoel. Dat maakt ons veel te risicomijdend en leidt tot het dichtregelen van alles wat mogelijk fout zou kunnen gaan. Dat moet anders. Als tweede is het vaak lastig te achterhalen waar welke regel vandaan komt. Dat maakt het ook lastig om te ontregelen. Ik vraag de regering of zij dit beeld herkent.

Voorzitter. Het CDA wil dat het verminderen van regeldruk voor vrijwilligers en de samenleving net zo serieus wordt aangepakt als het schrappen van regelgeving voor ondernemers. Tegelijkertijd weten we dat het voor kleine organisaties lastig is om te achterhalen waar het precies wringt met de regeldruk. Het CDA heeft hiervoor een amendement ingediend, zodat de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen, die heel dicht bij onze buurthuizen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

en het verenigingsleven zit, hierbij kan helpen. Ik ben benieuwd naar de appreciatie van het kabinet.

Als tweede wil ik graag inzoomen op het Gemeenschapsfonds. Voor het CDA was het heel belangrijk dat dit fonds er zou komen. Ons land heeft ontmoetingsplekken hartstikke hard nodig. Een voorwaarde moet wel zijn dat het geld terechtkomt bij de juiste mensen. Het geld moet terechtkomen bij de gemeenschappen, vrijwilligers en hun dorpshuizen zelf, niet bij betaalde professionals. Het moet niet weglekken naar overhead en uitvoeringskosten. Deelt de minister deze uitgangspunten? Wat gaat de minister doen om te zorgen dat het zonder te veel gedoe bij de juiste mensen terechtkomt?

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ik ben blij dat het CDA hier zo bij stilstaat. Het is namelijk ook een van onze zorgpunten. Als je burgerinitiatieven wil belonen en de ruimte wil geven om ontwikkelingen te laten doen, dan is het best moeilijk als het beleid is: wie het eerst komt, die het eerst maalt. Ik hoop dat het CDA dat ook als probleem ziet.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat het juist op zo'n manier moet dat iedereen een goede kans maakt om er ook gebruik van te kunnen maken. Dat willen we met deze regeling bewerkstelligen. We hebben hier ook gezien dat mensen weleens de dupe zijn geweest van sommige regelingen.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Bij VWS hebben we met een subsidieregeling "wie het eerst komt, die het eerst maalt" gehad. Dat betekende dat alle bestaande professionele organisaties inderdaad prima wisten hoe het werkt, maar dat al die andere organisaties, die nog moesten gaan samenwerken, allemaal achteraan stonden en dat de pot leeg was. Hoe gaan we nou voorkomen dat dit ook gebeurt met dit Gemeenschapsfonds?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat dit een hele goede vraag is. Dat is ook een beetje de strekking van de motie, denk ik. Misschien kunnen we 'm nog ietsjes aanscherpen. Het doel van de motie is om het geld te laten landen waar het ook echt nodig is. Ik denk dat mevrouw Van Brenk een punt heeft als ze zegt dat het juist landt bij professionals die de wegen naar het subsidieloket heel makkelijk kunnen vinden. Ik denk dus dat dit een hele waardevolle toevoeging is ten aanzien van het probleem dat ik schets.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ja, afrondend. Ik hoop dat dit ook bij de minister op het netvlies staat en dat die motie gaat helpen met ervoor zorgen dat het inderdaad daar landt waar het nodig is.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat ik deze vraag dan ook doorgeleid naar de minister. Ik vind het namelijk een hele goede aanvulling op mijn betoog.

De stap van gemeenschappen naar de regio is niet zo groot; juist in de regio is de gemeenschapszin groot. Maar we zien dat Haags beleid daar niet altijd goed toepasbaar is. Het kan gaan om de verdeling van geld. Een Waddeneiland kan voor een paar honderd euro simpelweg geen preventiemedewerker inhuren. Maar het kan ook gaan om de uitvoerbaarheid van beleid: niet alles wat wij hier bedenken, is passend voor elke regio. Den Haag heeft het hier al vaak over gehad, maar zonder echt resultaat. Zonder allemaal losse toetsen te willen, zal er toch een modus gevonden moeten worden om beleid goed in alle regio's te laten landen, willen we recht doen aan het rapport dat hier al heel vaak besproken is, Elke regio telt!. Ik zie dit als een belangrijke opdracht voor de minister deze kabinetsperiode. Voelt hij deze verantwoordelijkheid en mogen we hem daaraan houden?

Voorzitter. Dan kom ik bij de gemeentefinanciën. Over de herverdeling las ik in de brief van de minister dat de deur nog op een kier staat om er niet per 1 januari 2029 uit te zijn. Maar er is genoeg uitstel geweest. Ik wil de minister vragen om dat uit te sluiten. Daarnaast wachten wij op het rapport-Van Ark 2. Ik ben daar heel benieuwd naar, want dat schetst wat de problematiek is. In het voorjaar horen we daar meer over.

Voorzitter. Als laatste kom ik bij de slagvaardige overheid. Daarover ligt nu ook een goede brief voor, maar die is niet concreet; dat is hier al heel veelvuldig genoemd. In die brief is ook aandacht voor regeldruk. Er staat ook iets in over de Woo. De staatssecretaris blijft aankondigen dat hij snel iets aan de uitvoeringslasten van de Woo wil doen. Dat wil ik ook, maar ik wacht al maanden op een brief die na de zomer zou komen. Hoe kan dit, vraag ik in dit geval aan het kabinet.

We hadden onlangs een heel goed rondetafelgesprek over de slagvaardige overheid. Daar sprong wat mij betreft een ding uit: als de politiek een slagvaardige overheid wil, moeten we ook naar onszelf durven kijken. De Tweede Kamer is kampioen micromanagement. Dat helpt niet. We zullen moeten minderen. Er is door het CDA een poging gedaan om tot een motiequotum te komen, maar de meerderheid van de Kamer zag dit nog niet zitten. Binnen de fractie zijn we hier verder aan gaan werken. Ik moet zeggen: je kijkt dan op een hele andere manier naar je inbrengen. Waar is echt een motie voor nodig en wat kan ik op een andere manier regelen? Maar er is meer, zoals schriftelijke vragen stellen om een LinkedIn-post te kunnen maken, of de bakken mondelinge vragen die ambtenaren elke maandag voorbereiden. Ik vraag aan mijn collega's: wordt de samenleving daar nou echt beter van? Ik ben ook benieuwd wat de staatssecretaris daarvan vindt. Het CDA wil nog steeds een motiequotum en denkt ook aan andere

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

voorstellen. Maar dat moeten we wel samen doen. Daarom nodig ik collega's van andere partijen uit om mee te denken.

Voorzitter, afrondend. Misschien moeten we dus eens nadenken over hoe we slagvaardig aan het werk kunnen voor onze gemeenschappen. Dan werken we samen aan de dingen die echt leven bij de mensen langs de lijn, bij het voetbalveld of in de zaal bij de lokale muziekvereniging.

Tot zover.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik moet via de voorzitter spreken, maar het CDA gaat het kabinet toch niet vragen of de Tweede Kamer wat minder werk kan doen? Dat staat toch haaks op de taak die wij als volksvertegenwoordigers hebben?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij heb ik de vraag aan de Kamer gesteld. Ja, in eerste instantie wel; dat was mijn eerste vraag. Ik ben ook benieuwd. We hebben een heel goed rondetafelgesprek gehad, waarin dit echt naar voren kwam. Nou, misschien kan ik de vraag anders stellen: zou het niet mooi zijn om te achterhalen welke invloed de moties die wij met z'n allen indienen — ik doe daar zelf ook aan mee, maar ik probeer het wel te beperken — hebben op het aantal ambtenaren die voor ons aan het werk zijn? Dat hoeft niet te betekenen dat we geen moties meer hoeven in te dienen. Ik moet zeggen dat ik, doordat wij zelf in onze fractie dat motiequotum hebben, probeer om mijn controlerende werk op een andere manier te doen, die ook passend is. Het is dus een beetje een uitdagende vraag richting de Kamer — misschien is die vraag richting de minister niet helemaal goed gesteld — om te achterhalen wat de consequenties zijn van die elf, twaalf, dertien of soms twintig bladzijden moties. Dat is mijn vraag.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Mevrouw Boelsma stelde de vraag wel degelijk aan het kabinet: wat vindt het kabinet daarvan? Ik hoop dus dat ze die vraag terug wil nemen, maar ik heb nog een tweede vraag. Een van mijn problemen met het motiequotum is dat het weliswaar heerlijk klinkt, maar dat ik bepaalde moties soms twee, drie of vier keer moet indienen voordat ze worden uitgevoerd. Prima, daar kan ik zo in schrappen, maar dan moeten die moties wel worden uitgevoerd. Daar zit óók een taak van de volksvertegenwoordiging. Dat is dus niet een vraag aan een kabinet hoe het de Kamer wil gaan controleren, maar andersom: hoe zorgen wij als volksvertegenwoordiger dat aangenomen voorstellen daadwerkelijk worden uitgevoerd?

De **voorzitter**:
En uw vraag?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Nou, of het CDA die mening deelt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik snap de vraag. Volgens mij zijn we een beetje in een vicieuze cirkel terechtgekomen. Ik kom uit gemeenteland. Toen ik hier kwam, moest ik er ontzettend aan wennen dat het mijn hoofddoel was om op de dinsdag over de bladzijden moties te stemmen; ik zeg het maar even vanuit mijn hart. Als de moties niet goed worden uitgevoerd, is dat een aandachtspunt. Is dat omdat men het niet aankan? Of heeft het een andere reden? Dat is een ander, net zo belangrijk vraagstuk. Maar de moties die ik hier voorbij zie komen … Laat ik dan mijzelf de spiegel voorhouden, want ik kan niet oordelen over anderen. Ik heb in het begin gedacht: ik moet best wel veel moties indienen, want dat is heel belangrijk. Maar als ik ernaar kijk, denk ik het volgende. Ik heb toevallig in het debat over IenW een hartstikke goede toezegging gehad. Dan is het wat mij betreft klaar. Het is ook de vraag: kan het op een andere manier en helpt dit ons nou verder? Het is ook een open vraag richting de collega's om daar eens over na te denken. Ik gooi 'm er gewoon maar in, want ik denk dat het wel een gesprek waard is, misschien tijdens het commissiedebat over de slagvaardige overheid.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Beckerman.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik heb tien jaar in de provincie gezeten. Toen ik Kamerlid werd, moest ik er bijvoorbeeld aan wennen dat je controlerende taak hier een stuk moeilijker is. Als je in een raad of in de Staten zit en een wethouder of gedeputeerde zou een belangrijke conclusie ergens in de stukken verstoppen, dan gaat de collectieve raad daartegenin, of de collectieve Staten. Dat is hier weleens anders. Dat mis ik in de analyse van het CDA. Ik word hier ook soms weleens heel verdrietig van. Ik heb moties meerdere keren ingediend, bijvoorbeeld over de ongelijkheid tussen gedupeerde Groningers. Nog steeds moet je continu moties indienen om ze goed uit te laten voeren.

De **voorzitter**:
En uw vraag, mevrouw Beckerman?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
De stapeling van moties heeft ook te maken met hoe serieus de Kamer doorbijt op dit soort dossiers. We hebben twee gigantische schandalen. Er zijn twee parlementaire enquêtes geweest en het is nog steeds niet opgelost. Daar zit een beetje mijn pijn als hier zo makkelijk over nagedacht wordt. Er zijn collega's die hier eindeloos voorstellen op hebben gedaan en het gaat nog steeds niet de goede kant op. Dan kun je niet zomaar zeggen: er is een quotum voor. Daar moet de gehele Kamer veel harder op doorbijten.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik voel heel duidelijk de pijn dat het maar niet lukt om daar controle op te krijgen. Het is de vraag of dat dan met meer moties wel lukt. Ik denk dat het vraagstuk daaronder een fundamentelere vraag is, die ik best weleens een keer verder wil doorspreken. U geeft zelf al aan: in gemeenteland kan een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

college een motie naast zich neerleggen. Dat geldt ook voor de Gedeputeerde Staten in de provincies. Hier is een heel andere systematiek en verwacht je dat een motie wordt uitgevoerd. Er ligt een andere vraag onder het gegeven dat dat soms niet gebeurt. Ik denk dat het goed is dat ik weer de steen in de vijver heb gegooid. Dat doen we wel vaker. Maar we moeten niet voorbijgaan aan de problematiek die u schetst. Ik vraag me af of dat door meerdere moties wordt opgelost of dat dat op een andere manier kan.

De heer **Clemminck** (JA21):
Mevrouw Beckerman stelde eigenlijk de vraag die ik ook had. Sommige moties zijn symboolpolitiek, maar dit riedeltje is ook een beetje symboolpolitiek van de collega van het CDA. De collega van het CDA wil focussen op hoe wij ons werk doen, maar dan wijst u toch even naar de duizend Europese verordeningen die per jaar op Nederland afkomen? Gaat het CDA daar wat aan doen? Daar zit veel meer regeldruk en bureaucratie dan bij de moties die we hier in deze Kamer aannemen.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik wil gewoon spiegelen. Ik wil gewoon ook dat we naar onszelf kijken. Dat vind ik zelf heel belangrijk. Wat dat betreft is het het waard om eens te onderzoeken wat al die moties doen met de uitzetting. Iedereen is het erover eens dat het heel lastig is om de taakstelling te halen en dat dat niet in de uitvoering mag. Daar zijn heel veel zorgen over. Ik heb ook een paar keer geprobeerd te vragen: wat denkt u dan van dit verhaal? Ik krijg dan geen duidelijk antwoord. Nu krijg ik dat gelukkig wel in het debat, dus dat is hartstikke mooi.

Wat betreft Europa is het volgende heel belangrijk. Wij zijn een paar keer op bezoek geweest. De interpretatie van de regelgeving die vanuit Europa komt, gaat weleens op een manier … Niemand van u zit in de commissie van IenW. Ik heb daar heel veel aandacht gevraagd voor het probleem van het praamvaren van de Berkelse Zomp, de Enterse Zomp en de Leeuwarder Pramen. Dat is gewoon een interpretatie van de regelgeving, die niet werkend is voor de problematiek waar het om gaat. Daar kan volgens mij ook nog een stukje verbetering plaatsvinden.

De heer **Clemminck** (JA21):
Ik heb een beetje moeite met de belerende toon van het CDA die af en toe in dit debat naar voren komt. Het is toch een beetje de partij van de dominees die gaat vertellen hoe andere Kamerleden hun werk moeten doen en daar iets van vindt.

Ik ga even terug naar de Europese Unie. Lokale en nationale koppen moeten we niet doen, maar zolang er zo'n beetje 1.000 verordeningen per jaar uit Brussel komen, kunnen wij ons hier heel druk gaan maken over 500 regels en over nationale koppen, maar dan loopt dit land helemaal vast. Wat gaat het CDA doen om die bureaucratie uit Brussel eindelijk in toom te houden?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij heb ik daar net een antwoord op gegeven, ook over hoe je daar landelijk, en dus hier, mee omgaat.

Ik wil toch even terugkomen op het "belerende toontje" en de "dominees". Ik ben geen dominee en ook nooit geweest. Ik heb juist gezegd: ik kijk naar mezelf. Als collega's van mij zeggen dat zij het geen goed voorstel vinden, dan is dat hun keus. Maar ik heb hier ook gehoord dat het debat gaat over hoe lastig het is om goed vat te krijgen op die taakstelling van een slagvaardige overheid. We hebben een heel goed rondetafelgesprek gehad. Had ik dat niet gehad, dan had ik hier misschien dit betoog ook op een andere manier gehad. Maar dat gesprek bevestigde eigenlijk waar wij dus ook wel tegenaan lopen. Om die reden dacht ik: ik breng het toch in. Want ik vond die rondetafel heel zinvol. Bent u het er niet mee eens? Dat kan. Het is zeker niet belerend bedoeld. Ik ben zelf blij dat ik op die manier aan het werk kan.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik vind dit echt zo'n non-debat. Mensen die zitten te luisteren, zijn volledig afgehaakt, omdat wij hier met elkaar bezig zijn met moties. Het is trouwens wel democratie, CDA. Dan heb je nou eenmaal middelen, dus houd eens even op.

Ik wilde interrumperen op het Gemeenschapsfonds. Realiseert het CDA zich, om maar eens even in de regeldruk en de ambtenaren te blijven zitten, dat dat betekent dat er een subsidieregeling moet worden opgetekend en aangevraagd, dat dit oeverloze aantallen gesprekken en ambtenaren die dat allemaal moeten bekijken oplevert, en dat het eigenlijk een greep in de kas is? Want waarom is dit ingevoerd? Er stond 450 miljoen klaar om verzorgingshuizen nieuwe stijl te organiseren, juist datgene wat tussen de verpleeghuizen en thuis zonder enige zorg — dat schaft het CDA namelijk ook af — bedoeld is.

De **voorzitter**:
Uw vraag, mevrouw Keijzer?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat zat erin, voorzitter. Realiseert het CDA zich dat?

De **voorzitter**:
U zit nu op 60 seconden. Ik probeer iedereen een beetje marges te geven, maar we moeten echt wel bondig interrumperen.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Er zitten een paar lagen in de vragen, dus dan is de consequentie dat ik ook iets langer doe over het beantwoorden.

Ik wil even beginnen met de non-discussie. Dat mag u vinden. Ik wil het toch

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

gewoon aanhangig maken en laten wij dan als CDA zo gaan werken. Als u het daarmee niet eens bent, is dat prima.

De **voorzitter**:
Als mevrouw Keijzer het daar niet mee eens is.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Als mevrouw Keijzer het daar niet mee eens is, is dat helemaal prima. Maar ik vind het goed dat we het debat er wel over voeren en ik denk dat de mensen thuis, die ons hier bij de stemmingen op de dinsdagmiddag volgen, soms ook weleens denken: wat gebeurt hier? Op zich vind ik die discussie niet erg.

Mevrouw Keijzer vroeg ook nog naar het Gemeenschapsfonds. Zelf denk ik daar net wat anders over. Onze lokale gemeenschappen draaien bijvoorbeeld op de dorpshuizen en de sportclubs. Daarvoor is het in het leven geroepen. Ik ken voorbeelden vanuit gemeenteland waaruit blijkt dat je net dat steuntje in de rug moet hebben om bijvoorbeeld verduurzaming of iets anders een zetje te geven. Mijn betoog is er juist op gericht deze regeling niet te ingewikkeld op te tuigen. Mevrouw Van Brenk heeft daar net ook een mooie bijdrage over geleverd. Als we daar samen goed over nadenken, kan daar een heel mooie regeling uit komen, denk ik.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Maar daar was het niet voor bedoeld. Nu hebben we het opeens over dorpshuizen, maar het was bedoeld voor ouderen. Het was bedoeld om iets te regelen voor de greep in de kas van 450 miljoen die ervoor moest zorgen dat ouderen langer thuis konden blijven wonen of later de stap naar het verpleeghuis konden zetten. Die greep in de kas is gedaan. Toen kwam er een douceurtje van twee keer 40 miljoen, uit mijn hoofd gezegd. Dat was het Gemeenschapsfonds. Maar dat gaat het probleem niet oplossen. Bovendien gaat het tot een heleboel regels en extra ambtenaren leiden. Dan kun je hier wel over moties beginnen, maar kijk ook eens naar wat je zelf gewoon in het beleid doet.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat we het over twee verschillende dingen hebben, mevrouw Keijzer, zeg ik via de voorzitter. Dat Gemeenschapsfonds en hetgeen waaraan u refereert, namelijk het gemeenschappelijk wonen van ouderen, zijn twee verschillende dingen. Ik denk dat wij nu langs elkaar heen praten. Het gaat hier om €200.000, verdeeld over een aantal jaren. Er is onlangs een brief van de minister gekomen die uitlegt waar het Gemeenschapsfonds voor bedoeld is. Ik denk dus dat we over twee verschillende dingen praten.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nou, laten we daar dan bij wegblijven. Wat moet je trouwens met €200.000 voor …

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Sorry, 200 miljoen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het wordt er zo niet helderder op. Wat moet je met geld als je het over deze aantallen hebt? Maar het punt blijft staan. Je doet een gigantische greep in de kas, want je schaft de huishoudelijke hulp en de verzorgingshuizen nieuwe stijl af, en komt met een potje geld waarmee weer ongelofelijk veel ambtenaren aan het werk moeten, op rijksniveau en in al die gemeentes.

De **voorzitter**:
Uw vraag, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat presenteer je dan hier als iets goeds, terwijl het eigenlijk wat dubbelhartig is. Ziet de fractie van het CDA dat?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
De CDA-fractie ziet dat anders. Wij denken dat het gewoon goed kan helpen. Ik ben mijn betoog begonnen met de lokale gemeenschappen en ik denk dat het heel goed zou kunnen helpen om daar een steuntje in de rug te geven.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Het onderwerp moties komt elk jaar weer even naar voren, vandaag ook weer. Ik vind het een beetje ingewikkeld dat de bal bij de Kamer wordt neergelegd. Ik denk dat we prima zonder spreekt-uitmoties kunnen, maar los daarvan: een kabinet dat moties niet uitvoert, nodigt uit tot meer moties. Ik mis bij mijn collega — zo zie ik u namelijk: als medecontroleur — dat zij ook daar het vizier op richt. Mijn vraag is als volgt. De afgelopen vijf jaar heb ik bijvoorbeeld elk jaar een motie ingediend om de Armeense genocide te erkennen; ik noem maar wat. Alle partijen behalve DENK, 147 zetels, zijn hier elk jaar voor, maar uw minister Berendsen weigert dat uit te voeren. De afgelopen keren waren het andere ministers.

De **voorzitter**:
Kom tot uw vraag, meneer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Wat adviseert u mij nu te doen?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat dit debat iets heel goeds blootlegt, namelijk dat er veel zorgen zijn over het niet uitvoeren van moties. Ik heb daar niet direct een advies voor, maar ik zie wel dat het indienen van meer moties het probleem niet oplost. Ik denk dus dat we het daarover moeten hebben. Ik heb het vandaag gekoppeld aan de slagvaardige overheid, maar ik voel hier in de Kamer dat er iets anders onder zit waar ik heel goed het gesprek over aan wil gaan, want ik voel ook dat ongemak bij collega-Kamerleden, vooral Kamerleden die al wat langer in deze zalen aanwezig zijn. Ik vind dat dat al iets goeds is van het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

debat dat we hebben gevoerd. Ik heb het gekoppeld aan de slagvaardige overheid, omdat ik vind dat je daarin ook stappen zou kunnen zetten. Ik denk dus dat die twee dingen best naast elkaar kunnen leven.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik snap dat u ze koppelt, maar daarom vind ik het ingewikkeld. De suggestie die u deed ... U hoeft overigens geen antwoord te geven over wat ik ...

De **voorzitter**:
"De suggestie die mevrouw Boelsma deed ..."

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mevrouw Boelsma. Mag ik ook "mijn collega" zeggen?

De **voorzitter**:
Dat mag ook.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn collega heeft geen antwoord gegeven op de vraag wat ik moet met die vijf moties. Volgend jaar zal ik er dus weer een moeten indienen, want het kabinet weigert de wens van de Kamer uit te voeren. Maar het ingewikkelde vind ik dat u bijvoorbeeld zegt: doe dan maar een toezegging. Maar ook een toezegging moet met dezelfde ambtenaren opgevolgd worden. Ik heb een andere motie, ten aanzien van het maximaliseren van rentekosten, zodat we eindelijk de kosten voor mensen die diep in de schulden zitten, niet tot in de eeuwigheid laten oplopen. Die wordt ook al vijf jaar niet uitgevoerd. Ik probeer hier iets bloot te leggen. Wat adviseert u mij als uw collega na vijf jaar te doen?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Als ik het ei van Columbus had, dan zou dat geweldig zijn. Ik denk dat we hier dan een hele andere situatie zouden hebben. Maar ik sta hier nu gewoon in gesprek met u te bedenken ... Eigenlijk zegt u dat er niet wordt uitgevoerd wat Kamerbreed is aangenomen. Is daar ook regelmatig een gesprek met de ministers en staatssecretarissen over? Ik wil daar best een keer over in gesprek gaan, want dat het wordt uitgevoerd, is wel de basis van hoe wij hier moeten werken. Maar ik vraag me dus echt af of het herhaald indienen van die moties dan de oplossing is voor het onderliggende probleem. Ik weet niet of de heer Ceder dat ook voelt. Ik wil best met de heer Ceder in een zoektocht kijken hoe we dat op een andere manier kunnen oplossen, maar ik heb hier op dit moment, staande deze vergadering, niet direct de oplossing. Ik wil echter best met de heer Ceder in gesprek om daarnaar te kijken, want door u en uw collega is net aangegeven dat dat het onderliggende probleem is waarom de fracties die moties zo vaak indienen. Volgens mij is dat dan iets waar we het over moeten hebben.

De **voorzitter**:
Ik ben al heel streng naar mensen achter de interruptiemicrofoon wat betreft

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

bondigheid, maar ik ga ook naar mevrouw Boelsma kijken en haar vragen om het iets bondiger te houden. De heer Ceder gaat kort afronden.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Het alternatief is natuurlijk de minister wegsturen. Daar heb ik ook vaak over nagedacht. Als je na vijf, zes keer geen motie wilt uitvoeren, ben je misschien niet geschikt voor de functie. Maar goed, dan heb je een escalatie die je als Kamer volgens mij ook niet zou willen. Een toezegging vraagt om dezelfde capaciteit. Ik constateer eigenlijk het volgende. Het is best wel lastig, want dit is al het tweede jaar achter elkaar dat het CDA dit probeert. Er wordt een probleem geconstateerd. De bal wordt eigenlijk vooral bij de Kamer neergelegd. Dat is de analyse die wordt gedaan, terwijl als we het afpellen mijn collega en ik allebei tot de conclusie komen dat de oplossing zou zijn dat het kabinet eigenlijk veel meer zou moeten en kunnen leveren.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik zou u willen uitnodigen, mocht het weer tot een motie komen — ik vermoed een motiequotum — om dit mee te wegen. Als dit niet wordt meegewogen, nodig ik u uit om zich af te vragen of u hiermee niet het beeld van de Kamer meer schaadt dan baat.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat dat een hele mooie handreiking is om dit gesprek verder te voeren. Ik kom trouwens niet met een motie over het motiequotum. Maar ik vind het een hele goede handreiking, dus dank u wel.

De heer **Flach** (SGP):
Beseft het CDA dat met het opnieuw spreken over het motiequotum met name oppositiepartijen tandeloos worden gemaakt? Door het grote aantal partijen zitten we — dat zeg ik niet specifiek tegen deze voorzitter — hier in een bijna schoolse omgeving. We hebben een beperking van het aantal interrupties, zelfs met een stopwatch ernaast. We hebben dan ook nog eens bewindslieden — dat zeg ik ook niet specifiek tegen deze minister — die heel handig zijn in te doen alsof ze de eerste vraag niet hebben begrepen, de tweede vraag net te omzeilen en bij de derde te zeggen: ik heb geen vraag gehoord. Op dat moment sta je als oppositiepartij met lege handen. Dan resteert er soms louter nog een motie en een Kameruitspraak. Is het CDA zich er dan niet van bewust dat je door dat te beperken, partijen echt tandeloos maakt?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij is dit aan de orde gekomen in de vorige periode, toen wij ook in de oppositie zaten. Wij hebben daar natuurlijk ook over nagedacht en gekeken hoe je dit op een andere manier kunt doen. Ik denk dat wat hier is gebeurd en waar het gesprek nu over gaat, dus de zorg die eronder zit, is dat het gewoon lastig is om iets gedaan te krijgen. Ik denk dat we het met z'n

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

allen over dat vraagstuk moeten hebben. Die tandeloosheid hebben wij op dat moment niet gevoeld, maar soms wel, denk ik. Ik heb ook weleens aan het einde van een periode, dus aan het einde van mijn parlementaire jaar, gedacht: dat had wel mooi in een motie gekund. Maar dan ga je er toch op een andere manier naar kijken. Ik vind het mooi dat die nuance hier vandaag wordt aangebracht en dat we toch iets onderliggends boven tafel hebben waarover we het met z'n allen kunnen hebben.

De heer **Flach** (SGP):
Ik ben het met mevrouw Boelsma eens dat de grote hoeveelheid moties ook een vorm van machteloosheid is en dat het er veel meer om gaat hoe je als kabinet en Kamer met elkaar omgaat. Er zijn bewindslieden die dat heel goed doen, maar er waren in de vorige periode ook bewindspersonen zoals mevrouw Keijzer, bij wie je nooit iets gedaan kreeg zonder een motie. Dan moest je wel. Nee hoor, dat is een grapje! Maar je moest soms echt een motie inzetten om iets voor elkaar te krijgen. Daar zit nog een klein beetje frustratie, dat voelt u wel.

De **voorzitter**:
Een klein beetje, merk ik.

De heer **Flach** (SGP):
Maar zouden we het niet meer daarin moeten zoeken, in de samenwerking met de regering? Sommige bewindslieden doen dat overigens al heel goed. Dat wil ik ook gezegd hebben.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat we elkaar hier heel goed in kunnen vinden. Ik denk dat dat ook een heel mooi eindresultaat van dit debat zou kunnen zijn, ja.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Een slecht idee wordt niet een goed idee met een motie, zou ik tegen de heer Flach willen zeggen.

De **voorzitter**:
Maar uw vraag?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Zullen we stoppen met de moties? Volgens mij moeten we het daarover hebben bij de Raming. Dit gaat over de BZK-begroting: regeldruk, provincies, gemeenten, allerlei coördinatoren. Daar gaat mijn vraag over. Ik heb een aantal amendementen ingediend om nou eens echt te gaan snijden in allerlei subsidies. We hebben veel coördinatoren. We hebben er eentje op het gebied van racisme. Nou, schaf 'm af. Er staat 60 miljoen cumulatief voor het slavernijverleden. Stop daarmee. Mijn voorstel is dan om dit te stoppen in het feit dat onze gevangenissen niet meer functioneren en mensen niet meer de straf uitzitten die ze krijgen. Is dat dan niet een geweldig idee en vele malen beter dan om het hier over aantallen moties te hebben?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik geef geen kwalificatie aan de verschillende ideeën hier. Volgens mij heeft iedereen hier goede ideeën, dus ik denk dat we dat met z'n allen doen. Er komt een appreciatie van uw amendementen. Daar ga ik rustig naar luisteren en dan kom ik er vast in mijn tweede termijn op terug.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Toch een klein beetje gevoel, initiatief en overtuiging. Als je hier zo staat te praten over verspilling van geld en over de kerntaken van de overheid, zie je toch ook wel de hoeveelheid nationaal coördinatoren die we hebben, en het diversiteits- en inclusiebeleid? Een van de redenen waarom gemeenten niet rond kunnen komen, is omdat ze overal antidiscriminatievoorzieningen in de benen moeten houden. Als je dat bij elkaar optelt, gaat het over een gigantische hoeveelheid geld. Dan moet je daar toch in willen snijden? Ik heb het dus even niet over mijn amendementen, maar ziet mevrouw Boelsma dat wel?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik zit niet bij die commissiedebatten, maar ik denk dat er ook een stukje beleid achter zit waardoor dit gestalte heeft gekregen. Ik ga dus niet zeggen dat dat te veel of te weinig is; dat kan ik op dit moment niet beoordelen. Ik wacht dus ook even rustig af wat de appreciatie van de minister daarvan is.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Mevrouw Boelsma wil dus toch liever over moties praten dan daadwerkelijk over beleid dat je kunt schrappen, zodat de Nederlander zijn geld terugkrijgt en bijvoorbeeld, in het geval van mijn amendementen, een deels weer functionerend gevangeniswezen krijgt.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Ik denk dat er bij het praten over wat u benoemt in uw amendement veel meer tot uiting komt als je dat niet even in een interruptie doet, zo van "ik wissel dit in voor dat". Er moet gewoon een gedegen appreciatie van de minister onder liggen en we moeten kijken waarom dat geld staat waar het staat, en dan moet je er een goed oordeel over vellen.

De heer **Vermeer** (BBB):
We hebben hier wel gesprekken over moties en zo, maar dat gaat over structuur. Volgens mij gaat dit over cultuur. Het grootste probleem bij al die moties is namelijk dat het kabinet ze of niet uitvoert, of anders uit wil leggen, en dat partijen op de appreciatie van de minister zitten te wachten in plaats van een eigen mening te hebben. Dat is natuurlijk geen controle van de macht, maar dat terzijde. Het zit er ook in dat mevrouw Boelsma-Hoekstra een Gemeenschapsfonds van 200 miljoen over vijf jaar als iets heel moois presenteert, en ze vervolgens verzwijgt dat het kabinet, dat de coalitie waar mevrouw Boelsma-Hoekstra onderdeel van is, voor al diezelfde verenigingen,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

voor al die clubs, bezuinigt op de korting op de energiebelasting van honderden miljoenen per jaar.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Vermeer** (BBB):
Mijn vraag is: vindt mevrouw Boelsma-Hoekstra het dan eerlijk om het een wel te vertellen en te brengen als een succes, en het ander niet te vertellen, terwijl dat om veel meer geld gaat?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij hebben wij dit debat over het Gemeenschapsfonds eerder gevoerd, of heeft mijn collega dat gedaan. De heer Vermeer heeft gelijk dat die korting er, op basis van de augustusbesluitvorming, in 2030 aan zit te komen. Als ik het goed begrijp, vraagt hij of de tijd uit de eerder ingediende motie wel voldoende is om de verduurzaming voor die dorpshuizen rond te krijgen. Ik denk dat het goed is om te kijken wat de uitwerking daarvan is, en om, als die heel erg slecht uitvalt, te kijken of daar bijstelling op nodig is. Maar dit is een fonds dat bij de aanvang van deze regering in het leven is geroepen, en dan kun je niet zeggen: dat vind ik nu niks. Daar gaan we gewoon mee verder en dat gaan we ook uitzetten bij al die gemeenschappen die daar wel gebruik van willen maken.

De heer **Vermeer** (BBB):
Dit bedoel ik nou precies over cultuur. Ik stel gewoon een duidelijke vraag: vindt mevrouw Boelsma-Hoekstra het prima om 200 miljoen over vijf jaar te geven en honderden miljoenen per jaar weg te halen? Dan krijg ik een heel verhaal, zo van: we hebben het er al eerder over gehad en die mensen moeten gaan isoleren en geld besparen. Dat was niet mijn vraag. Het begint hier met gewoon normaal antwoorden op een vraag. Als we die cultuur niet veranderen, kunnen we duizenden motiequotums en allerlei beperkingen invoeren, camera's uitzetten en ik weet niet wat het CDA allemaal nog meer wil, maar dan is het echte probleem toch de cultuur? Dat vraag ik mevrouw Boelsma-Hoekstra.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij heb ik een poging gedaan om een antwoord op de vraag te geven. Ik heb aangegeven dat volgens mij die korting die u noemt, ingaat per 2030. Ik snap de zorg van de heer Vermeer. Het is niet zo dat ik dat hier sta te verbloemen; het is voor mij ook een zorg. Laten we kijken hoe dat uitwerkt, en als er bijstelling nodig is of als het bijvoorbeeld heel veel consequenties heeft, vindt u mij aan uw zijde om daarover het gesprek aan te gaan. Dat is niet verzwijgen. We weten dat het Gemeenschapsfonds er komt; dat is ook door de minister in een brief gezet. Volgens mij is de enige oproep die ik hier doe: laten we dat op een manier doen die niet te lastig is voor de mensen die daar gebruik van willen maken. Dat is mijn oproep.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik probeer het nog één keer. Het is geen rocketscience. Als mevrouw Boelsma-Hoekstra vindt dat het prima is om per jaar 200 miljoen te geven en 300 miljoen tot 500 miljoen weg te halen, dan snap ik haar, maar dan moet ze dat wel gewoon zeggen. Maar als ze zegt "nee, dat vind ik ook een onacceptabele bezuiniging", dan gaan we daar een oplossing voor zoeken. Kan ik met u aan de slag om ervoor te zorgen dat die bezuiniging komend jaar geschrapt wordt?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
U kunt met mij aan de slag om te kijken wat de daadwerkelijke consequenties van die regeling zijn. Dan kunnen wij verder praten over welke consequenties dat in 2030 heeft.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik wil nog even terug naar de eerdere discussie over hoe de overheid effectiever kan werken. Mijn simpele vraag is of het CDA het heel logisch vindt dat er eerst een bezuiniging wordt ingeboekt en dat het kabinet daarna pas gaat nadenken over wat het minder gaat doen. Ik hoop een breder antwoord te krijgen dan "minder moties".

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
De uitdaging is geweest om bij onszelf te beginnen bij de moties. Ik had deze interruptie verwacht, dus dank daarvoor. We hebben een brief ontvangen waarin staat wat er bezuinigd zal worden, maar niet wat de daadwerkelijke invulling daarvan is. Ik voel dat ongemak in de hele zaal. Iedereen zegt dat er bezuinigd moet worden, maar de vraag is langs welke weg dat moet. Het moet vooral niet te veel in de uitvoering, hoor ik hier ook terug. Ik voel samen met de heer Mohandis dat ongemak over hoe het daadwerkelijk gaat landen. Volgens mij hebben wij ergens in november of december nog een debat over de slagvaardige overheid. Ik zie het dan maar als een kans voor de staatssecretaris om input van onze kant te krijgen voor begin volgend jaar, zodat er op basis van de motie-Bontenbal/Brekelmans een duidelijkere uitwerking komt dan wat ik nu in de brief heb gezien. Ik ben het op dat gebied dus met u eens.

De heer **Mohandis** (PRO):
Oké, dat is mooi. Dan pellen we 'm af. Eerder, in een ander interruptiedebatje met een andere collega, zei u iets in de trant van: zo gaan we de taakstelling nooit halen. Dan vraag ik me af of de taakstelling voor het CDA nou de heilige graal is. Is de taakstelling de heilige graal? Of is het echt zoeken met elkaar naar hoe we effectiever kunnen werken?

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Toen ik in mijn enthousiasme het woord "taakstelling" gebruikte, dacht ik al: daar komt iemand op terug. Ik denk dat u dat dus goed gehoord heeft. Maar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

ik denk dat daarom ook mijn vraag over ons eigen functioneren erin komt. Naar aanleiding van ons rondetafelgesprek, dat heel informatief was, denk ik dat we ook moeten kijken naar het volgende. Ik noem het dan toch even "taakstelling". Kijk, dat je een taakstelling hebt van zo veel mensen, is niet de invulling van hoe je dat gaat bereiken. Dat kan ook, en volgens mij hebben veel voorgangers dat hier gezegd, met efficiënter werken en op een andere manier werken. Wij hebben nu nog geen zicht op hoe de staatssecretaris dat denkt te gaan uitvoeren. Dat is wel mijn zorg. Dat zeg ik u heel eerlijk. Het is namelijk nogal wat. Wij als Kamer krijgen de brief dan op dat moment en hebben gelukkig tussen nu en begin volgend jaar nog wel tijd om daarover in het debat over de slagvaardige overheid met elkaar van gedachten te wisselen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Mohandis** (PRO):
Dan zou ik het CDA nog willen meegeven om niet al te veel mee te gaan in het frame dat de staatssecretaris zelf op zijn eigen brief heeft geplakt. Het is heel erg gefixeerd op het getal. Ook de staatssecretaris heeft in de media gezegd dat de Kamer naar zichzelf moet kijken, terwijl we niet eens weten hoe dit kabinet naar zichzelf kijkt en zelf de eerste stappen zet. Dat is toch wel iets wat ik wil meegeven. Ga niet te veel mee in het kabinetsframe, maar controleer wat daar zit, zou ik het CDA willen meegeven.

Mevrouw **Boelsma-Hoekstra** (CDA):
Volgens mij zijn wij in deze zaal daartoe op aard. Dus dat gaan we doen. Volgens mij is heel duidelijk gewisseld wat de zorg van de Kamer is over die brief en over de uitvoering daarvan. Daarop komen we in het debat over de slagvaardige overheid terug.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Van den Brink, die ook spreekt namens de fractie van het CDA. Gaat uw gang.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Een jaar is kort. Vorig jaar, of eigenlijk begin dit jaar, stond ik hier om op deze plek mijn maidenspeech te houden bij deze begroting, over onze grondrechten en onze democratie. We moeten aan de bak met het onderhoud van onze democratie, zei ik toen, want de democratie piept en kraakt. Verkiezingen, ook in het afgelopen jaar, verlopen gelukkig nog steeds goed, maar daarna wordt het ingewikkeld. Zijn we nog in staat coalities te bouwen om samen de uitdagingen die voor ons liggen te lijf te gaan? Zijn onze instituties up-to-date als ze worden belaagd? Zijn we in staat over een wat langere periode, die nodig is om iets voor elkaar te krijgen, samen te werken, compromissen te sluiten en die om te zetten in wet- en regelgeving?

Er ligt een ambitieus regeerakkoord als het gaat over het versterken van de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

democratie. De onafhankelijkheid van democratische instituties moet vergroot worden. Er moeten meer checks-and-balances voor belangrijke benoemingsprocedures komen. Er moet een betere bescherming komen van hen die zich inzetten voor de rechtsstaat en daarnaast een hervorming van het kiesstelsel voor de Eerste Kamer, de invoering van het terugzendrecht voor de Eerste Kamer en een ander kiesstelsel voor de Tweede Kamer. Mijn fractie roept het kabinet op haast te maken met dit voorstel, want we zijn alweer een jaar verder. Kan de minister aangeven hoe het vordert met deze plannen?

Mevrouw de voorzitter. Toch gaan we onze democratie uiteindelijk niet redden met check-and-balances alleen. Uiteindelijk zullen we het moeten hebben van onze gezindheid, van onze wil, de wil om de democratie te respecteren, de wil om praten dé manier te laten zijn om onze meningsverschillen te overbruggen, de wil om ondanks de ingewikkelde omstandigheden samen de schouders onder toekomst van ons land te zetten. Het gaat om democratisch ethos. In het coalitieakkoord is afgesproken om het democratisch ethos in de hele samenleving te verdiepen. Hoe vult de minister dit in?

Ik ga niet somberen vandaag. Er is gelukkig nog volop democratisch ethos aanwezig. Niet alleen de vele vrijwilligers bij verkiezingen wijzen daarop, maar ook de mensen van vrijwel alle politieke partijen die avond aan avond aan het sjouwen zijn voor hun dorp, hun stad, hun provincie of voor ons land. Dat is fantastisch. En toch is het ook broos. Soms draaien afdelingen van politieke partijen op een paar trouwe mensen op leeftijd. Dat maakt de democratie soms kwetsbaar. Het is van groot belang dat partijen blijven functioneren als broed- en oefenplaats van democratie en van politiek talent. In een partij kun je leren hoe je politiek bedrijft. Ik zie dat bijvoorbeeld bij onze eigen jongerenafdeling en bij de jongerenafdelingen van andere partijen. Maar het is niet genoeg. We zullen aan nieuwe generaties goed burgerschapsonderwijs moeten geven. Democratie moet je leren, moeten we elkaar leren. We zijn dan ook heel blij met het extra geld dat beschikbaar is gesteld voor ProDemos. Zij doen prachtig werk. Maar ze zijn niet de enigen. Neem een organisatie als Tienskip, een club jonge mensen, veelal vrijwilligers, die hun best doen om de kennis van de alledaagse democratie onder studenten te vergroten en maatschappelijke betrokkenheid onder jongeren te stimuleren. Ik heb dan ook een amendement ingediend om Tienskip een zetje in de rug te geven, zodat ze op meer plekken in ons land hun werk kunnen doen. Ik ben benieuwd naar de appreciatie van de minister.

Voorzitter. Binnenkort bespreken we de Wet op de politieke partijen. Ook die kan helpen om de democratie weerbaarder te maken, doordat we strakker met elkaar afspreken wanneer een partij verboden moet kunnen worden ter wille van de democratie. Die kan helpen doordat we afspraken maken over fondsenwerving door politieke partijen en doordat we de waarde van interne partijdemocratie bespreken. Mijn fractie ziet ernaar uit om dat gesprek aan te gaan. Fijn dat dat voorstel er nu ligt.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Vermeer** (BBB):
De heer Van den Brink begint over ongewenste beïnvloeding en dat soort zaken. Toch heeft hij tegen mijn motie gestemd om organisaties die betaalde campagnes voeren om verkiezingen te beïnvloeden, te verplichten hun donaties bekend te maken. Hoe rijmt de heer Van den Brink dat?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik ga u twee antwoorden geven als u dat goed vindt. Het eerste antwoord is dat als er maatschappelijke organisaties zijn die een politieke boodschap hebben en dus proberen verkiezingen te beïnvloeden, ik vind dat die transparant moeten zijn. De stichting Voor Ons Nederland wordt steeds genoemd. Ikzelf vind dat geen bedenkelijke stichting. Volgens mij zijn die vrij open over dat ze meer democratie willen in ons land. Daar ben ik voor. Maar als u dat een spannende organisatie vindt, vind ik het prima om het daarover te hebben. We gaan het daar binnenkort goed over hebben bij de uitvoeringswet die er ligt over politieke reclame vanuit Europa. Dan zullen we volgens mij vrij precies met elkaar moeten afspreken wanneer er sprake is van politieke reclame. Er moet een instantie zijn die vaststelt wanneer dat zo is. Vervolgens moeten we elkaar volgens mij bevragen over hoe we dat dan transparant gaan organiseren.

De heer **Vermeer** (BBB):
Die partijen, zoals Voor Ons Nederland, dat de heer Van den Brink zelf als voorbeeld noemt, weten inmiddels al dat zij die disclaimer moeten gebruiken omdat zij een politieke boodschap uitzenden. Voor die organisatie zelf is het dus wel duidelijk dat ze politieke boodschappen uitzenden. De heer Van den Brink zegt: dan zouden ze transparant moeten zijn over waar ze hun geld vandaan hebben. Toch wil de heer Van den Brink er geen consequentie aan verbinden als ze dat niet doen. Hoe moet ik dat rijmen, zeker in het kader van zijn oproep tot democratisch ethos, waar hij nogal de mond van vol heeft?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Zij kunnen zelf wel zeggen "wij zijn een politieke organisatie", maar dat is niet aan henzelf. Volgens mij moet er een onafhankelijke instantie zijn die vaststelt: dit is een politieke boodschap. Anders kan je tegen elke maatschappelijke organisatie gaan zeggen: jij moet op korte termijn verantwoording gaan afleggen over je financiën. Dat moet op de een of andere manier gereguleerd worden, want anders kan elke organisatie daarvan beticht worden en dan moeten ze allemaal extra dingen gaan doen, terwijl we hier nou ook juist aan het spreken zijn met elkaar over de vraag hoe we minder regels in het maatschappelijk middenveld krijgen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Vermeer** (BBB):
Nogmaals, die organisaties, zoals Voor Ons Nederland, weten het zelf donders goed, want die gebruiken een disclaimer bij hun advertenties. Ze

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

weten namelijk dat ze anders de wet overtreden. Er is namelijk al een wet die zegt dat dat moet. Er is dus helemaal niks nieuws onder de zon. Dan is de logische consequentie toch dat het CDA bij de volgende keer dat ik die motie indien, gewoon voor die motie stemt? Dit is namelijk precies wat de heer Van den Brink wil. Of hij wil het niet, maar dan staat hij hier een verhaal voor de bühne te houden. Ik vraag de heer Van den Brink wat het is.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik hou niet van verhalen houden voor de bühne. Wij gaan dus bij die uitvoeringswet heel goed kijken hoe dat precies in elkaar zit en in welk geval je als maatschappelijke organisatie transparant moet zijn over je inkomsten, als je politieke boodschappen zou uiten. Dat zou de weg zijn die ik volg. Ik wil geen nieuw motiedebat uitlokken. Ik zou zeggen: laten we dat bij de uitvoeringswet goed bespreken met elkaar.

De **voorzitter**:
Vervolgt u uw betoog.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Tot slot een klein zijpad dat geen zijpad is. In een van mijn eerste debatten met deze minister, over discriminatie en racisme, vroeg ik hem te reflecteren op de vraag: waarom discrimineren we eigenlijk? De minister reageerde verbaasd en enthousiast tegelijk, was mijn indruk. Achter die vraag gaat wat mij betreft een belangrijke gedachte over samenleven schuil. Ons land is al eeuwenlang pluriform. Generaties landgenoten hebben decennia- en zelfs eeuwenlang verschillen in geloof, cultuur en sociale klasse overbrugd. We kunnen ons niet permitteren daarmee te stoppen en elkaar te minachten en te discrimineren. Het is van groot belang dat we het overbruggen van de tegenstelling niet verleren. Dat lijkt vandaag de dag soms wel het geval in de samenleving, en soms ook wel in deze Kamer. Het CDA verzet zich daartegen. We zullen het samen moeten doen, pratend. We hebben geen andere keus dan elkaar te respecteren, juist als we het niet eens zijn. Accepteren dat anderen anders zijn en daarna proberen samen verder te komen: juist dat is democratisch ethos.

Ik dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat geeft aanleiding tot een vraag.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ten aanzien van het democratisch ethos: uw partijleider heeft vandaag de afspraak, of de brief die gestuurd is, "casinopolitiek" genoemd. Hij deed vandaag ook weer vergaande uitspraken aan tafel bij Eva, dacht ik. Mijn vraag staat in het kader van nieuwe verkiezingen; die discussie hebben we vaker gehad. Ik wil niet voorspellen dat ze er komen; wat mij betreft gebeurt dat niet. Mocht het echter zover komen — het zal op een dag zover zijn — dan is ons pleidooi om niet gelijk weer de tombola van de campagnestand en de verkiezingen in te gaan. Volgens mij doet dat ons land geen goed. We

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

moeten dan echter naar een alternatief gaan, iets wat we al kunnen, namelijk geen automatische verkiezingen, maar een verkenner aanstellen. Onze fractie wil een motie indienen om eigenlijk te verplichten dat je voorafgaand aan nieuwe verkiezingen een verkenner aanstelt die in ieder geval kijkt of je met de huidige samenstelling tot een doorstart kan komen, juist vanwege de gedachte van democratisch ethos. Mijn vraag is hoe het CDA daartegenover staat.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Volgens mij heb ik in een eerder debat al aangegeven dat wij daar in principe positief tegenover staan. Ik zou de precieze motie van meneer Ceder moeten zien, maar in principe vinden wij het een heel goed idee om die rust in te bouwen dat we hier in principe vier jaar zitten en als het helaas mis zou gaan met een kabinet, je dan even de tijd neemt om te kijken of je op een andere manier verder kunt. Dat zou een hoop rust kunnen geven.

De **voorzitter**:
Meneer Ceder, kort en bondig alstublieft.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dat waardeer ik. Fijn dat u het een goed idee vond. Wat ik een minder goed idee vond, was het plan van de heer Van den Brink vorig jaar voor een kiesdrempel. Ik wilde er even op terugkomen. U bent een jaar Kamerlid. U heeft vele wijsheden opgedaan. Mijn vraag is of u het nog steeds een verstandig plan vindt om een kiesdrempel in te voeren waarbij de facto een ChristenUnie of SGP — zo zou je nog een paar andere partijen kunnen noemen — geen deelnemer zou kunnen zijn in deze zaal bij de huidige stand van zaken.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Even precies: wij hebben nooit een voorstel voor een kiesdrempel ingediend. Dat staat ook niet in ons verkiezingsprogramma. Daar stond een onderzoek naar een kiesdrempel in. Dat stond ook in het coalitieakkoord. Daar is een duidelijke Kameruitspraak over geweest. Ik heb geen behoefte dat debat te heropenen.

De **voorzitter**:
Heel kort en afrondend, meneer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dat is fijn om te horen.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Wij gaan luisteren naar de heer Van Meijeren, die spreekt namens Forum voor Democratie. Gaat uw gang.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dank u wel, mevrouw de voorzitter. Deze minister heeft zichzelf als belangrijkste doel voor het jaar 2027 gesteld om de weerbaarheid van de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

democratische rechtsstaat te versterken. Het is zijn beleidsprioriteit nummer één, een "kernopgave", in zijn eigen woorden. Dat klinkt op het eerste gezicht veelbelovend, want democratie en rechtsstaat, ooit bedoeld om het Nederlandse volk over zijn eigen land te laten beslissen en het te beschermen tegen de macht van de overheid, zijn het beschermen meer dan waard. Je zou dan alleen maatregelen verwachten die burgers ook daadwerkelijk meer zeggenschap geven, zoals een gekozen burgemeester of een referendum, maatregelen die de vrijheid van meningsuiting en het demonstratierecht herstellen — die zijn hard nodig — of maatregelen die de overheid grenzen opleggen, bijvoorbeeld bij het verzamelen van informatie over haar eigen burgers.

Maar wat blijkt nou? Gisteren ontvingen wij van deze minister een brief, op verzoek van de commissie, waarin hij concreet maakt hoe hij nu daadwerkelijk deze kernopgave wil invullen. Wat blijkt nu? We zien een aantal maatregelen. Ik noem ze even. Een wet waarmee politieke partijen kunnen worden verboden wanneer zij een bedreiging zouden vormen voor de democratische rechtsstaat, zonder dat duidelijk wordt wat dat precies betekent. In het licht van de AIVD-publicaties van de afgelopen maanden weten we hoe dat in de huidige hegemonie wordt uitgelegd. Een nieuwe organisatie, een opsporingsorganisatie, die informatiemanipulatie moet gaan detecteren, zonder dat duidelijk wordt wie nu precies en op grond waarvan moet bepalen wat wel of niet waar is. Wetgeving om demonstraties "in goede banen te leiden". Nou, in een brief over het demonstratierecht heeft de minister al aangekondigd dat het louter maatregelen worden die het demonstratierecht verder beperken. Nota bene is er ook een wetsvoorstel dat de slagkracht van de inlichtingendiensten gaat vergroten. Dat betekent dus nog meer bevoegdheden voor de AIVD en de MIVD, terwijl het Nederlandse volk al heel duidelijk over de huidige wet heeft gesproken, namelijk in het referendum waarin in meerderheid gezegd is dat dit nu al veel te ver gaat. Om nu zo'n nieuwe wet met nog meer bevoegdheden zomaar door te drukken, zonder het Nederlandse volk daarover te raadplegen, getuigt van minachting voor de wil van de Nederlanders. Tot slot gaat deze minister overheden helpen bij het omgaan met anti-institutionele sentimenten, oftewel met kritische burgers die de overheid niet meer vertrouwen en die boodschap ook uitdragen.

Voorzitter. Dit is allemaal buitengewoon verontrustend, maar niet zozeer verbazingwekkend. Het past immers naadloos in de trend waar FVD al jaren voor waarschuwt. Onder het mom van het beschermen van de democratie wordt het op alle mogelijke manieren onmogelijk gemaakt om daadwerkelijk de zittende macht uit te dagen, te veranderen of te vervangen, of om maatschappelijke veranderingen door te voeren. Die deuren worden dichtgegooid. Op papier hebben we alles, maar wie die middelen echt gebruikt om de koers te veranderen, loopt keer op keer tegen een muur aan.

Het begint natuurlijk al bij het vrije woord, waar iedere maatschappelijke verandering mee begint. Het kabinet wil desinformatie makkelijker kunnen laten verwijderen. De AIVD vindt het noodzakelijk om te beoordelen of

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

boodschappen juist zijn en bestempelt legitieme beleidsopvattingen, bijvoorbeeld het pleiten voor remigratie, als "extremistisch". Dan hebben we het over de AIVD, die werkt onder de verantwoordelijkheid van deze minister. De NCTV zet Kamerleden in een dreigingsbeeld wegens het verspreiden van een narratief. Het kabinet dreigt nu ook de publieke omroep Ongehoord Nederland uit het bestel te zetten, niet vanwege kijkcijfers of ledenaantal, maar evident vanwege de onwelgevallige inhoud van de uitzendingen. Een vraag aan de minister: wanneer werden in Nederland voor het laatst omroepen verboden vanwege de onwelgevallige inhoud van de uitzendingen?

Voorzitter. Dit raakt ook het vrije en eerlijke verloop van verkiezingen. Wie kiezers namelijk informatie ontzegt die nodig is om een goede, weloverwogen keuze te kunnen maken bij verkiezingen, ontneemt kiezers de vrijheid om dat te doen. Toen er dan uiteindelijk in 2023, zogenaamd ineens, wel werd gekozen voor verandering, een rechtse meerderheid, een koersverandering, een politieke aardverschuiving, bleek maar weer dat Nederland geen soeverein land meer is. Helemaal niets wat dat kabinet wilde op het gebied van asiel of klimaat kon mogelijk worden gemaakt binnen de grenzen van het EU-recht. Dan kun je de mogelijkheid hebben om een referendum te organiseren. Nou, we hebben het een aantal keer gedaan, actieve burgers die de handen ineenslaan, participeren en voldoende mensen mobiliseren, enthousiasmeren en in beweging brengen om zich uit te spreken over een concreet onderwerp. Er zijn opkomstdrempels gehaald en er waren geldige uitslagen, maar die zijn schaamteloos terzijde geschoven. Het is werkelijk waar met geen pen te beschrijven.

Laten we dan gaan demonstreren! Dat demonstratierecht, dat volgens het kabinet zo belangrijk is. Ja, dat is het, zolang je maar demonstreert binnen de ideologische denkkaders van dit kabinet. Je mag niet voor een onderwerp demonstreren dat buiten de gebaande paden ligt. We hebben het al expliciet op papier gezien en burgemeester Halsema heeft het gewoon gezegd: het onderwerp was voor haar van belang om demonstraties al dan niet te verbieden of neer te laten slaan. Het is ongelofelijk. Zo hebben we dus stap voor stap nu het stadium bereikt dat de zittende macht bepaalt wat gezegd mag worden, welke partijen en omroepen mogen bestaan en welke demonstraties wel en niet worden geduld. Alles mag, binnen de denkkaders. Maar wie het globalisme, het multiculturalisme, het klimaatalarmisme in twijfel trekt, wie de motieven achter het beleid in twijfel trekt, wie het licht schijnt op oneigenlijke belangen die bij het besluitvormingsproces zijn betrokken, komt van een koude kermis thuis.

Ik wil mijn minuut voor de tweede termijn hier graag aan vastplakken, want ik wil nog even aandacht besteden aan het volgende, mevrouw de voorzitter. Wat ik zojuist omschreef, zijn natuurlijk niet de kenmerken van een levende democratie. Het zijn de instrumenten van een totalitair systeem. Vandaag verscheen een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau — de heer Bosma heeft daar ook al aandacht aan gegeven — waaruit blijkt dat bijna een op de drie Nederlanders vindt dat er hardere actie nodig is tegen de overheid als die keer op keer niet luistert en dat een op de vijf het niet afkeurt dat de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

overheid, desnoods met geweld, hard wordt aangepakt. Gelukkig, zeg ik met nadruk, is er nog een meerderheid die geweld wel afwijst, maar de reden die zij volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau geeft, is dat er democratische alternatieven zijn voor geweld. Laten we, voor zover die er nog zijn, die ook behouden, beschermen en versterken. Want juist wanneer we die mogelijkheden om die onvrede daadwerkelijk tot uiting te brengen allemaal afschaffen, maak ik me heel veel zorgen. Als de Nederlanders geen vreedzame middelen meer hebben en als die steeds verder worden uitgeput, verwijs ik naar een citaat van Kennedy, die ooit zei: wie een vreedzame revolutie onmogelijk maakt, die maakt een gewelddadige revolutie onvermijdelijk. Laten we dat met elkaar koste wat kost proberen te voorkomen.

Dank u wel.

De heer **Sneller** (D66):
De heer Van Meijeren vroeg de minister om wat concrete maatregelen omdat het niet precies duidelijk werd wat het betekende. Dat heb ik ook bij de heer Van Meijeren. Op de website van Forum voor Democratie wordt gezegd dat zij terug willen naar de oude Europese wereld, dat zij die willen behouden voor zover die nog bestaat, maar dat zij die vooral willen terugbrengen. Mijn vraag aan de heer Van Meijeren is hoever terug ze nou precies willen gaan. Welke rechten en verworvenheden worden er teruggedraaid?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
De heer Sneller heeft mij eerder over dit exacte citaat bevraagd. Dit staat namelijk op de website, op een pagina over de school en de leer die die school belangrijk vindt. Daarbij heb ik ook aangegeven dat ik niet bij die school betrokken ben. Ik heb ook aangegeven dat ik, als ik hoor dat die school de Europese waarden, de vrijheden, de westerse waarden die wij allemaal omarmen en die wij ook uitvoerig in ons verkiezingsprogramma hebben staan belangrijk vindt, mij voor kan stellen dat wij die ook willen uitdragen in het onderwijs.

De heer **Sneller** (D66):
Dit is de partijvoorzitter van de heer Van Meijeren. Ik neem dus aan dat hij het daarmee eens is. Als dat niet zo is, moet hij dat gewoon expliciet zeggen. Maar hij verwijt de minister net dat er informatie wordt onthouden aan de kiezers om een goede keuze te maken. Hij heeft daar hele harde kwalificaties over, terwijl de heer Van Meijeren nu gewoon een beetje wegloopt bij het geven van een antwoord op de vraag welke rechten er dan worden teruggedraaid als we terug moeten naar die oude Europese wereld, en hoever terug hij precies wil gaan.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Ik blijf erbij dat dit gaat over een inleidende tekst bij een pagina over de FVD-school. De heer Sneller kan mij alles vragen over het verkiezingsprogramma en de standpunten van FVD. Daar ben ik aan gecommitteerd. Ik ben niet betrokken bij wat anderen, of dat nou de partijleider of wie dan ook is, bij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

andere projecten allemaal naar buiten brengen over de inrichting van de school. U trekt dat nu uit de context van een school, meneer Sneller, en brengt de waarden die daar worden onderwezen in één keer hier in een debat, waar ik de standpunten en het verkiezingsprogramma van Forum voor Democratie uitdraag. Daar ben ik op verkozen. Dat is mijn mandaat. Als u vragen heeft over de school of andere initiatieven van Forum voor Democratie, waar u heel vaak over spreekt, probeer ik die allemaal zo goed mogelijk te beantwoorden, maar die raken niet het onderwerp van dit debat. Het zijn hele algemene termen. Het gaat hier niet over een uitgewerkt programma van hoe dat curriculum eruitziet. Dit is de inleiding waarin even een soort beeld geschetst wordt van hoe die school nu aankijkt tegen de Europese wereld. Daar kunnen we ons van alles bij voorstellen als we het werk van de heer Baudet lezen. Dat heeft niks te maken met het ermee eens of oneens zijn, maar ik heb daar geen boeken over geschreven en ik kan dat allemaal niet eens reproduceren. Ik sta gewoon voor ons verkiezingsprogramma. Dat is wat ik hier met verve uitdraag. Over uitingen van andere mensen in de partij en andere contexten kan de heer Sneller het best ook gewoon die personen bevragen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Sneller** (D66):
Hij komt vast nog een keer door de draaideur terug. Forum wil juist een zuil oprichten. Die is groter dan de partij et cetera, et cetera, en nou doet de heer Van Meijeren ineens alsof het allemaal heel klein is. Het project waar het hier om gaat, is om de oude Europese wereld terug te brengen. Diezelfde partijvoorzitter heeft in het verleden gezegd een Europa te willen dat dominant blank is. Mijn vraag is welke rechten en verworvenheden er worden teruggedraaid. Sinds die oude Europese wereld hebben vrouwen natuurlijk kiesrecht gekregen en zijn er verworvenheden bereikt. Ik denk dat de kiezers er recht op hebben om te weten wat Forum voor Democratie nou wil. Dan moet de heer Van Meijeren niet weglopen voor zijn verantwoordelijkheid.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dat is prima. Nu wordt het inhoudelijk. Nu vraagt de heer Sneller …

De **voorzitter**:
Ho, ho! Ik had u nog niet het woord gegeven.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Pardon. Anders gaat de voorzitter naar huis. Dat willen we niet.

De **voorzitter**:
Dat zou toch jammer zijn. Meneer Van Meijeren, ik ga u het woord geven. Gaat uw gang.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Nu wordt het eindelijk een relevante vraag. Nu vraagt de heer Sneller: wat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

vindt Forum voor Democratie? Nu komt hij met concrete voorbeelden van waar hij zich zorgen over maakt. Wij hebben het namelijk nergens over rechten of verworvenheden die worden afgeschaft. Als de heer Sneller vraagt wat wij nou precies willen, kan ik het volgende zeggen. Wij willen het vrouwenkiesrecht behouden. Wij willen de grondrechten juist uitbreiden; denk aan het demonstratierecht en de vrijheid van meningsuiting. Dat is wat wij allemaal in ons verkiezingsprogramma hebben staan. Als dat vragen oproept of onduidelijkheden geeft bij de heer Sneller, hoor ik het graag, maar dat is toch waarmee hij het zal moeten doen.

De heer **Clemminck** (JA21):
Forum voor Democratie is kritisch op onze inlichtingendiensten en de bevoegdheden die zij hebben. Nu zijn onze inlichtingendiensten druk bezig om het Russische gevaar tegen te gaan, een agressor in de oorlog tegen Oekraïne, maar via hybride oorlogsvoering ook een agressor tegen Nederland. Is Forum voor Democratie dan in ieder geval wel blij met het feit dat wij inlichtingendiensten hebben die ons beschermen tegen het Russische gevaar?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Wij pleiten er inderdaad wel voor dat de rol en de taakopvatting van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst terug moeten naar de kerntaak. Dat is primair het beschermen van Nederland tegen buitenlandse dreigingen. Daarbij zien we op dit moment echter wel dat de AIVD een beeld schetst over dreigingen dat niet objectief is. De AIVD is, anders dan hier wordt gesuggereerd, geen onafhankelijke organisatie. Nee, de AIVD is een instrument van de zittende macht. De zittende macht bepaalt wat de dreigingen zijn, waar wij bang voor moeten zijn. Dat staat allemaal in het dreigingsbeeld van de NCTV. Sinds we kabinet-Jetten hebben, komen er in een keer berichten dat we nu heel bang moeten zijn voor rechts-extremisme. Dat is logisch, want het kabinet stuurt de NCTV en AIVD gewoon aan. Dat zijn gewoon ambtenaren, die direct werken onder de verantwoordelijkheid van die ministers. Het kabinet heeft ook belang bij dat vijandbeeld van Rusland als grote agressor. Wij gaan daar totaal niet in mee, omdat het volstrekt bezijden de werkelijkheid is. Ik heb hier in debatten al eerder gesproken over het conflict tussen Rusland en Oekraïne. Dat zal ik hier niet herhalen. Maar: wij zijn niet principieel tegen een dienst die zich daadwerkelijk bezighoudt met de kerntaak, namelijk het beschermen tegen daadwerkelijke, concrete dreigingen. Dat is wel met dien verstande dat we vinden dat het toezicht en de controle nu veel te wensen overlaten. Het is mij als gekozen volksvertegenwoordiger bijvoorbeeld niet mogelijk om de AIVD te kunnen controleren, omdat deze Kamer mij dat in meerderheid onmogelijk maakt. Op dit moment zien we dus met name dat de AIVD wordt ingezet om binnenlandse politieke opvattingen, politieke tegenstanders, steeds meer het werk onmogelijk te maken. Dat is waar wij voor waarschuwen.

De heer **Clemminck** (JA21):
Vergeef me, maar in deze woordenbrij is mij niet helemaal duidelijk geworden of Forum voor Democratie Rusland nou wel of niet als agressor ziet.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Nee, niet.

De heer **Clemminck** (JA21):
Zou het niet ook zo kunnen zijn, zeg ik tegen de heer Van Meijeren, dat je kritiek kan hebben op een inlichtingendienst en dat je misschien zou wensen dat die op een andere manier zou werken of dat we er een ander controlesysteem voor zouden hebben, maar dat ze tegelijkertijd ook een aantal goede dingen doen, namelijk Nederland beschermen tegen buitenlandse vijanden?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dat heb ik ook nooit ontkend. Ik waarschuw voor een in de wet ingebouwd mechanisme dat in de eerste plaats vatbaar is voor misbruik en in de tweede plaats ook aantoonbaar wordt misbruikt. We zien namelijk dat de AIVD de bevoegdheden misbruikt om daadwerkelijk legitieme politieke opvattingen verdacht te maken en te criminaliseren. Dat is waar wij ons tegen verzetten. Ik heb verder geen punten benoemd, zoals u lijkt te veronderstellen, meneer Clemminck, over dat wij de inlichtingendienst zouden willen afschaffen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Clemminck** (JA21):
Helder. Dank voor het antwoord, zeg ik richting de heer Van Meijeren. Ik wil toch nog even terug, voor mijn scherpte. Misschien heb ik het gemist in de eerste beantwoording van de heer Van Meijeren, hoor. Dat is dan mijn fout geweest. Is Rusland nou wel of geen agressor ten opzichte van Nederland?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Nee, wij zien Rusland niet als een bedreiging voor Nederland. Wij merken dat er ten aanzien van dat Ruslandverhaal een aantal narratieven zijn die niet in twijfel mogen worden getrokken. Ten eerste is dat de leugen dat Rusland uit het niets Oekraïne heeft aangevallen. De tweede leugen is dat het doel van Rusland is om Oekraïne te veroveren. De derde leugen is dat Poetin daarna ook nog zou willen doorstoten en ook Nederland zou willen bedreigen. Daar is nooit één greintje bewijs voor geleverd. Dat zijn allemaal aannames die hier maar worden verondersteld. De heer Zelensky wordt hier met open armen ontvangen. Iedereen klapt zich de blaren op de handen om zijn propaganda hier aan te horen. Ondertussen wordt het, wanneer de heer Poetin ergens een speech of interview geeft, allemaal niet gehoord. Forum voor Democratie wordt vaak verweten Kremlinpropaganda te verspreiden. Het enige dat wij doen in dit conflict is de informatie van beide kanten beoordelen en in ogenschouw nemen. Dan zie je dat Poetin zegt dat hij deze militaire operatie is gestart omdat de NAVO het internationaal recht schendt en al sinds jaar en dag steeds dichter bij de grens komt, terwijl Rusland dat als een bedreiging ziet, omdat de NAVO is opgericht om Rusland te verslaan. Poetin zegt ook: wij willen het Russische volk beschermen, omdat etnische Russen die in Oekraïne wonen werden aangevallen door de Oekraïense overheid. Dat zijn

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

de doelen die Poetin noemt. Die kun je er ook bij betrekken. Nou ja, laten we die ook in het debat gooien. Dat is geen Kremlinpropaganda; dat is twee kanten van een verhaal aanhoren en daar zelf een weloverwogen standpunt over vormen. Dat wordt nu steeds onmogelijk gemaakt.

De **voorzitter**:
Meneer Clemminck, u bent weer terug. Is dat voor een punt van orde, of gaat u mevrouw Keijzer het woord geven?

De heer **Clemminck** (JA21):
Als dat de enige manier is om nog het woord te krijgen, dan heb ik een punt van orde, voorzitter. Dat is dat ik de heer Van Meijeren, los van zijn standpunt over de AIVD en de MIVD en zijn Ruslandverhaal, toch wil herinneren aan het feit dat er door Rusland en door Poetin honderden onschuldige burgers, ook Nederlanders, zijn omgekomen bij de MH17-aanslag door Rusland. Het is werkelijk waar een schande als dat hier niet als een vijandige daad kan worden gezien.

De **voorzitter**:
Dit was geen punt van orde, meneer Clemminck. Ik geef de heer Van Meijeren de gelegenheid om te reageren.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Het is jammer dat er in debatten waarin wij proberen rationele argumenten in te brengen keer op keer teruggegaan wordt naar die emoties. Ja, het is vreselijk en afschuwelijk dat er zo veel Nederlanders zijn omgekomen bij dat voorval, maar dat betekent niet in een keer dat wij nu allemaal blind alleen maar meer wapens, oorlogsmateriaal en kogels die kant op moeten sturen om een perverse oorlogsindustrie in gang te houden. Nee, van ons wordt juist verwacht dat wij niet meehuilen met de wolven in het bos en dat wij ons nuchter goed laten informeren. Forum voor Democratie stelt in commissievergaderingen voor om bij al die rondetafelgesprekken en hoorzittingen ook eens een aantal deskundigen te horen die een andere kijk hebben op dit conflict — die zijn er meer dan genoeg — maar dat wordt stelselmatig onmogelijk gemaakt. Dat is werkelijk schandalig. Men zegt keer op keer nee. Dat is puur vanwege de inhoud. Daar maken wij ons zorgen over. Ik denk ook dat heel veel partijen in dit parlement anders over dit conflict zouden oordelen wanneer zij al die informatie tot zich zouden nemen. Daar ben ik echt van overtuigd.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik vraag me altijd af of de installatie wat harder gezet wordt als de heer Van Meijeren aan het woord is. Of heeft de heer Van Meijeren gewoon zo'n krachtige, verdragende stem?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Ik heb een krachtige stem.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Goed zo. Dan weet ik dat het niet aan mij ligt en dat ik andere maatregelen moet nemen.

Ik zou graag even terug willen naar …

De heer **Van Meijeren** (FVD):
… de inhoud.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Graag.

De **voorzitter**:
Zullen we het ook gewoon via de voorzitter laten verlopen?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
U had haar ook weer naar de inhoud mogen brengen; het Reglement van Orde geeft u die mogelijkheid.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Daar ben ik mee bezig, voorzitter.

De **voorzitter**:
Nou, misschien kunnen we …

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Opmerkingen over iemands stem of andere persoonlijke …

De **voorzitter**:
Meneer Van Meijeren, ik ben er nu klaar mee. Ik geef hier mensen het woord. Dan kunnen mensen het woord nemen. Dat doen ze maximaal 30 seconden. Daar gaat mevrouw Keijzer ook het lichtend voorbeeld in zijn. De heer Van Meijeren kan antwoord geven op de vraag. Ik doe mijn uiterste best om het debat in goede banen te leiden. Ik maak het punt of het wel of niet over de inhoud gaat. Dan gaat u niet door de voorzitter heen tetteren. Mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Niet om onaardig te zijn, hoor, maar het komt nogal binnen, dus dan ga ik gewoon zo ver mogelijk staan.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer, doe dit nou niet. Kom tot uw vraag.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Oké, de inhoud, want daar was ik al mee begonnen, voorzitter. Het gaat over de AIVD. Ik lees ook weleens die rapporten en denk dan: mwah, je kunt standpunten van politieke partijen niet neerzetten als extremistisch omdat je het er niet mee eens bent. Wat je wel kunt doen, is je zorgen maken over bijvoorbeeld de aanwezigheid van aan Hamas gelieerde organisaties bij Rode

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Lijndemonstraties. Ik wil graag weten wat de fractie van Forum daarvan vindt. Ziet de fractie van Forum dat ook?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Forum voor Democratie vindt het van groot belang dat er een objectief criterium bestaat voor wanneer dat zeer vergaande bevoegdhedenpakket van de AIVD in werking kan worden gesteld. Dat gaat namelijk over nogal wat: infiltratie, volgen, geluidsapparatuur ophangen, wetsovertredingen, agenten inzetten, noem het allemaal maar op. Het zijn de zwaarste dwangmiddelen die de Staat kan inzetten. Er gold in Nederland een objectief criterium toen de AIVD zei dat het verschil tussen extremisme en activisme erin is gelegen of personen of organisaties de wet overtreden. Dat is het criterium. Activisten willen verandering binnen de grenzen van de wet, extremisten daarbuiten. Dat was in de kern het onderscheidende criterium. Dat is een aantal jaren geleden, zonder dat daar hier in de Kamer een debat over is gevoerd, vervangen door het criterium of activiteiten de democratische rechtsstaat ondermijnen. Daarbij zegt de AIVD: dat kunnen ook activiteiten zijn die niet strafbaar zijn. Het gaat er dus niet meer om of je de wet overtreedt maar of je de democratische rechtsstaat ondermijnt. Voorbeelden van die ondermijnende activiteiten zijn dan het zaaien van twijfel over zaken waar binnen de wetenschap weinig onenigheid over bestaat, het verspreiden van de boodschap dat je de overheid niet kunt vertrouwen, het verspreiden van desinformatie en het verspreiden van complottheorieën. Daardoor zie je dus dat allerlei personen en organisaties die lezingen organiseren waarin ze zeggen dat het stikstofbeleid op een leugen is gebaseerd of dat de rechters niet onafhankelijk zijn, ineens op de radar van de AIVD staan.

Concreet over die Hamasaanhangers: Hamas is in Nederland aangemerkt als een terroristische organisatie en er zijn mogelijkheden om daartegen op te treden op het moment dat de wet daadwerkelijk overtreden wordt. Als mensen met vlaggen rondlopen, moet er wat mij betreft heel terughoudend worden omgegaan met het beperken van de vrijheid van meningsuiting, maar de grens ligt gewoon bij het wel of niet overtreden van de wet. Dat is duidelijk, dat is objectief, dat geldt voor iedereen en dat is niet afhankelijk van de subjectieve criteria die een minister daar op een bepaald moment aan geeft.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Interessant. Laten we daar dan eens op een ander moment over doorpraten, want ook ik maak me er weleens zorgen over dat er te makkelijk met "extremisme" gegooid wordt, alleen omdat je het niet eens bent met de zittende macht. Daar vinden we elkaar dus, maar ik ga toch terug naar Hamas. Je zou hetzelfde kunnen zeggen voor extreemlinks: ik maak me ook zorgen over gedachten die bijvoorbeeld daar een plek vinden. Is het niet verstandig ...

De **voorzitter**:
Uw vraag, mevrouw Keijzer.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Daar komt ie, voorzitter, alsof u het gewoon aanvoelde.

De **voorzitter**:
Ja, ik voel het aan, maar dat komt ook doordat het klokje doortikt.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Helemaal goed. Is het, om het maar eens eenvoudig te zeggen, niet verstandig om ogen te houden op datgene waarvan je gewoon uit de geschiedenis en vanwege het gedachtegoed weet dat het, als je het niet een beetje in de gaten houdt, kan uitmonden in geweld of ondermijning?

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Zolang personen of organisaties de grenzen van de wet niet overtreden, moet de overheid zich nooit bemoeien met wat mensen zeggen of schrijven. Zo staat het nota bene nu nog op de website van de Rijksoverheid. Er staat over het censuurverbod: iedereen mag zeggen of schrijven wat hij wil; de grenzen liggen bij het strafrecht. Maar in de praktijk zien we dat er niet meer zo gehandeld wordt. Het oproepen tot geweld, het aanzetten tot geweld en het plegen van geweld is allemaal strafbaar. Als we zeggen dat we nog eerder willen ingrijpen, nog voordat er wordt aangezet tot geweld en nog voordat er tot geweld wordt opgeroepen, dan betreed je een spectrum waarin deze minister op basis van heel subjectieve termen inlichtingendiensten aan het werk kan zetten die zeer vergaande grondrechtenbeperkende bevoegdheden hebben.

De **voorzitter**:
Kort en afrondend.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Hier komt het lek volgens mij boven. Het strafrecht gaat over daadwerkelijke uitingen. Daarin vinden wij elkaar. Maar ik vind het wel verstandig dat er ogen gericht zijn op mensen — laat ik het zo dan zeggen — waarvan we vanuit de geschiedenis weten dat het wel ontaardt in geweld. Ik noem bijvoorbeeld stalbranden of politieke moorden. Of kijk naar Iran: uiteindelijk heeft de extremistische islam de vrijheid daar totaal de nek omgedraaid. Ik hoop toch echt dat we elkaar er wel in weten te vinden dat het goed is dat er organisaties zijn die dat in de gaten houden, om het maar eens simpel te zeggen. Dus daarin vinden we elkaar dan niet, maar over dat andere onderdeel praat ik graag een keer door.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Maar ik blijf mijn punt toch herhalen. Je ziet dat als die situaties van stalbranden en noem maar op zich voordoen — ik weet dat wij dat soort extremistische clubs in Nederland hebben — daar al lang en breed tegen kan worden opgetreden. Daar hebben we niet meer bevoegdheden voor nodig of meer grondrechtenbeperkende maatregelen. Daar kan tegen opgetreden worden. We zien nu juist dat dat heel selectief gebeurt. We zien heel overduidelijk in de publicaties van de NCTV en de AIVD doorklinken dat het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

geen ideologisch neutrale documenten zijn. Daarom zou ik ook de partijen aan de linkerkant van de zaal voor willen houden dat, als die wet ongewijzigd blijft en een andere partij aan de macht zou komen, er het volgende gezegd zou kunnen worden: "De boodschap dat de mens het klimaat verandert, is een feitelijk onjuiste boodschap. Dat is desinformatie. Het leidt tot geweld. Daarom is het uitdragen van die boodschap een ondermijnende activiteit. Organisaties die zich daar schuldig ..." Dat is wat er gebeurt, maar dan in een ander ideologisch spectrum. Dat is waar wij ons heel veel zorgen over maken en waar wij ons tegen blijven verzetten.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Schenk, die ook spreekt namens de fractie van Forum voor Democratie. Gaat uw gang.

De heer **Schenk** (FVD):
Dank, voorzitter. Een heel ander onderwerp in het kader van Binnenlandse Zaken. Het kan in dit land namelijk voorkomen dat je je baan verliest, bijvoorbeeld doordat je ontslagen wordt of doordat je contract niet verlengd wordt. De meeste Nederlanders zijn dan aangewezen op de WW, maar voor politieke ambtsdragers geldt een andere, toch wel vrij riante regeling. Kamerleden of bewindspersonen die hun positie voor drie maanden bekleed hebben, hebben namelijk in beginsel recht op twee jaar wachtgeld, formeel een zogeheten APPA-uitkering. Er is behoorlijk wat belastinggeld mee gemoeid. Daar valt al van alles van te zeggen, maar een fundamenteler probleem is dat de namen van de ontvangers en de bedragen die worden uitbetaald, op geen enkele manier openbaar zijn.

Forum voor Democratie is van mening dat de belastingbetaler moet kunnen zien waar zijn geld terechtkomt en dus ook moet kunnen zien of er zorgvuldig mee wordt omgegaan. Daarom heb ik drie vragen aan de minister van Binnenlandse Zaken. Is de minister bereid te onderzoeken hoe belemmeringen voor de openbaarmaking van wachtgeld kunnen worden weggenomen? Is de minister vervolgens bereid dat ook mogelijk te maken en zo nodig een voorstel hiertoe aan de Kamer voor te leggen? Hoe kijkt de minister naar de huidige inrichting van het wachtgeld, met name het gebrek aan openheid hiervan? Het spreekt voor zich: FVD wil dat er openbaarheid komt om te zien waar wachtgeld naartoe gaat en wie het ontvangt. Het lijkt ons een goede stap in het kader van transparantie die de overheid zou moeten omarmen.

Ik kijk uit naar de beantwoording in de termijn van de minister. Dank u wel.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Transparantie over wachtgeld vind ik heel mooi. Ik vind het ook fijn dat u dat inbrengt. Toen ik in de Kamer kwam, was de heer Baudet verkozen. Hij zou voor de zomer terugkomen, maar ik heb hem helaas nog niet ontmoet hier in

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

de Kamer. Kunt u ook wat transparantie geven over het wachtgeld bij uw eigen partij?

De heer **Schenk** (FVD):
De heer Baudet ontvangt geen wachtgeld.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
En andere voormalige Kamerleden?

De heer **Schenk** (FVD):
Met uw welnemen, voorzitter: er is op dit moment geen enkel voormalig Forum voor Democratie-Kamerlid dat wachtgeld ontvangt.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Huizenga** (D66):
Als laatste: kunt u dan ook ons mogelijke nieuwe voorstel over dubbelfuncties steunen? Dat gaat namelijk ook over wachtgeld.

De heer **Schenk** (FVD):
Ik heb dat voorstel nog niet inhoudelijk kunnen beoordelen. Ik heb wel gelezen dat het onder andere gaat om het onmogelijk maken van het combineren van de functies van Kamerlid en gemeenteraadslid. Dat heeft onder andere betrekking op mijzelf, want ik ben naast Kamerlid ook gemeenteraadslid in de gemeente Teylingen. Volgens de indieners van dit voorstel is dat een onwenselijke situatie, want je zou niet alle twee met volledige toewijding kunnen doen. Ik kan de indieners van het voorstel geruststellen dat ik zo'n 100 uur per week maak om het beide vol passie en vol overtuiging te doen. Ik voel me bijna beledigd met het voorstel, omdat het pretendeert dat ik mijn werk als volksvertegenwoordiger niet goed uitvoer, terwijl ik mij elke dag kei- en keihard inzet voor zowel mijn kiezers in de nationale verkiezingen als mijn kiezers in de gemeentelijke verkiezingen. Als ik het zo hoor, is het voorstel breder, maar dat onderdeel zal niet op de steun van FVD kunnen rekenen. Het is aan de kiezer om daarover te oordelen. Als de kiezer vindt dat ik mijn werk op beide terreinen niet goed uitvoer, dan rekent de kiezer mij daarop af. Dat hoeven PRO en D66 volgens mij niet te doen. Dat gaat volledig voorbij aan wat wij hier met elkaar zouden moeten doen.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Wij gaan luisteren naar de heer Van Baarle, die spreekt namens de fractie van DENK.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Voorzitter. Het ministerie van Binnenlandse Zaken is de hoeder van onze rechtsstaat. Daarom mag je van een minister van Binnenlandse Zaken verwachten dat hij nooit onderdeel zal uitmaken van een kabinet dat samenwerkt met antirechtsstatelijke, discriminerende of ultrazionistische

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

krachten die het internationaal recht ondermijnen. We hebben wat dat betreft natuurlijk een dieptepunt gehad met het PVV-kabinet-Schoof. Maar dat er nu een kabinetsbrief ligt waarin eigenlijk staat dat dit kabinet zaken doet of bereid is te doen met de Groep Markuszower is een nieuw dieptepunt. Sterker nog, het lijkt erop dat het kabinet zich aan Markuszower lijkt uit te leveren: D66 op schoot bij Markuszower. Hoe kan het kabinet, vraag ik de minister, samenwerken met een fractie die oproept tot maximaal geweld tegen Palestijnen, voor een hoofddoekverbod op scholen is en alle islamitische scholen wil sluiten? Waarom normaliseert het kabinet discriminatie door met zo'n groep koffie te drinken? Wat zegt dat over de rol van deze minister als bewaker van gelijkwaardigheid?

Voorzitter. De overheid moet toegankelijk zijn voor alle Nederlanders. Zij moet dienstbaar zijn met oog voor de menselijke maat. Daarom maken wij ons zorgen over de taakstellingen van 3,5 miljard euro op het ambtelijke apparaat. Dat is niet omdat de overheid niet efficiënter kan, want dat kan zij zeker, maar omdat deze taakstellingen voor een zeer groot gedeelte zullen neerslaan bij onder andere de uitvoering en omdat er miljarden worden ingeboekt op basis van een vage brief. Hoe gaat de regering voorkomen dat toeslagenouders nog langer moeten wachten, dat mensen in Groningen nog langer moeten wachten, dat mensen langer moeten wachten op een keuring, een vergunningsaanvraag of andere diensten? De regering schrijft: 20% tot 60% minder personeel bij sommige onderdelen van organisaties. Hoe gaan we voorkomen dat dit een VVD-sloopkogel door de dienstverlening wordt? Daarnaast is er één ding waarop je zeker zou kunnen besparen maar waarop niet wordt gedaan, namelijk de topbeloningen. De salarisnorm bij de overheid is nu €262.000. Van die topbeloningen mag toch best wat af, zo vraag ik de minister. Is het niet zinvol, als je gaat besparen, om de reikwijdte van de WNT juist te verbreden in plaats van te versoepelen?

Voorzitter. Ik kom bij het antidiscriminatiebeleid. Nog steeds ervaren te veel Nederlanders in hun dagelijkse leven discriminatie, homohaat, antisemitisme, racisme, moslimhaat, antiziganisme of welke andere verwerpelijke vorm van uitsluiting dan ook. Voor een plan tegen discriminatie met meer ambitie is wat DENK betreft ook extra geld nodig. Daartoe hebben we een amendement ingediend. Ook vragen we aan de minister of hij al wat contouren kan schetsen van zijn nieuwe rijksbrede plan tegen discriminatie, waarmee hij voor de zomer van volgend jaar wil komen. Komen hier ook afrekenbare en kwantitatieve doelen in, bijvoorbeeld voor meldingsbereidheid of ervaren discriminatie? Hoe ziet hij het proces van de totstandkoming van dit plan voor zich? Waarom moesten we eigenlijk tot het eind van dit jaar wachten op een planning voor dit plan? Waarom komt dit plan pas volgend jaar zomer? Komt er in dit plan een strafverzwaring voor discriminatiedelicten? Komt er een vergroting van het aantal discriminatierechercheurs? Wordt de samenwerking met discriminerende bedrijven in alle gevallen beëindigd? Wat gaan we doen om structureler te monitoren? Graag een reactie van de minister.

Ook lezen wij nog geen datum waarop wij het wetsvoorstel kunnen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verwachten over de verankering van de NCDR, de Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme. Wanneer komt de regering met dit wetsvoorstel? Waarom wordt er eigenlijk budget uit het fonds voor het slavernijverleden gebruikt voor de publiekscampagne tegen discriminatie? Daar is dat toch niet voor bedoeld?

Ik wil ook nog ingaan op moslimdiscriminatie. Bij de Algemene Beschouwingen is de motie van DENK aangenomen om in samenwerking met islamitische instellingen en gebedshuizen te komen tot gerichte maatregelen tegen vernielingen, bedreigingen, bekladdingen en andere strafbare discriminatoire daden tegen moskeeën en islamitische instellingen. Ik vraag de minister of hij van plan is om deze motie uit te voeren en of hij bereid is om op korte termijn het gesprek aan te gaan met islamitische koepelorganisaties over de veiligheid van islamitische instellingen in Nederland, alsmede of hij bereid is om op basis daarvan met iets concreets te komen. Kan hij toezeggen dat het tegengaan van moslimdiscriminatie een expliciet onderdeel zal zijn van het nieuwe plan tegen discriminatie?

Voorzitter. Tot slot is er nog een onderwerp dat ik naar voren wil brengen bij deze begroting vanwege de eindverantwoordelijkheid van dit ministerie voor de BRP. Dat gaat over de Oeigoeren. De Chinese overheid voert onderdrukkend beleid uit waardoor de Oeigoeren in kampen verdwijnen en er sprake is van repressie en pogingen om de Oeigoerse cultuur uit te wissen. Een van die manieren is letterlijk om mensen hun naam af te pakken. Namen van Oeigoeren worden in Chinese paspoorten aangepast aan de Chinese schrijfwijze. Ik sprak daar onlangs Oeigoeren over. "Abduqasim" wordt bijvoorbeeld "Abulukasimi". "Mohammed" zou "Maimaitie" worden. "Risalat Tohti" zou "Resalaiti Tohaiti" worden. Als mensen uit China in Nederland komen, is de naam in dat Chinese paspoort vervolgens ook de basis voor hun Nederlandse documenten. Mijn vraag aan de minister is of Oeigoeren, in gevallen waarin ze een naam hebben die is opgelegd door de Chinese overheid, niet de mogelijkheid zouden moeten krijgen om die in de nieuwe regeling zonder kosten te wijzigen. Wie onderdrukking ontvlucht, zou namelijk ook weer de eigen naam moeten kunnen terugkrijgen. Zo'n regeling zou wat mij betreft ook breed mogen gelden.

Voorzitter. Tot slot zou ik vooral iedereen willen oproepen om naar de Rode Lijndemonstratie te komen om zich daar met ons uit te spreken voor de rechten van de Palestijnen en te demonstreren tegen het slappe beleid van premier Jetten.

Dank, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan luisteren naar de heer Flach, die spreekt namens de fractie van de SGP. Gaat uw gang.

De heer **Flach** (SGP):
Voorzitter, dank u wel. De Franse filosoof Alexis de Tocqueville schetst in zijn

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

bekende werk over Amerika de trekken van een nieuwe vorm van despotisme, waaronder burgers in de moderne democratie leven. Boven hen torent een immense en beschermende macht uit, die zich als enige belast met de zorg voor hun genietingen en het toezicht op hun lot. Hij is absoluut, nauwkeurig, regelmatig, vooruitziend en zachtmoedig. Hij zou op het vaderlijk gezag lijken, als hij, evenals dat gezag, tot taak zou hebben de mensen voor te bereiden op volwassenheid. Maar hij probeert juist niets anders te doen dan hen onherroepelijk in hun kindertijd vast te houden.

Voorzitter. De enorme stijging van het aantal Rijksambtenaren weerspiegelt de ontwikkeling dat we steeds meer van de landelijke overheid verwachten en burgers steeds minder op eigen benen laten staan. Wat doen we bijvoorbeeld als niet alle kinderen thuis een ontbijt krijgen voordat ze naar school gaan? We bellen 0900-Den Haag en regelen een subsidiepot. Wat doen we als studenten last hebben van het verfoeide leenstelsel en daarvoor al een beperkte vergoeding hebben gekregen? We bellen nog een keer dat nummer, 0900-Den Haag, en keren een extra vergoeding uit. En wat deed de minister van Binnenlandse Zaken vorig jaar nog, toen er keuzes gemaakt moesten worden over het toch al uitgebreide systeem van antidiscriminatievoorzieningen? Die belde zelf 0900-Den Haag en koos voor het meest ambitieuze scenario, met nieuwe wetgeving, een centrale organisatie en 5 miljoen aan extra kosten per jaar. Minister, hoe is dit te rijmen met de slagvaardige overheid? Gaat hij dit ook heroverwegen?

Voorzitter. De SGP leest in de brief van de staatssecretaris dat de overheid vooral door slimmer en eenvoudiger te werken kleiner kan worden. Dat is een mooie gedachte, maar zonder beperking van taken gaan we de slag niet winnen. We zullen ook echt moeten snijden in goede bedoelingen. Kiezen vraagt inderdaad moed en gaat niet zonder pijn. Krijgt de Kamer daadwerkelijk scenario's voor een brede heroverweging van de taken en het beleid van het Rijk? De SGP vind het belangrijk dat de totale regeldrukkosten de komende jaren dalen. De regelgeving is vaak uniform en doet geen recht aan kleinschaligheid. Dat betekent te veel onnodige lasten en te weinig erkenning van verantwoordelijkheid. Wil de staatssecretaris in het kader van de 500 regelsaanpak ook kijken of er een lichter regime mogelijk is voor ondernemers, scholen en zorgvormen met een kleine schaal?

Voorzitter. De lokale democratie verdient onze aanhoudende zorg, vooral wat betreft het recht doen aan minderheden. Het geeft geen pas om denigrerend te spreken over "de marges van de volksvertegenwoordiging". De marges dragen soms meer bij aan democratische legitimiteit dan de arrogantie van de macht. In kleine gemeenten zien we dat het opwerpen van hogere drempels de evenredige vertegenwoordiging kan aantasten. Inmiddels blijkt uit onderzoek dat de verwachte winst van het wetsvoorstel over restzetelverdeling nauwelijks optreedt. Daarmee is het hart, en dus het bestaansrecht, van dit toch al compacte wetsvoorstel verdwenen. Het voorstel is te gemankeerd om op te lappen. Waarom legt de regering het dan toch in de vrieskist in plaats van de stekker eruit te trekken?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Voorzitter. Voor het functioneren van de gemeenteraad is het werk van commissieleden steeds belangrijker geworden. Er is inmiddels sprake van een wildgroei: ongelijkheid en onduidelijkheid die om meer bezinning vraagt. De regering erkent zelf dat commissieleden feitelijk ook raadswerk verrichten. Tegen die achtergrond is het gat tussen de wettelijke regeling van het raadslidmaatschap en het ontbreken van basale uitgangspunten over commissielidmaatschap wel erg groot. Ten aanzien van raadsleden kennen we bijvoorbeeld bepalingen over het ingezetenschap, onverenigbare functies, het aantal leden en hun benoeming. Bij commissieleden wordt dat allemaal aan de gemeentelijke verordening overgelaten. Dat leidt in de praktijk tot allerlei knelpunten en verschillen. Vindt de regering het vanuit het stelsel van de wet geen tijd om meer duidelijkheid te scheppen, en wil de minister dat verkennen?

Voorzitter. Voor gemeenten blijft het spannend of het Rijk vanaf volgend jaar echt bereid is meer middelen voor de huidige taken te geven. Gemeenten zijn inmiddels in relatietherapie met het Rijk, maar de verhouding blijkt nog wat stroef. Kijk bijvoorbeeld naar de bekostiging van verkiezingen, een kerntaak in ons democratisch stelsel. De afgelopen jaren ging er geen verkiezing voorbij of er was onenigheid over de kosten. Wat zegt het als we over dit soort eenvoudige zaken er al niet meer samen uit kunnen komen?

Tot zover.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het geeft toch aanleiding tot een vraag. Meneer Kisteman, gaat uw gang.

De heer **Kisteman** (VVD):
De heer Flach ging vrij snel over het sturen op regeldrukkosten heen. Zou de heer Flach kunnen toelichten waarom hij dat zo belangrijk vindt?

De heer **Flach** (SGP):
Dank voor die vraag. Die snelheid had alles te maken met beperkte spreektijd. Ik licht het dus graag toe. "Regeldrukkosten" is, denk ik, een instrument — ik denk overigens dat ik dat met de heer Kisteman denk — dat effectiever is dan "het aantal regels". Het schrappen van een zinloze regel wordt als het goed is door niemand gemerkt, maar het schrappen van één regel die, laten we zeggen, een kostenpost van 30 miljoen met zich meebrengt, wordt gevoeld in het bedrijfsleven. Dus door veel meer te kijken naar regeldrukkosten dan naar aantallen regels, sluiten we, denk ik, veel meer aan bij de behoefte onder ondernemers, instellingen, verenigingen, scholen, ziekenhuizen en noem maar op.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Ceder. Hij spreekt namens de fractie van de ChristenUnie.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank, voorzitter. Wat ben ik dankbaar voor onze democratische rechtsstaat, dat we ook vandaag weer het democratische debat met elkaar kunnen voeren, tot voorstellen kunnen komen, en dat we heel scherp met elkaar de strijd van het woord kunnen voeren, ingebed in institutionele bescherming. Dat ging vroeger in Nederland nogal anders. Onze vader des vaderlands Willem van Oranje werd in 1584 vermoord door Balthasar Gerards. Of neem de vete tussen Johan van Oldenbarnevelt, de raadspensionaris van Holland, en Maurits van Oranje — ja, de zoon van Willem — die ruzie kregen, mede vanwege een wapenstilstand met Spanje. Deze vete eindigde op bloedige wijze in 1619 met de openbare onthoofding van Van Oldenbarnevelt op het Binnenhof. Het is te hopen dat zijn botten bij de renovatie van het Binnenhof gevonden gaan worden. Neem anders de wijze waarop een aantal decennia later de gebroeders De Witt werden gelyncht op het Groene Zoodje vlak bij het Binnenhof. Hun lichamen werden ondersteboven opgehangen en gruwelijk verminkt. Er werden organen uit hun lichaam gesneden, en ledematen werden als trofeeën meegenomen of verkocht. De verhalen dat enkele organen werden opgegeten zijn nog steeds niet volledig ontkracht. Hoewel het vertrouwen in de politiek laag is, en de politieke chaos in dit huis vandaag de dag groot is en lijkt, zien we in onze eigen politiek geschiedenis gelukkig dat het altijd nog slechter kan.

Maar onze politieke geschiedenis en de vergelijking met de organisatie van veel landen leren ons tegelijkertijd ook dat we zuinig moeten zijn op onze democratie en op hoe we het debat vandaag de dag met elkaar voeren: onze Nederlandse democratische cultuur waar in ons parlement plek is voor de stem van minderheden, waar we door te polderen besluiten nemen over decennia heen. Mijn fractie maakt zich echter wel zorgen over de huidige stand van onze democratie, niet dat we weer afglijden naar de praktijken van onze politieke voorvaderen, maar wel dat we de opgave voor Nederland uit het oog verliezen. Internationale spanningen nemen toe. Radicale stromingen winnen terrein in Europa. Boeren en gezinnen snakken naar perspectief. Maar waar gaat het hier al weken over? Over box 3, over linkse en rechtse routes, over mogelijke verkiezingen, kabinetscrises en het ene topoverleg na het andere.

Voorzitter. Ons land wacht op oplossingen. Die zouden het vertrouwen in de politiek weer kunnen verhogen. Ons land zit namelijk niet te wachten op weer nieuwe verkiezingen. Wij worden voor vier jaar gekozen, niet voor zolang een coalitie met elkaar door één deur kan. We moeten onszelf en de stem van de kiezer serieus nemen. Daarom pleiten wij voor een vaste zittingstermijn voor Tweede Kamerleden en om die de gewoonte te maken. Dit is één van de voorstellen uit de initiatiefnota van mijn collega Bikker, waar zij morgen een motie voor zal indienen.

Voorzitter. Een voorbeeld van betonrot in onze democratie is de bedreiging van politici en bestuurders. Landelijk zijn wij helaas al veel gewend, ik ook. Maar ook burgemeesters, wethouders en raadsleden krijgen steeds vaker last van intimidatie en geweld, fysiek of online. Bedreiging of intimidatie is nog

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

persoonlijker wanneer mensen weten waar je woont, waar je kinderen op school zitten en bij welke voetbalclub je zaterdag langs de lijn staat. Keiharde normering en vervolging zijn daarom noodzakelijk. Het aangiftepercentage is laag. Uit een monitor uit 2024 bleek dat in slechts 6% van de gevallen aangifte werd gedaan. Wat doet de minister om dit cijfer omhoog te krijgen? Om te normeren is het ook noodzakelijk dat er iets gebeurt met de aangiftes die worden gedaan. Klopt het, vraag ik, dat er voor het afhandelen van aangiftes van landelijke politici extra rechercheurs beschikbaar zijn, maar dat dit voor lokale politici ontbreekt? Ik zou hier graag één lijn in willen zien en hoop dat deze minister zich daarvoor wil inspannen. Heeft de minister zicht op de vraag of agressie en bedreiging inmiddels gevolgen hebben voor de beschikbaarheid van voldoende kandidaten voor politieke ambten?

Voorzitter. Dan de regio. Dat regio's niet dolenthousiast worden van dit kabinet is bekend, zeker omdat de benodigde investeringen in infrastructuur achterblijven. Desondanks kan dit kabinet echt iets betekenen voor regio's om de leefbaarheid te verbeteren, om te voorkomen dat jongeren uit dorpen wegtrekken en perspectief vinden op een huis en een baan. Welke rol ziet de minister voor zijn ministerie als het gaat om het vlottrekken van de regioagenda's? Zeker voor regio's die nu niet in het Nationaal Programma Vitale Regio's zitten, zie ik het risico dat zij de aandacht van het Rijk verliezen.

Tot slot. De staatssecretaris heeft grote plannen voor een slagvaardige overheid. We hebben daar vandaag ook een debat over gehad met meerdere collega's. In de brief van de staatssecretaris miste ik aandacht voor de spreiding van rijkswerkgelegenheid; een jarenlange wens, zonder veel tastbare resultaten, als u het mij vraagt. Wat zijn hierop de ambities in deze kabinetsperiode?

Daar wil ik het in eerste termijn bij laten, voorzitter. Dank u wel.

De heer **Flach** (SGP):
Ik weet dat de heer Ceder zijn collega Bikker vervangt, dus ik zal er niet te diep op ingaan, maar ik wil toch wel een vraag stellen over een onderwerp waarvan ik zeker weet dat de heer Ceder er een mening over heeft. Mijn vraag gaat over de zittingsduur van vier jaar voor de Kamer. Degenen die het interview van de heer Bontenbal bij Eva vanavond hebben gezien, weten dat een kabinetsval niet ver weg meer is. Het kan dus zomaar actueler zijn dan we denken. Hoe ziet de heer Ceder dat dan voor zich? Moeten we elkaar in volstrekt verstoorde verhoudingen vier jaar lang gegijzeld houden, met alle gevolgen van dien? Is dat niet heel erg rond blijven draaien in dezelfde modderpoel?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Het voorstel is eigenlijk heel simpel. Het is nu al mogelijk om na een val van een kabinet geen nieuwe verkiezingen te houden. Je kunt dan gewoon kijken of je met de huidige populatie van Kamerleden in een andere samenstelling een doorstart kan maken. Dat kan al. Niets verbiedt ons dat te doen. De

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

praktijk wijst uit dat we de facto eigenlijk gewoon overgaan tot nieuwe verkiezingen. We willen graag in het Reglement van Orde vastleggen dat voordat we die stap naar nieuwe verkiezingen maken, er een verkenner wordt aangewezen — dus niet "kan worden", maar "wordt" — om te bekijken of een doorstart mogelijk is. Als het antwoord nee is omdat we echt zo keihard … Nou, niet zozeer de organen willen uittrekken, maar als nieuwe verkiezingen misschien prudenter lijken, dan is dat natuurlijk de volgende stap. Wij willen af van een cultuur die Nederland geen goed gedaan heeft, volgens mij. Ik ben nu vijf jaar Kamerlid en ik heb nu drie of vier verkiezingen meegemaakt. Na vijf jaar ben ik inmiddels een van de veteranen, kan ik hier in de Kamer zeggen. Het is krankzinnig, want zo veel weet ik niet, als ik eerlijk ben. Dat institutioneel geheugen lekt dus ook steeds meer weg. Op lange termijn doen heel veel verkiezingen houden ons land niet zo veel goed. Er is behoefte aan stabiliteit. Het kan een vorm zijn — zonder elkaar te gijzelen, want dat moeten we ook niet met elkaar willen — om na de val van een kabinet en voordat er overgegaan wordt tot nieuwe verkiezingen in ieder geval een verkenner aan te wijzen, die verkent of een doorstart mogelijk is of niet.

De heer **Flach** (SGP):
Ik herken zeker het doel, want de hoeveelheid verkiezingen is inmiddels hoger dan in Italië. Dat zegt echt wel wat; dat moeten we niet willen met elkaar. Maar dan begrijp ik de heer Ceder goed. Naar ik dacht was eerder het voornemen van de ChristenUnie om die zittingsduur echt te fixeren op vier jaar. Nou, daar kleven allerlei nadelen aan, volgens mij. Maar ik hoor de heer Ceder hier nu zeggen dat het gaat om in ieder geval verplicht een verkenner aanstellen en op z'n minst een keer proberen of er een doorstart mogelijk is. Dat klinkt, volgens mij, al heel wat aannemelijker. Dus goed dat ik deze verduidelijking heb gekregen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank, maar daarbij zeg ik dat wij die zittingstermijn van vier jaar echt wel belangrijk vinden, dus het liefst hanteren we die ook. Dit is een manier waarop we dat dan nog meer body proberen te geven met elkaar. Ik zie u knikken, dus ik verwacht ook steun van de SGP, maar misschien ben ik iets te voorbarig en moet u eerst de tekst nog lezen. Die dienen we in de tweede termijn in.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan luisteren naar mevrouw Beckerman. Zij staat al klaar. Zij spreekt namens de fractie van de SP. Gaat uw gang.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dank u. 3,27 miljard. 3,27 miljard, dat zijn de totale kosten van externe inhuur door de Rijksoverheid. Om het in verhouding te zetten: dat is drie keer zoveel als wat de overheid uitgeeft aan het daadwerkelijk bouwen van woningen. Hier zit voor ons de kern van het probleem. Al in 2010 werd de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

motie van Emile Roemer aangenomen om de externe inhuur te maximeren op 10%. Al tien jaar overschrijden kabinetten deze Roemernorm. De uitgaven zijn alleen maar gestegen, onder andere aan consultants. In 2024 gaf het Rijk er 283 miljoen aan uit. Dat is 62 miljoen meer dan twee jaar ervoor. We zien een overheid die verzwakt is en bestuurders die keuzes liever uitbesteden. Econoom Mazzucato zei hierover: consultancy heeft geparasiteerd op de verzwakte overheid en heeft ook weer verder bijgedragen aan het verzwakken van die overheid.

Laat ik één voorbeeld noemen waarin ik heb gezien hoe consultancy en kabinet samen een probleem niet oplosten, maar verergerden. Eric Wiebes werd minister van EZK en huurde Boston Consulting Group in om meerdere rapporten te maken over de slecht verlopende afhandeling van schade en onveiligheid door de gaswinning in Groningen. Die kwamen met een soort spreadsheet. Het grote probleem werd opgeknipt in allemaal kleine problemen. Voor een minister is dat misschien even leuk, want je kunt dan op een minideel van het probleem ineens doen alsof je vooruitgang boekt. Het grote probleem is echter: mensen wonen niet in een spreadsheet! Ze wonen in een huis. En met deze aanpak los je een probleem niet op, maar maak je er een gigantische bureaucratie van en vergroot je de ongelijkheid. Nu, negen jaar later, moet deze minister nog steeds problemen van toen, die toen zijn ontstaan, proberen recht te trekken. Het kost dan ook vele honderden ambtenaren. Zoals Harry Starren, voormalig CEO van opleidingscentrum de Baak hierover zegt: "We weten dat hoe langer maatschappelijke problemen duren, des te langer er opbrengsten zijn voor anderen. De organisatie van het herstel van de toeslagenaffaire kost bijvoorbeeld drie miljard. Daar zitten allemaal mensen wier boterham dat is. Die krijgen dus belang bij het voortduren van het probleem. Oplossen is helemaal niet zo profijtelijk." Precies hierom moeten we dus echt af van deze afhankelijkheid van externe inhuur en met name ook consultancy. Herwaardeer de overheid. Dit kabinet wil 3,4 miljard bezuinigen op de overheid. Over negen jaar moeten 25.000 van de 160.000 ambtenaren zijn wegbezuinigd. Nou is dat een wens die acht van de tien laatste kabinetten hadden en dat is nooit gelukt. Ook dit kabinet heeft geen plan. Voor de SP moet de eerste vraag zijn: wat voor overheid willen we? Heel concreet. De SP zou een overheid willen die weer zelf dingen kan en regelt, bijvoorbeeld het ov. Wij willen een ambtenaar die de bus bestuurt, maar vele partijen hier willen het ov privaat en een ambtenaar die stuurt op KPI's, of een ander jeukwoord voor een bus die toch niet rijdt. Hoe gaat het kabinet de Roemernorm halen? Hoe gaat het kabinet de afhankelijkheid van consultancy terugdringen? Hoe beantwoordt het de vraag welke overheid we willen zijn? Gaat het vanuit daar nadenken over of en hoe het wil bezuinigen op ambtenaren?

Tot slot. Als partijen echt willen snijden, is het ook goed om kritisch naar onszelf te kijken. De wachtgeldregeling voor Kamerleden is ruimer dan de WW die inwoners krijgen als ze hun baan verliezen. De uitgaven aan wachtgeld voor alle politici zijn de afgelopen tien jaar vervijfvoudigd. Dat tikt gewoon heel hard aan bij wat hier word uitgegeven. Als het om gewone

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

werknemers zou gaan, stonden heel veel partijen hier vooraan om versobering te roepen, maar nu het over politici gaat? Dit kabinet wil met sociale partners tot een akkoord komen over onder andere de WW van werknemers. Wil het wachtgeld voor politici meenemen in dit akkoord? Die verschillen tussen werkers en politici zijn namelijk toch niet meer uit te leggen?

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
We hebben tot grote verbazing van 50PLUS een motie aangenomen over het inzichtelijk maken van het verschil tussen de kosten in en aan de zorg. Dat is vanuit de gedachte dat een heleboel mensen die echt aan het bed zijn, het geld in de zorg waard zijn. Zou zo'n debat er over ambtenaren niet ook kunnen zijn? Die kunnen heel goed inschatten welke zaken overbodig zijn.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ja. Als ik in mag gaan op dat voorstel, wil ik daar het volgende over zeggen. In de zorg zien we eigenlijk wat we met veel van dit soort gigantisch belangrijke publieke diensten zien. Op een gegeven moment kwam die hele marktwerking en privatisering in zwang. De gedachte — niet die van mijn partij, want die is daar altijd tegenstander van geweest — was: dat wordt efficiënt, dat wordt goedkoper en dat wordt beter. Maar in plaats van een overheid die alles zelf regelt, is er een overheid die moet gaan sturen op allerlei van die KPI's, die ik net noemde. Ik vind dat echt van die jeukwoorden. Je ziet een enorme bureaucratie bij de overheid ontstaan, maar je ziet ook dat je nooit genoeg doet. Die enorme zorgfraude waar u vaak een punt van maakt, en mijn partij overigens ook, is ook een gevolg van zo'n systeem. Mensen worden gewantrouwd en bedrijven worden vooral gestimuleerd. Je ziet daar gewoon die problemen ontstaan.

De vraag is ook niet of je hetzelfde gaat doen bij ambtenaren, maar of je als overheid dat soort geprivatiseerde diensten, dat soort dingen die zo van belang zijn voor ons allemaal, als overheid niet weer zelf moet gaan doen. Ik noemde het openbaar vervoer en we noemen nu de zorg, maar ik denk dan ook heel erg aan energie. Je ziet nu dat van energie een markt is gemaakt. Mensen kunnen de energierekening niet meer betalen. Tegelijkertijd zien we de berichten over de enorme winsten die nu gemaakt worden, bijvoorbeeld door een Vattenfall. Volgens mij moet het gesprek dan zijn: moeten we dat als overheid niet weer zelf gaan doen, of direct of door daar veel dichter bovenop te gaan zitten? Dan kun je inderdaad heel veel bureaucratie wegsnijden, maar hoeveel ambtenaren is dan een uitvloeisel van die vraag. Die vraag moet beginnen met de vraag: wat moet de overheid kunnen?

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ik deel voor een heel groot deel de analyse van de SP, maar ik kan me voorstellen dat het en-en is. Ik merk namelijk als ik in gesprek ga met mensen van de wijkverpleging en er weer een consultant met een mooi advies vanuit VWS op hun dak gestuurd is, dat ze met acht mensen een halfuur moeten wachten omdat ze verplicht digitaal moeten inloggen. Kortom, de mensen die het werkelijke werk doen, weten dondersgoed wat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

werkt en wat niet werkt. Dan zou het is dus ook veel belangrijker en beter zijn om juist met die mensen in gesprek te gaan over: wat is nou een kerntaak en wat zouden we vooral niet meer moeten doen?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik weet steeds niet zo goed of mevrouw Van Brenk die vraag stelt over in de zorg of in de overheid. In de zorg is dat een hele logische. Geef werknemers de macht. Ik bedoel: dat is bij uitstek natuurlijk een heel socialistisch punt. Daar ben ik dus helemaal voor. Binnen de overheid geldt dat ook. Ik denk dat dat heel veel ambtenaren zijn. Maar ik noem ook de mensen die hun baan bij de overheid juist al verloren hebben door de invoering van de marktwerking. Ga dus ook praten met die buschauffeurs. Die waren ooit onderdeel van de overheid en hadden een trots beroep. Bij de post is het hetzelfde. Ga ook met hen praten, want heel veel van hen zouden dat heel graag weer in publieke zaak willen hebben, en ik denk heel veel inwoners van Nederland ook. Dus ja, ik ben daar helemaal voor, maar voer dat gesprek ook breder.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Dat lijkt me een goed voorstel.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dat was het dan. Dan gaan we luisteren naar de heer Vermeer, die spreekt namens de fractie van de BBB. Gaat uw gang.

De heer **Vermeer** (BBB):
Dank u wel, voorzitter. Elke regio telt; dat zegt het kabinet maar al te graag. Maar wie in een dorp de huisarts ziet vertrekken, de buslijn ziet verdwijnen of het dorpshuis ziet sluiten, heeft weinig aan die mooie woorden. Die wil merken dat Den Haag ook echt voor zijn regio aan het werk is. BBB heeft een motie ingediend om de benodigde middelen voor de uitvoering van Elke regio telt! in kaart te brengen. Die motie werd aangenomen, maar dat inzicht ontbreekt nog steeds. Ik vraag de minister dus: waarom is daar nog niets mee gedaan? Kan de minister voor onze tweede termijn donderdag een eerste inschatting geven van de verwachte uitvoeringskosten? Praatjes zijn mooi, maar kom op, aan de slag nu.

Dan het Gemeenschapsfonds, dat deze minister groots heeft aangekondigd. De vlag ging zowat uit. En ja, ontmoetingsplekken verdienen steun; daar heeft BBB zich ook altijd hard voor gemaakt. Maar als gemeenten en verenigingen verder financieel uitgeknepen worden en daarna via een fonds iets mogen terugvragen, dan is dat een sigaar uit eigen doos, of misschien zelfs een restant van een peukje. In het Gemeenschapsfonds zit nog geen zes ton per gemeente voor de hele looptijd. Daarover hebben wij in een eerder

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

debat al vragen gesteld. De toegezegde brief hebben wij nog niet ontvangen. Waar blijft die, vraag ik de minister. Kunnen wij die ook voor de tweede termijn donderdag ontvangen, als we die niet al ontvangen hebben? Ik kon hem echter niet vinden. Uitgesmeerd over alle gemeenten gaat het dus om nog geen zes ton per gemeente over de gehele looptijd. Ook een gemeente als Amsterdam kan aanspraak maken op het fonds. Hoe zorgt de minister dat dorpen waar de laatste voorzieningen dreigen te verdwijnen, daadwerkelijk worden geholpen? Welke blijvende zekerheid biedt een tijdelijk fonds aan vrijwilligers die een dorpshuis overeind proberen te houden, niet voor vijf jaar, maar voor de eeuwigheid?

Voorzitter. Dan een ander onderwerp. Bij taken horen knaken. Daarover discussiëren wij inmiddels meer dan een jaar met de minister van BZK. Uiteindelijk heeft de Kamer onze motie aangenomen. Moties hebben misschien wel zin, als ze tenminste uitgevoerd worden. De Kamer heeft zich keihard uitgesproken: de bekostiging van medebewindstaken mag niet afhankelijk worden gemaakt van de omvang van de autonome ruimte van gemeenten en provincies. Maar dan. Dan verschijnt de brief Werken aan balans. De minister schrijft dat er geen verschil van inzicht is, inmiddels voor de zoveelste keer. Vervolgens schrijft hij opnieuw dat er redenen zijn om kosten toch voor rekening van gemeentes of provincies te laten. Ook benadrukt hij hoeveel vrijheid de wetgever heeft bij het bepalen van de fondsen. Wat vindt de minister hier toch zo moeilijk aan, vraag ik de minister. De Kamer vraagt bescherming van de lokale autonomie. Gemeentegeld voor eigen keuzes is geen reservepot voor Haagse opdrachten. Een gemeente moet kunnen investeren in een dorpshuis, een sportvereniging of een bibliotheek zonder dat een nieuwe rijksopdracht dat budget opslokt. Anders blijft van lokaal zelfbestuur alleen de vrijheid over om te kiezen waarop wordt bezuinigd. Gaat de minister onze motie uitvoeren zoals die is bedoeld? Garandeert hij dat extra medebewindstaken worden bekostigd zonder daarvoor de autonome ruimte aan te spreken? Ik krijg graag een helder antwoord. Ik merk daarbij op dat ik steeds meer begin te begrijpen waarom onze motie ontraden werd, in plaats van dat die werd overgenomen. Het lijkt namelijk wel of de minister de wet niet wil uitleggen zoals de Kamer die wil uitleggen.

Tot slot wil ik nog één onderwerp aankaarten: eerlijke verkiezingen. Ik had eigenlijk nog twee onderwerpen, maar het laatste zal ik skippen. Bij eerlijke verkiezingen hoort dat mensen weten wie probeert hun stem te beïnvloeden en wie daarvoor betaalt. Daarom moeten politieke partijen openheid geven over hun donateurs. Organisaties zoals Voor Ons Nederland, maar ook tal van andere, kunnen ondertussen tonnen uitgeven aan politieke campagnes zonder bekend te maken wie het geld op tafel legt. We vroegen al eerder om de financiering inzichtelijk te maken, maar de minister ontraadde die motie. Het kon en mocht zogenaamd niet van Europa. De minister erkende vorige week in een Kamerbrief echter dat aanvullende regels wel zouden mogen, maar dat hij er bewust voor kiest om dat niet te doen, met "geen nationale koppen op Europese regels" als argument. Gaat de minister alsnog zorgen dat er regelgeving komt om duidelijk te maken wie deze campagnes

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

financiert?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ja, het was een hele timing om op min 28 seconden uit te komen. Dan telt die minuut niet mee voor de collega's.

De **voorzitter**:
Ik zie het, ja.

De heer **Vermeer** (BBB):
Voor de collega's merk ik op dat deze extra tijd dan niet meetelt in de spreektijd!

De **voorzitter**:
Haha! Dan gaan we luisteren naar mevrouw Van Brenk. Zij spreekt namens de fractie van 50PLUS. Gaat uw gang.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Dank, voorzitter. Ik voer het woord namens mijn collega Struijs, die andere verplichtingen heeft maar die hier aanstaande donderdag zeker zal zijn.

Wij blijven ons zorgen maken over de situatie rondom gemeenten, het gemeentefonds, jeugdzorg en de Wmo. Ik begin met dat laatste, want dat ligt ons na aan het hart. Deze regering haalt de huishoudelijke hulp uit de Wmo. Ik weet dat dat pas vanaf '29 moet gaan gebeuren, maar het kan niet los worden gezien van de huidige situatie. Jaarlijks wordt er dan 1 miljard uit het gemeentefonds gehaald, maar de gemeenten blijven wel verantwoordelijk voor het vangnet. Het is bizar dat een besparing van deze omvang wordt ingeboekt voordat het een en ander wettelijk is geregeld. Het is een wankele basis, landelijk, maar ook voor de gemeentebegrotingen. Je moet al die mensen die als huishoudelijke hulp werken niet hun baan afnemen en niet de zorg uitjagen. Of is het juist de bedoeling van dit kabinet dat een deel van hen weer gaat opdraaien voor hetzelfde werk, maar dan gratis, namelijk als mantelzorger? Zo kan ik ook bezuinigen. Bovendien dreigt voor een deel van de ouderen verwaarlozing of vereenzaming omdat de signalerende functie van de huishoudelijke hulp wegvalt. Graag een reactie van deze minister.

Wij hoorden de noodkreet van de gemeente Assen over een jongere met een complexe zorgvraag die een-op-eenbegeleiding nodig heeft, met de kosten van 1 miljoen per jaar. Dat legt een onmogelijke druk op het budget van de gemeente. Hoe gaan we dit nou oplossen? Graag ook een reactie hierop.

Dit laatste punt is rechtstreeks te koppelen aan de penibele financiële situatie van het gemeentefonds. Het ravijnjaar dreigt nu in '28. Vooralsnog

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

zien wij niet dat dit afgewend wordt. Wij herhalen wat de Raad voor het Openbaar Bestuur zegt: "Breng taken, verantwoordelijkheden en middelen in balans." De minister kan zalvende woorden spreken en onderzoek op onderzoek laten uitvoeren, maar het Rijk speelt nog steeds de baas. "Wij dragen op, u voert uit en wij bepalen met hoeveel middelen u dat doet." De gelijkwaardigheid is in de bestuurlijke verhoudingen ver te zoeken, ook al wil het Rijk heel hard het tegendeel bewijzen. Ook de Algemene Rekenkamer brengt dit opnieuw onder de aandacht. De minister stuurde een brief over het integrale financiële overzicht van gemeenten en provincies. Samengevat: hoera, een positief exploitatieresultaat. En in een bijzin: gemeenten geven aan dat personele capaciteit een belangrijk knelpunt is, met daaruit voortvloeiend een gebrek aan expertise. In een andere bijzin wordt vermeld dat na volgend jaar de extra jeugdzorggelden stopgezet worden. Ja, dan komen nog veel meer gemeenten in de problemen.

Voorzitter. De beleidsvrijheid voor gemeenten is een belangrijke pijler in het decentrale stelsel, want zo kan er efficiënt ingespeeld worden op de lokale situatie. Beleidsvrijheid werkt alleen goed als de fundamenten op orde zijn, dus voldoende mensen, de juiste capaciteiten én voldoende financiële middelen. Wordt daar niet aan voldaan, dan worden beleidskeuzes gemaakt op verkeerde gronden. En dat is precies wat er nu gebeurt. Vorige week werd de petitie "'Stop' De Postcode Loterij" aangeboden; ik noemde het al. Die ging over onverklaarbare, haast willekeurige verschillen in ondersteuning door gemeenten. De petitie liet zien dat de burger lijdt onder deze verschillen. Er is een grens tussen beleidsvrijheid en rechtsongelijkheid. Daarom pleit 50PLUS voor een harde ondergrens in de maatschappelijke ondersteuning, een minimumniveau bij in elk geval mantelzorgondersteuning en inkomensondersteuning. Graag een reactie van de minister. Wij zullen hierover een motie indienen.

Dan het Gemeenschapsfonds. Dat is een prima initiatief, waarmee maatschappelijke cohesie en gemeenschapskracht versterkt moeten worden. Lokale organisaties kunnen subsidie aanvragen voor projecten. Mooi. Maar waarom geldt "wie het eerst komt, die het eerst maalt"? Veel kleine organisaties of burgerinitiatieven draaien op vrijwilligers, vaak ook ouderen die niet zo digitaal vaardig zijn. Hoe wordt voorkomen dat zij om die reden buiten de boot vallen? Hoe weten we zeker of het bedrag voldoende is?

De staatssecretaris stuurde een update over de slagvaardige overheid. Er komt nog een apart commissiedebat over, maar wij willen toch al een punt naar voren halen: gerichter toezicht. Er moet gekozen worden waar toezicht echt noodzakelijk is om maatschappelijk risico's af te dekken. Dat is echt een probleem. Als voorbeeld noem ik de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd: 300 fte minder! Dat moeten we niet willen. De aanpak van zorgfraude zou topprioriteit moeten zijn. Dan de Belastingdienst. Die moet geld ophalen. Daar moet je niet op willen bezuinigen. Bezuinig op beleid in plaats van op uitvoering. Graag een reactie.

Voorzitter. Deze minister is verantwoordelijk voor de bestrijding van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

discriminatie — daarover gaat artikel 1 van de Grondwet — maar hoe zit het nou precies met de aanpak van leeftijdsdiscriminatie? Is er sprake van leeftijdsdiscriminatie bij autoverzekeringen en hypotheken? Enkele banken willen zelfs al strengere regels gaan hanteren voor mensen vanaf 52 jaar. Wat doet deze minister dus concreet aan leeftijdsdiscriminatie? In het verleden heeft 50PLUS al eens een voorstel ingediend om leeftijd als expliciete grond op te nemen in artikel 1 van de Grondwet. Hoe staat deze minister hiertegenover?

Voorzitter. Weten de veiligheidsregio's in een noodsituatie wie de kwetsbare mensen zijn en waar zij wonen? Collega Struijs heeft dat bij de begroting van Defensie ingebracht, maar dat hoort hier thuis. Kan de minister de huidige situatie toelichten? Wat is er op dit punt en wat is er nog nodig? 50PLUS heeft op dit punt een aangehouden motie liggen, die we mogelijk in stemming gaan brengen.

Wij werden gewezen op een hiaat in het Reglement op de Orde van de Nederlandse Leeuw en de Orde van Oranje-Nassau, namelijk de automatische decoratie van gekozen vertegenwoordigers. Het blijkt dat de jaren in het algemeen bestuur van waterschappen nog steeds niet meetellen voor een onderscheiding, terwijl ook zij al sinds 2008 gekozen worden. Is de minister bereid hier verandering in te brengen? Graag een reactie.

Wij zien steeds meer dat juridische procedures van burgers tegen de overheid te duiden zin als David tegen Goliath. De kosten, de tijdsduur en vooral de mentale druk die dit meebrengt, schrikken mensen af om een dergelijk traject te starten. Veel burgers ervaren dat de overheid hiermee eigenlijk onaantastbaar is geworden en dat de grondbeginselen van de rechtsstaat hierdoor onder druk staan. 50PLUS vindt deze situatie onwenselijk. Kan de minister hierop reageren?

Tot slot. Deze minister en deze Kamer hebben veiligheid, weerbaarheid en integriteit van het lokale bestuur hoog in het vaandel staan. Ondermijning en bedreiging zijn aan de orde van de dag. Dat al die lokale bestuurders desondanks hun werk blijven doen, verdient ons respect en onze waardering. Zij zijn de basis van onze democratie.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We dachten allemaal dat mevrouw Keijzer al naar voren kwam voor haar bijdrage, maar ze heeft een compliment en een vraag, begreep ik. Gaat uw gang, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nee, het zijn gewoon twee vragen, voorzitter. Sowieso altijd complimenten voor mevrouw Van Brenk, dus dat is het punt niet. Ik hoor de fractie van 50PLUS zeggen dat het procederen tegen de overheid een probleem is en dat daar wat aan gedaan moet worden. Is het niet veel verstandiger om die

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

overheid gewoon veel en veel kleiner te maken, zodat die zich niet constant met het leven van mensen bemoeit waardoor mensen weer op moeten komen tegen die overheid?

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Als het leven zo makkelijk zou zijn dat als de overheid kleiner is, men dan geen juridische procedures meer zou doen ... Ik heb recent meegemaakt dat iemand tien jaar geprocedeerd had omdat hij zowel in Duitsland als in Nederland belasting moest betalen over zijn pensioen. Tegen de Belastingdienst ben je wel even bezig met procederen. Het grote probleem is dat de Staat meestal veel diepere zakken heeft dan de burger. Als mevrouw Keijzer het ei van Columbus heeft waardoor met een kleinere overheid het hele probleem van de procedure en de david-en-goliathverhouding wat evenwichtiger zou zijn, dan staan wij daarvoor open.

De **voorzitter**:
Uw laatste vraag, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Er zijn natuurlijk altijd zaken waar de overheid intreedt en waartegen je moet procederen. Dan vinden wij elkaar erin dat die verhouding wel gelijk moet zijn. Mijn tweede vraag gaat over een artikel van de Grondwet. Begrijp ik nou goed dat de fractie van 50PLUS leeftijd opgenomen wil hebben? Is het niet veel verstandiger om dan gewoon te zeggen: doe al die verschillende gronden eruit en neem "op welke grond dan ook" op? Voor je het weet hebben we weer een volgende Grondwetswijziging te pakken. Daarna komen weer andere zaken.

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
We hebben de laatste keer gezien wat er toegevoegd is. Juist leeftijd kon er toen niet bij komen. Om nou alles te schrappen vind ik ook wel weer jammer. Eigenlijk had ik zoiets van: het zou mooi zijn als dit erbij kon. Het zou nog mooier zijn als er geen enkele vorm van discriminatie zou zijn in Nederland.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer had al een mooi loopje naar het spreekgestoelte, maar de heer Kisteman heeft nog een interruptie.

De heer **Kisteman** (VVD):
Mevrouw Van Brenk had het over de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd. Ze zei dat ze het heel erg vond dat daar misschien 300 ambtenaren weg moesten. Maar kijk naar de cijfers. In 2016 waren daar 631 ambtenaren. In 2024 waren het er 1.011. Dan zou het toch niet heel raar zijn om kritisch te kijken of de hoeveelheid ambtenaren die daar aan het werk zijn, daadwerkelijk nodig is?

Mevrouw **Van Brenk** (50PLUS):
Ik vind dat je altijd kritisch zou moeten kijken. Als de VVD het ook belangrijk vindt dat de zorgfraude juist gestopt wordt, dan heb je dit soort inspecties

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

wel nodig. Als je ziet hoe gillend het uit de hand loopt en hoeveel criminaliteit er in de zorg geslopen is, dan denk ik dat we iedere cent die de inspectie daarop zet, dubbel en dwars terug te verdienen is. 10 miljard is namelijk echt heel veel geld. Dat moet naar de zorg toe.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu toch luisteren naar mevrouw Keijzer, als laatste spreker van dit debat. Zij spreekt namens het lid Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Voorzitter, het is elke keer toch maar weer een feest. Ik zou hier vandaag helemaal niet staan, want Shanna Schilder zou hier het woord doen. Maar ja, zij is gegriepeerd; laat ik het daar maar op houden. Daarom heb ik de eer om mede namens haar hier het debat met u te voeren.

Voorzitter. Deze begroting gaat niet over het meeste geld, maar wel over de belangrijkste politieke keuzes. Het gaat over de vraag hoe ons land bestuurd moet worden en over welke kant we op willen. Wie is nou eigenlijk de baas in onze democratie? Is dat de kiezer via de Tweede Kamer met gekozen politici? Of zijn dat de rechters, subsidieslurpende nationale en internationale organisaties, adviesorganen en ambtenaren, ongekozen personen en organisaties die achter de schermen de macht in handen lijken te hebben? Is het daarom dat de politiek, welke partij er ook aan de macht is, steeds minder voor elkaar krijgt en dat we in zo'n beetje alle dossiers aan het vastlopen zijn? Volgens mij zit daar een groot probleem. De macht moet terug naar de kiezer.

Daarvoor zijn echt flinke hervormingen nodig. De eerste gaat over onze wetgeving. We betalen jaarlijks ongelofelijk veel geld aan de Europese Unie, maar hoe verhouden de regeldruk en alle daarmee gepaard gaande kosten zich ten opzichte van de voordelen, die er óók zijn? Het is toch raar dat de Nederlandse wetten, aangenomen door onze eigen volksvertegenwoordiging, opzij worden geschoven vanwege internationaal recht? Het is niet zo dat al die wetten en regels slecht zijn. Daar moet de Nederlandse wetgever het laatste woord over hebben. Daarom is het een goede zaak om artikel 93 en 94 van de Grondwet te schrappen dan wel op zo'n manier te wijzigen dat internationale verplichtingen niet zomaar over ons heen rollen.

Dan is er nog de vraag waarom we toestaan dat verdragen altijd stilzwijgend kunnen worden goedgekeurd. Ik zou liever zien dat de Tweede Kamer uitdrukkelijk stemt over alle verplichtingen. Internationale samenwerking moet een bewuste keuze zijn. Ik wil de minister vragen hoe hij daarnaar kijkt.

Voorzitter. Dan zijn er nog een aantal zaken. De Eerste Kamer was en is altijd bedoeld geweest als chambre de réflexion, de Kamer van de heroverweging. Je ziet dat dat in toenemende mate een politieke arena geworden is. Is het niet een idee om eens te kijken wat er nodig is om van de Eerste Kamer af te stappen en de leden van de Eerste Kamer toe te voegen aan die van de Tweede Kamer? Hoe kijkt het kabinet daartegen aan?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De Raad van State oefent een grote invloed uit op de wetgeving en is bijkans heilig verklaard. Je mag er geen kritiek op hebben. Als je die wel hebt, ben je een bedreiging voor de rechtsstaat, kan ik u vertellen. Maar daar zitten gewoon mensen met politieke meningen, met achtergronden, met verledens. Het is hier vandaag al een aantal keren benoemd: is het niet veel beter om daar wat meer transparantie in te krijgen, dus om de minderheidsstandpunten en de daarbij behorende overwegingen gewoon wél naar buiten te brengen en om wat meer te kijken naar het benoemen van politiek neutrale personen?

De Raad van State moet terug naar zijn kerntaken. Ik denk dat het een goede zaak is om de Wet op de Raad van State, waar de bevoegdheden van de Raad van State in staan, eens goed tegen het licht te houden. Zouden we niet zonder al die bevoegdheden kunnen waardoor bijvoorbeeld alle AMvB's daar voor advies langsgaan, ook kort nadat de wet is aangenomen en hier uitgebreid behandeld is? Zouden we bijvoorbeeld ook niet af moeten van het ongevraagd advies geven? Hoe kijkt de minister daarnaar?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik heb een informatieve vraag. U zei net: de Eerste Kamer afschaffen en bij de Tweede Kamer voegen. Bedoelt mevrouw Keijzer te zeggen: de Kamer uitbreiden naar 225 leden?

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ja, en dat je dan niet langer een Eerste Kamer hebt. Je ziet in toenemende mate dat de Eerste Kamer niet de chambre de réflexion is, maar dat zij ons werk eigenlijk overneemt. We hebben het hier vaak over dat de werkdruk hoog is. Het lijkt mij een goed idee om daar eens met elkaar naar te kijken.

Het is al vaak gegaan over de rechtelijke macht. In het vreemdelingenrecht of in klimaat- of milieurecht zie je wat mij betreft zaken misgaan. Het is hier ook echt een oproep aan de rechtelijke macht om daar zelf ook eens heel kritisch naar te kijken.

Voorzitter. Dezelfde discussie kan gevoerd worden ten aanzien van ambtenaren. We hebben het er niet zo vaak meer over, maar ook in de Ambtenarenwet is enige aanscherping nodig. Je dient het algemeen belang en de minister, en als je politiek wil bedrijven, kan je jezelf altijd verkiesbaar stellen. Wij zeggen van de Algemene Bestuursdienst: zou dat niet op een andere manier vormgegeven moeten worden? Moeten we niet eens na gaan denken over de mogelijkheid dat bewindspersonen een eigen ambtelijke top kunnen benoemen? Graag een reactie van de minister. Het zou interessant zijn om eens te kijken wat er nodig is. Ik vraag aan de minister een juridische analyse om te bezien wat er allemaal moet veranderen om dat voor elkaar te krijgen.

Voorzitter. We gaan over op financiële keuzes. Ik heb daar vier amendementen op ingediend. We besteden in dit land ongelofelijk veel geld

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

aan diversiteits- en inclusiebeleid, aan nationale coördinatoren en aan de Nationaal Coödinator tegen Discriminatie en Racisme. Mijn amendement ziet erop toe om daar eens flink anders mee om te gaan, om erop te bezuinigen, en om dat geld daadwerkelijk te gaan besteden aan een van de grote problemen in Nederland, namelijk: te weinig gevangenissen of gevangenissen die er zo slecht bij staan dat je je afvraagt of ze nog open kunnen. Ik hoor graag van de minister wat hij daarvan vindt.

Helaas is de staatssecretaris er niet. Dat is een groot gemis. Beterschap! Maar ik zou dan toch wel heel graag van deze minister willen horen welke wettelijke taken of beleidsvelden er nou geschrapt gaan worden om uiteindelijk de taakstelling van 25.000 ambtenaren minder voor elkaar te gaan krijgen.

Voorzitter, ik dank u wel voor uw aandacht.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik zie de heer Vermeer nog. Heeft u nog een vraag? De heer Vermeer heeft een punt van orde, dus dan kan mevrouw Keijzer lekker gaan zitten.

De heer **Vermeer** (BBB):
Ik weet niet helemaal wat de minister van plan is, maar is het een optie dat wij de antwoorden op de vragen al voor donderdag binnenkrijgen, zodat we in het debat wat meer ruimte hebben om te debatteren in plaats van aan te horen wat alle antwoorden zijn die al op papier voor de minister liggen?

De **voorzitter**:
Het is een goede gewoonte om al veel antwoorden te delen met de Kamer. Zo ben ik het ook al met voorgaande begrotingen gewend. Ik kan me ook voorstellen dat er wellicht nu even wat extra hard gewerkt moet worden omdat de minister hier voor twee staat. Maar het is de goede gewoonte om al zo veel mogelijk vragen te beantwoorden.

De heer **Vermeer** (BBB):
Super. Ik wou gewoon even checken of dat weer de bedoeling was.

De heer **Mohandis** (PRO):
Ik hoorde vanuit vak K dat het een combinatie wordt.

De **voorzitter**:
Het wordt toch ingewikkeld als vak K zonder microfoon …

De heer **Mohandis** (PRO):
Dat snap ik. Maar laat ik het dan aan u vragen. Volgens mij weten we niet of de staatssecretaris, wiens plan dat in de Kamer ligt vandaag veel is besproken, aankomende donderdag in de Kamer is. Dat weten we niet. Maar daar willen we wel het debat over voeren. Ik wil alle antwoorden op schrift, maar dat debat moet er ook gewoon komen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

De **voorzitter**:
Het een sluit het ander niet uit.

We zijn aan het einde gekomen van dit debat. Ik wil alle leden van de Kamer bedanken voor hun bijdrage. Ik wil de minister in vak K bedanken voor zijn aanwezigheid en ik wens de staatssecretaris ook op deze manier nog van harte beterschap.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:
Wij gaan donderdag verder met het vervolg van dit debat. Ik wil ook alle mensen bedanken — u moet nog heel even geduld hebben — die het mogelijk hebben gemaakt dat wij vanavond konden debatteren. Dat zijn alle mensen in de ondersteuning, maar ook alle mensen op de publieke tribune. Ik wens iedereen wel thuis en een heel goede nachtrust. En morgen gezond weer op. Ik sluit de vergadering.

Sluiting

Sluiting 22.29 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.